

EGĀN

1-3

1962

Suplemento de Literatura del Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País
Redacción: Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo», Palacio de la Diputación de Guipúzcoa

SUMARIO

	<u>Págs.</u>
<i>Uarrain: Etxahun'en eriotz-eunur-renean</i>	3
<i>Jon Mirande: Ene artikulu baten «kritika»-ren ondotik</i>	6
<i>E. Erkiaga, Ametzaga'tar B., A. Erdozaincy-Etchart: Olerkiak.</i>	12
<i>F. Krutwig: Euskararen ethorkizuna</i>	19
<i>J. M. Satrustegi: Bordel'en kantak</i>	34
<i>Markue: Oar laburrak</i>	43
<i>Muxika'tar Kindin: Adiskide zarra</i>	44
<i>Bitano: Itzaltzu'ko pago biak</i>	47
<i>D. Peillen: Goyaz eta bestez</i>	48
<i>Labayen'dar A. M.: Atzoko ta garurko teatroaz esamesak</i>	50
<i>D. Peillen: S. Dalí-ren opera-ballet bat</i>	57
<i>G. Ansola: Zinema</i>	60
<i>A. A.: Jan-edanak</i>	65
<i>Apat-Etxebarne: Naas-maas</i>	70
<i>Adabakiak</i>	77
<i>Kerexeta-Mitxelena: Liburuak</i>	82
1962'ko D. Agirre novela-saria.	96
<i>Jon Etxaideko: Begia begi truk</i> ..	97
<i>R. Tagore: Txित्रa</i>	149

DIRECCION Y REDACCION:

A. Arrue, A. Irigaray y L. Michelena

EGAN

WAGB

EGAN

SUPLEMENTO DE LITERATURA DEL BOLETIN
DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS

Dirección y Redacción: A. Arrúe, A. Irigaray y L. Michelena

Redacción: SEMINARIO URQUIJO DE FILOLOGIA VASCA
Palacio de la Diputación de Guipúzcoa - SAN SEBASTIAN

II Epoca

Vol. XX

Enero-Junio, 1962

ETXAHUN'EN ERIOTZ-EUNURRENEZ

...EGAN ezin daiteke ixilik egon. Baiñan, gure oroitzak apalak bitez, koblakari doakabearen txangoak bezala Jondane Jaka'ra, Erruma'ra, Loreta'ra... Gorrotoa eta zitalkeriak aldebateratuz —munduko frutu zimelen opari—, amodioz beterik zuen biotz aundi ura gogora ekarri dezagun.

Baiñan, noren amodioz irakiten zuen Etxahun'en biotzak?, galde dizaidake norbaitek. Lenengo, Jaungoikoa'ren amodio aundi batez, munduan jasan zituen penak eta sofrimentuak oro bere pekatuen ordaingarri eskeñiz. Auxen izan zen bere apaltasunaren agiri dizdiragarria. Iñoiz, arrokeriz —gorrotoa arrokeriaren ume baita— beztu ba'zuen bere arima, arras zuritu baitzuen apaltasun egintza miresgarri onen bitartez.

Bere bigarren amodio aundia etxea izan zuen. Etxea eta etxetarrak. Sekula etzen aspertu, ez lotsatu, norbere arrotasunaren eraginiez, etxeko atea joz, barrengoak noiz idekiko zai eta zai. Ondikotz, apaltasun eta maitetasun aundi onek etzuen erantzunik izan bere azken zahartzaroraino. Orra, Etxahun'en apaltasunezko bigarren egintza: arbuiatzen zuten etxeko atea jo eta jo idekitzen ikusi arte.

Eta irugarren amodioa? Euskera eta Euskalerrria'rena. Au ere, guzizkoa, lenengo bien antzo. Bere sentipen, gogaldi eta biotz-ikara guziak gure mintzaira zoragarrian irauli baitzuten, euskerak baka-

rrik opa baitzion arnas eta kemen bere biotzak senti eta maitatzen zuen oro munduari adierazteko.

1862'garren urteko Ilbeltzaren 17'an il zen, Pierre Lhande'k diogunez, goizeko zortziretan, bere etxeko zizailluan etzanik. Oihenarte'k zion, antziñako euskaldun zaharrek zizailluan egiten zutela eguerdi loa. Etxahun'ek —oe baten jabe ezpaitzen edo etzuen izan nai bere gorputza lur gogorrarekin anaituago zegoelako oe bigunarekin baiño—, zizaillu gogor eta apal batean egin zuen bere azken eta betiko loa.

“Bere illobia —arestian aipatutako aitajesuita mintzo zaigu itzez-itz—, Barkoxe'ko illerrian dago, sarrera-atetik amabost urrats eginda, ezker aldera, “zuhain nigarregile” bakartitik urbil”. Xehetasun au ematen dugu, gure irakurlerik bere illobia ikustera joan ba'ledi, errazago arki ahal dezantzat.

Baiñan, ara dijoanak, biotz-ezpafiñak otoitz beroz orniturik, eztu arkituko illobi arrian bere izenik —ez al-da luzaroko izanen euskaldunen zabarkeri au!—, Pierre Topet'en ondorengoan izenak ezarri bearrez, suntsi-erazi baitzuten koblakariarena, oraindik aspaldi zaharrean ezteela. Baiñan Pierre Lhande'k 1922'garren urtean jaso ahal izan zuen aren illerriko oroigarri lerrokada. Onela zion!

CI GIT Pre. TOPET ETCHEHON DÉCÉDÉ LE 17 JANVIER 1862 AGÉ DE 76 ANS.

Etxahun'en biziak dakizkigunak emanak daude liburu eta aldizkarietan. Ez gaitezen asi, beraz, orain —zeruko loriaz gozatzen ari delarik— betiko atsedenez jabetu zen eunurrenaren mugan, bere neke eta oiñazeak berritzen.

Etxahun'en bertsoak gipuzkeraz ematen asia naizen ezkeroko “Oler-ti” deritzan aldizkarian, Mitxelena jaunak otoi egin dit eman dezadala bat laburki EGANerako, zuberotar olerkari illezkorraren ospengarri. Emen dijoakizute, beraz, “Maria Solt eta Kastero”ren lepotik egindako satira umoretsu eta piperduna.

MARIA SOLT ETA KASTERO

Maria Solt eta Kastero,

Bi amorante zahar bero.

Irurogeitamarna urtetan artu dute amorio (1).

Kastero'k —espaz beteta gero—, Maria Solt'i, ariyo.

(1) Maria Solt Donaphaleu'ko txiro-etxean il omen zen 1885'ean.

Mari Solt dijoa negarrez,
Izorra ote den bildurrez.
Barnetxe-Bordako andereak kontsolatu du itz onez:
Emakume zaharrik eztela ifioiz alako naigabez.

Mari Solt'ek dio zorrozki:
—Sant'Isabel zarra zeñ, noski,
Santu zar baten bitartez aurdun, gelditu zen egiazki,
Kastero baldin ba'duzu santu, galdua nauzu segurki.

—Kastero santutzat daukazu?
Biraoti galanta duzu;
Elizarako atera eta tabernan egoten zaizu.
Ai! Kastero baldin ba'da santu, Mari Solt, antzu zera zu!

Itzulpen ontan —orain arte egindako guzietan bezala—, saiatu naiz bertsoak zuberotarrez baiño obeto neurrtzen eta puntuak ere arduratsuago biribiltzen. Ontan, Etxahun zabartxoa genduen eta arestian Basarri gure adiskideari irakurri diogunez, zuberotar koblakaria —aipatutako akatsagatik— giputz bertsozaleak ez omen zuketean sekula bertsolari jatortzat iritziko.

Baiñan artuko genituzke pozik gure Etxahun'en maillako bertsolariak beren “puntu baldarretako” bertso ta guzi. Bere esanaren giarra, bere baitako dramaren biotz-ikara eta bere satiretako gatz eta piperra, ezpaita nun-naiko bertsolarietan arkitzen.

UARRAIN.

Ene artikulu baten “kritika“-ren ondotik

EGANen 1960-ko 3-6-garren numeroan artikulutxo bat ager erazi nuen urthe hartako Goncourt-sariaz. Gai hori hautatu nuen “euskal-frantzes” izaki Frantziako literatura-alhorrean gerthatuak dohaz-kidalakotz. Bertzalde, EGAN literatura-aldizkari bat baita, iruditu zitzaidan egoki lizatekeala hor publikatzea, euskal-irakurle gehienek Frantziako kulturaz eta bizi intelektualaz axol dutelakotz.

Erran gabe doa, aburu pertsonal bat erakhusten eta hauzi batean pharte hartzen nuenaz geroz, ene artikuluaen kritika baten haiduru nintzala, alde ala kontra. Kontrako irizlariak bi gisatara oldartzen ahal zitzaizkidan: edo nik erranak gezurrak zirela erakhutsiz; edo, egiak ba ziran ere, salhatzen nuen Juduekiko alderdikoikeria gauza zuzen eta naturala zela frogatuz, nik bertzela uste ukhan arren.

Bainan ez dirudi Euskaldunok ba dakigula zer izan behar den kritika. Gehienetan, zer nahi izkiriartzen ba du euskal-idazle batek, edo adiskideek bazterrik gabe laudatzen eta goraihatzen dute, etsaiek aldiz urrikalmendurik gabe phorrokatzen dutela munta gutiko phondu batzuen gatik —hizkuntza dela, graphia dela, etc.— edo, usuago, gure idazlanek oiharzunik batera ez dute iratzartzen, nehork irakurri ez ba litu bezala. Zorionezko da, kritikatzaila egiatzko bat hatzeman duen idazlea, hori baitu bere langitzan aurrerapen egiteko bide baxharra...

Ene EGANeko artikuluaekin, ordea, gauza bitxia gerthatu da: ezin erran dezaket egiatzko kritika bat egin izan zaionik eta halarik ere ez da ixilik utzia izan. Aginaga delako bati ez zaio lakhet izan Goncourt-sariaren banatzea aiphatzean erakhusten nuen “antisemitizgoa”; bainan prosemita horrek, delako artikulua kritika egoki bat egiteko orde, hau da gorago ezarten ditudan mugetan barnen eta frogantzak emanez, jakina —hori onharturen bainuen— nahiago izan du, “orain zortzi urte duelarik” bertze aldizkari batean publikatu nuen artikulu bat (1), bai eta nere bertze lan batzu (izenik eman gabe uzten dituenak) oinharritzat harturik, ene iritzi politiko eta filoso-

phiko, ene ideologia, hots, ene pertsonalitate guztiaren kontra bere bihotza ixuri —ene Juduen alderako herra itsusiak zauriturikako bihotz samurra...

Aginagak zuzen osoa zedukan baiki ene leheneko artikulua eta idazlan horiek begiko ez ukhaiteko, eta ondorez ene pertsonalitatearen ez maithatzeko—nihauk harena maite ez dudanez bezala (haren artikulua- ren irakurtzetik ezagutu ahal izan dudanez bereren, orain artean ez bainuen egile horren entzuterik ere). Bainan, ene ideiak ezin jasaneko- koak baldin ba zitzaizkion Aginagari, delako artikulua argitaratu baiko, gauza bat baizik ez zuen egitekotz: orduan bertan, zortzi urte iguriki gabe, behar zituen bere kritikak artikulua publikaturik izan diren kazeta edo aldizkarietara igorri, ez EGANera. Segur naiz aldiz- kari horien zuzendariek botzik onharturen zituztela... Aginagari eta Aginagaren gisakoei gauza bat ukhatzen diet deplauki, ordea: hori da, orain eta bertze kazeta batean, ene leheneko idazlanetan gainen khondu eskatzea, eta horren gatik ez naiz orai hasiko ene nietzscheis- muaren—edo berak erran lironez, ene nietzschekeriaren justifikatzen haren aintzinean.

Bertzalde uste dut, hobeki erran: uste nuen, EGAN ezin daite- keala politika hutsezko tribuna bat izan (nik Goncourt-sariaz izkiriatu nuenak politikarekin zer-ikhusia ba zuen ere, oroz lehen literatura- rekiko hauzi bat zen), eta are gutiago eztabaida pertsonalen agertzeko lekhu bat. Phondu horri dagokionez, erran behar dut ideietako ezta- baidak hein batean gustatzen ba zaizkit eta preminazko edukiten ba ditut euskal-kulturaren aberats-erazteko, eztabaida pertsonalak hi- guin ditudala, ene jitez. Inglesek dioten bezala: *No personal remarks*, urrhezko arau bat dela deritzait gizarteko har-emanetan.

Gogozkoenik, ihardetsi gabe utziren nituen, beraz, Aginagak ni- hauren eta nere gogaideen eretzeko darabiltzan “ez-jakinak, ximple- keriak eta ez-egiak”, bai eta humore pisu batez estalitako irain edo laidoak. Edo behar bada, mende ohorezaleago batean bizi ba gina, laido horiek hitz izkiriatuak baino egokiago diren medioez ordain eraziko nituen, ene ohorearen zaintzea gatik... Bainan Aginagaren atheraldiek ororen gainetik ene herritar euskaldunen aintzinean belzten nautele- kotz, eta haien artean nukean fama ona galtzeko zorian iminten dutelakotz, eta bertzalde, EGANen azkenengo numeroaren irakur- tzetik khonduratu ahal izan naizen bezala, nehor ez baita nere alde mintzatu hark ixuritako gezurren eta laidoen zuzentzekotz, bortxatu

(1) Ez dut artikulua horren kopiarik begiratu. Ongi orhoit ba naiz *Euskaldun zalduntza berri bat* zuen izenburutzat, eta ELGAR Parieseko euskaltzaleen kazeta xumean publikatu zerautaten.

naiz nihauk hala egitera. Ahal bezain laburzki egitera entseiaturen naiz, irakurleen ez asper erazteko hauzi pertsonal honekin eta uste baitut, berriz ere diot, EGAN ez dela lekhu egokia horrelako ezatabaidentzat. Ez natzaio Aginagari mintzo, jakina, baizik fede onezko Euskaldun orori, nahiz ene ideien kontrako datekan.

Lehenik bi hitzez argitu nahi nuke zer den Frantzian “antisemitizgoa”, Aginagak bekatu mortal hortzaz hobendun emaiten nauenez geroz. Orrialde azpiko ohar batean, mordoilo filosofhiko batez baliatuz —Euskalherriko Sartretxoa ba litz bezala— erraiten du berak: “pentsaera horrek beti sasi-abstraktutik konkretura egiten du bide”. Ez da hala: erresuma hontan behintzat, eta oraiko demboran, antisemitismuak konkretutik egin du bide abstrakturat (nik ere ber mintzaeran hitz egitekotz...). Erran nahi dut, Erdi-Mendeetan giristinoen Judu-gorrotoa *a priori* egoera bat ba zen ere, Juduak populu “jainkoerhailea” zirela eta horrengatik populu giristinoaren ganik bazter uztekoak zirela uste izaitetik sorthua, antijudaismu *theologiko* hori kasik osorik galdu dela, Erdi-Mendeetako fedearen galtzearekin batean; Elizak ere orain kondenatzen du, Sen Agobard edo Inozent III bat sekula izan ez ba lira bezala... Antisemitismu modernua, ordea, bertzelako zerbait da: sorthu da, ez Frantzesek Juduen kontra zuten aintzin-ephai baten gatik, bainan emeki-emeki, Frantzesek ikhusi duten arau Judu jin berriak zertara ari ziren. Zehazki mintzatekotz, antisemitismu hori hasi zen agertzen Napoleon Lehenaren demboran, Frankfurt-eko bankier askenazita batzuen ethortzearekin. Beren sinheskideetarik franko jarraiki zitzaizkien hauiei eta geroztik Europa-erdiko ghettoetako semeok nausituz joan dira Frantziako zereginetan: hastekotz oikonomian; gero, joan den mende erditsuan hasirik, politikan; azkenekotz, menderdi hontan eta batez ere gerlatik landa, bizi intelektualean ere (eta Goncourt-sariarekin gerthatua kulturaren alhorrean nausitze horren seinale bat baizik ez da). Ongi ba dakit Aginaga batek ez duela Juduen nausitu-nahi horretan sinhetsiren, bainan Frantziako gauzen berri egiazki dakitenek ez dute frogantza beharrik hortarakotz. Bertzeentzat, berriz, gerthu naiz diren liburu, aldizkari eta dokumenduen izenen emaitera, eni galdeginaz geroz.

Antisemitismuaren hauzia hauxe bertzerik ez da: Juduok herri-minoritate arrotz bat dira Frantzian —bai, Europako erresuma guztietan—: ez oroz lehen arrazaren aldetik (baita german eta slavu odolik asko Askenazita horietan), bainan bai kulturaren aldetik: Orienteko ethnia bat dira Okzidentean bizi, eta berek hala nahi izan dute iraun menderik mende, beren leialtarzun guztia Israeli begiratuz beren egiazko nazioneari bezala (“Judu batek ez dio sekula ukho egiten Israelerat itzultzeko asmoari” dio ZVI LEWIN sionistak *La Terre Retrouvée* kazetaren 10 (545'gn numeroan), eta Israel hori, lehenago

sortherri mythiko bat ba zen ere, egungo egunean Estatu arrotz bat baizik ez da guretako. Bainan Frantziako populuak ez ditu Juduak atzerritar direlaketz higuin; ba dira bertze arrotzak Frantzian: langile italiano, polonitar, espainolak, eta errespetatuak dira; ba dira bertze batzu odolaren aldetik askenazitak baino atzerritarrago direnak: Jitoak, Armeniarrak, eta aski ongi hartuak dira; gehiago dena, ba dira Judu zenbait ere, aspaldidanik Bordelen, Baïonan eta bertze hiri batzuetan bizi ziren sepharditak, eta horiek ez dute antisemitismurik sor erazi. Frantziako populuak higuin ditu Europa-erdtik ethorritako askenazita horiek, minoritate arrotz bat (oso arrotza) izaki, ez direlaketz minoritate baten zuzen mugatuekin askitu nahi, bainan aitzitik, nehondik ere hartze ez dute buruzagigoa hartu dutelaketz indigenen egitekoetan. Eta ez othoi eni erran Juduok nausitu direla entheleguz, langiletarzunez, etc., bertako jendea baino gaillenago direlaketz... alderantziko razismu hortan ez baita sinhesterik: nausitu dira elkhar lagunduz xede hortara heltzekotz (alde on hori ez zaie ukhatu behar, bainan zorigaitzez, berteen kaltetan usatzen dute) eta ororen gainetik goim batzuen ergelkeria eta bertetzuen komplizitatea gatik.

Zergatik behar othe zukean Frantziako populuak atzerritar askenaziten nagusitzea onhartu? Haren ganik bere buruaren zaintzekotz sorthu du, joan den mendean, antisemitismua, eta hau mugimendu popular bat dela, ez reaktionariet, ez aberatsek, ez intelektual "faxis-tek" sorthua, fede onezko den orok aithortu beharko du. Aski da jakitea nor zen Drummond, semitismuaren lehen salhatzailea (*La France Juive* liburuaren idazlea), eta nor izan diren honi jarraiki zaizkionak. Aberatsak, kapitalistak eta bertze erran-delako "handikiak" (?), aldiz, hatsarrean, XIX-gn. mendean, Juduek artzen zuten influentziiaz mesfida izan ba ziran ere, laster khonduratu ziran hobe zutela bankier askenaziten ondoregoekin elkhartzea heiei oldartzea baino, eta orain hauien sosaren ederra gatik, hauien sinheskideak oro beren babesean hartuak dituzte (2).

Ez dut ukhatuko antisemitismu popular horren aldamenean ba dela bertze bat, Alemanian batez ere bainan bai Frantzian, Inglaterran, etc., ere, Juduei oldartzen zaiena ez oikonomian edo politikan hartu duten lekhu handiegia gatik, bainan baitakusa Juduetan (zehazkiago: desertuko Semiten mentalitatetik jaiotako ideologietan) europar izpirituarren antithesis bizia. Ez naiz hemen antisemitismu *ideologiko* hortan

(2) Aginagaren gezurretan hauxe da, hain zuzen ere, mingarrietako bat, baitio nik bezala pentsatzen dutenek dirua dutela... Frantziako ideologia ofizialen etsai diren mugimendu taldeen berri dakienak, ba daki ere horien khiderik gutiz gehienak —eta ni barne zorigaitzez— fabrika-langile, empletatu ttipi, laborari-semble intelektual edo artista guti ezagun batzu direla, beharrean bizi direnak.

gaindi luzatu nahi, ez baitu ene artikuluan erraiten nuenarekin zerikhusi handirik (nik ez nituen hainbat Juduak kritikatzten hartan, nola Frantziako prosemidak) bainan, Aginagak “sasi-filosofia” batheiatu duenaz geroz, erranen dut uste dudala ba direla haren aldetzailetan entheleguz eta intellegentziaz bertze gaindiko philosophoei deus zor ez dietenak, hala nola Gobineau, Nietzsche, O. Spengler —bai, hurrunago noa eta aithortzen dut enetako Alfred Rosenberg batek ere, gizon, pentsatzaile eta idazle bezala, orainaldiko Sartre eta Sartre-
txoak oro bezainbat balio duela... (3).

Bainan Aginagak ez-jakin, ximple eta erhotzat baizik eman ez baldin ba nindu, ez nintzan khexaturen —nahiz *nehork* ez derauzkion orain artean, EGANen bereren (eta nik dakidanez ez bertze euskal aldizkarietan ere), bertze euskaltzale bati izen pollit horiek egotzi— ezen *Passer pour un idiot aux yeux des imbéciles est une volupté de fin gourmet* (Courteline). Haren ganik ezin jasan dezakedan gezur ia idostagarria da, emaiten baitu aditzera ni eta ni bezalako “basa-jauinak” (?) gerthu garel gure aburuko ez diren guztien zanphatzera, bai KZ -zelhaitan (“zihor -zelhaitan”) sar eraztera, III -garren Reicheko buruzagien ereduari jarraikiz.

Bethiko leloa: norbait den gutien Judu dohakabeen karrakatzera ausartzen denean (hala nola ni, Goncourt-sariaz hitz egitean), berehala heien zerbitzuko prosemidak orroaka hasten dira, baizik-eta 6 (edo 4, edo 8...) miliun Judu (4) erho dituzten SS-ekilakoa dela, edo bera ere

(3) Aginagari handi izanen zaio, näski, bainan “sasi-filosofia” horri darraizkonak oro ez dira bethi fanatiko ilhun, etaitsuak. Niketz, erraiterako, ba dut Juduetan adiskide on bat edo biga; Israelgo folklorea gustatzen zait; poeta hebreatar-berriak atseginekin irakurtzen ditut; eta, zinaren pean diot, ez dut sekula Judu zahar edo gazterik erre, ez Judusarik bortxatu, ez eta synagogarik profanatu.

(4) *A beau mentir qui vient de loin*, ba da Frantzian errana. Zifra zenbaiten handigoak ez gaitu gehiegi impressionatu behar. 1930 urthearen inguru, komunistek 6 edo 7 miliun laborari erho zituzten Ukrainian —hala dioite behintzat herbertzeratuek (ikhus *La Nation Géorgienne*, 1961-ko uztailakoa eta 1962-ko urtharilakoa numeroak)— eta halarik ere jenderik askotto, erran delako Europa *librean*, bai eta Euskalherrian ere, komunistak edo komunisten *bide-lagun* dira, kontzentziarik hoberenean; Albitarren kontrako gurutzadan, katolikoek miliun bat “hairetiko” erre edo sarraskitu omen zituzten (ikhus *Albigois et Cathares*, F. Niel) eta horrengatik ere Euskaldunik gehienak katoliko fededun egonen dira; joan den mendearen erdituan, Inglesek 8 miliunetik 4 miliunerat aphalet zuten Irlandarren nombrea hauk fedez eta etniaz bertzelako zirelakotz, gosez hiltzera utziz, fusilatuz edo urkhatuz, eta herbertzera joaitera bortxatuz —eta zifra *huni*, bereren, fidatzenago ahal zaio— halaz eta guztiz ere protestante anglo-saxonek uste dute zuzena ba dutela mundu guztiaren beren giristinotasunerat behartzekotz. Bainan, erranen derautate, sarraskiak, goseteak, zihor-zelhaiak e. a. komunisten, giristinoen eta bertze demokraten artean, azaleko zerbaite, ez-beharreko zerbaite dira, nazional-sozialismuaren izaerazko direlarik... Zilhegi izan bekite exegesis hortan ez sinhestea, othoi!

SS-etakoa. Ez naiz Hirurgarren Reicheko antisemiten zaintzen ari hemen, nihauren buruaren zaintzen ari naiz. Utz dezagun, beraz, KZ-zelhaien khondu hori, ez baititut nik eraiki. Eta Juduen persegitzean Alemanak lagundu ditudala, haren artikulua irakurtzetik edonork uste ukhaiteko zuzen lukean bezala, ez dakit Aginaga horren frogatzera prest denetz, bainan ba dakit ontsa, demokraten justizian sinhest ba neza, hura nirola hauzitegiñtan persegi, gezurrezko salhantza hori dela kausa. Ez, Aginagak bertzela sinhets erazi nahi ba du ere, jakin behar da antisemitismuak ez duela Frantzian Alemaniako nazional-sozialisten theoriekin ezer ikhusterik; Hitler sorthu eta *Nationalsozialistisches Strafrecht* delakoa izkiriatu baino askoz lehen, egiazko Frantzes gehienak —erran nahi dut Frantziako ethnia baten seme direnak, eta ez kampotik ethorritakoen semeak— antisemitak ziran, eta nazional-sozialismua itzali ondoren ere, orain hala diraute; eta hala irauenen dute, Juduek, atzerritar izaki, nehondik ere merezi ez duten toki berhezi bat Frantzian hartu nahi duten artean behintzat.

Ez dut eiki erran nahi Juduei oldartu zaizkien antisemiten artean, Frantzian, Alemanian edo bertze errialdeetan, gizerhaileak eta sadiakoak izan ez direla... bai eta, dudarik gabe, ohoin, mozkorti, paiderastak eta bertze biziodun guztiak ere —erresuma eta alderdi orotan bezalaxe. Bainan, ni ezagun gabe eta zer egin dudan edo zer egin ez dudan batere jakin gabe, nihau heietakoa edo heiekilakoa naizela aditzera eman ez (eta batez ere ene herritar euskaldunen persegitzera gerthu nintzatekeala), Aginagak erakhutsi du, nik uste, ni eta nere gisakoak “basa-jaun” omen ba gara, hura ez dela neholaizko jaun bat ere... Auto-zentsuratu nahiago dut, eta ez dut erranen ene arauera zer den hura. Halaz ere erranen dut ez dudala pentsatzen, ni bere artikulua irainduz, kalipu handirik frogatu duela, ongi baitzekien nehor ez zela ausartuko “nazi” delako Euskaldun baten alde agertzera—hunehon ohoreari zuzenik gabe eta zuzentzaren kontra oldartzen ba zaio ere...

Azken hitz bat, Aginagaren bertze gezur baten zuzentzekotz: zer-bait euskaraz izkiriitzen dudanean, literaturaz ala politikaz ala zer nahi gaiez, ez dut hori egiten ene herritarren ene ideietara erakhar-tekotz. Nere gazte-demboran holako ametsik ukhan ba dut ere, segurtatzen ahal dut Aginaga aspaldian galduak ditudala.

Parisen.

JON MIRANDE.

ILLOBI IZENGABEA

Piñondoaren lerdeak malko geldia iduri;
haren dizdiratzaillea goiko eguzki zuri.
Anai-arteko gudua bukatu rik zanean
zauriak eta urratuak genituen muiñean.
Gudu guztiak bait-dute gizodola lurrean.

* * *

Zuaitz lerdenez zegoen piñudi ezaguna,
gure aitaren denporan, hura arizti txukuna!
Goiz-erdian joan nintzan bakar-bide hartatik,
oroi zaharrak nituen alde guztietatik;
bideko arri leunduak lehenaren lekuko,
euskaldunek mendez-mende zapalduak orduko.

Ezagutu nuen lehen, bala ariñen xistua,
entzun nuen suaga ta kañoi latzen orrua.
Hainbat gurdi ikusi nuen etxe-tresnaz beterik,
alboan zahar, andre, ume ta ez gizon gazterik.
Etxeak utsik, exodu samin erdiragarri,
gudu-oiñak genituen ondamenezko iturri.

Su-lerroaren aldekal ari giñan burruka,
ta alde bakoitzaren barne, gorrotoa nork uka?
Bidertzetan eraleak eriotzak ereiten,
leotz eta ilerrietan gizonek gizon ilten.
Ontziak ere, kartzela biurtu ziran hor, han;
mendi-bizkarretan ere, odol-egarriak joran.

Piñudi gora hark ba-du gurdibide nabarra,
ezin ahantz nezake han izan nuen zarrada,
neurtitzok sortu dituen barneko deiadarra.

Oroipenak ene baitan nituen irakiten;
joandakoen itzalak ninduen laifioz biltzen:
batzuek luban-ondoan eman zuten arnasa;
zenbaitek borrrerupean eriotza enasa.

Alargunak, umezurtzak, kalegorrian deslari;
eta amaikatxo lagunek azken beltzaren zemai.
Orma zaharren ondoan fusillak egunsentian,
zuzentasunaren billa gizonak sarraskian...
Bularrak balaz josteko bi oiñekoen jita!
garunetan, lepondoan azkena ezarrita.

Joanak ditut joanak, adiskide maiteak,
bai batetik, bai bestetik, etxeratu gabeak.
Izugarrizko saria eskatzen du pakeak:
anker, etoi bilakatzen guraso onen semeak.

* * *

Udaberri atsarreko goiz argitsu batean
zapi zuriak zegozten gerlarion aurrean;
zelai-mendian berriro pakeak sortu-lore,
lillura utsa ote nuen txuriaren kolore?

Gogoak osatu-asmoz asi nintzan lanean
parkamen-kantak kantatzen gizaseme artean.
Beti gorrotatu nuen iskillu beltzik gabe
libre ibilli nahi nuen, erromesaren pare.

Danbadak isildu arren, ez zan amaitu gerra;
giza-biotzetan maizter izaten bait-da erra.
Irietan, errisketan, etsaigoaren indar!
edonori zaio goxo auzokoaren nigar;
borondatea saltzeko, naikoa da ifioiz, zillar.

* * *

(Aizetan barna dijoaz ondamediko tresnak;
aizetan barna dijoaz gezur, zemai, aiñenak.
Urduritasun ezoak durduziatu gaitu,
inpernuko zazpi indarrak ezin ditugu zaitu.

Nekaturik nauka orain gizarte gezurtiak :
Jaungoikoa ta geidea gurutzetan josiak
nunai soma genitzake, ba ditugu begiak.

Bakartade-irritsaz nago, irriez aspertua ;
nahiago ditut ibai, landak eta zerua.
Guduez lehen aldiko adiskideen miñez
zelai ta bide ezagunei galdegin diet ziñez.

Isillaren ezpain meiek itzen orde, irria ;
zenduekin ezifia dut orain solasaldia.
Gizon berriek bete ezin haiek utzi-tokiak :
madarikatuak bitez gerlazale guziak.)

* * *

Aurkientzak han nituen, aspaldiko muiño, ibar ;
basobide bazterretan sasi, ota, isats ta iñar.
Piñondoaren lerdeak malko izoztua iduri ;
ene biotz hau pilpiraz, lehen-miñez urduri.

Azkenengo bidarrez han ibilli nintzanean
gerlaren griña suarra zebillen lur-gaiñean.
Nik ere ba-nerabillen burni ta berun-zama ;
ez nuen balarik jaurti, bat eldu zan nigana.

Iztarrean, sabelpean nuen odol-jario,
orduak ikasi nuen biziaren balio.
Aldamenean nituen gazte eroriak, illak ;
bizi-aria ebaki zien guraize isillak.

Bala haren lau zauriak osatu zitzaizkidan ;
biotzeko bost zauriek miñez diraute nigan.
Gaztezaroko ametsak goitzxo lorrindu ziran.

* * *

Oroipen zaharrek berriz ninduten zorerazi,
bide bakartiko gauzek ba-zuten doai, grazi :
iturri aspaldikoa hantxe neukan begira,
ur-kolko ispillu tipian ortziaren diztira ;
garden, emaro zerion ur metal gorritzua,
bidaztiak eza zezan idor zeukan txistua.

Bidaztia lipar hartan gizaiso hau, neu nintzan,
errones zaurtu-osatu, amesti-pakegintzan.
Iturriondoko ihiez izan nuen bekaitza;
legor neraman aoa, legorrago bizitza.

Jo nuen lilluraz goirantz, erpiñera bearrez,
sasi-larrez medartua zegoen gurdibidez.
Begi erdi-lauso hoiak zabal nituen jarri,
aldameneko zerbaitek egin zidan aldarri.

Piñadi illunbezu hartan arri-sailla inguruka;
belar gizenez betea; erditsuan gurutza;
egur-zati bi laztanki, lokarriez bilduak;
lore orde, piñu-orri ezea goiburuak.

Biotz honen taupadarik ez nuen nik sentitu;
ez zitzaidan alaere, betikoz erditu.

Norena nuen illobi, lerrartean galdua?
Gerraldiko oparia zan, gizon baten gorpua.
Gerlari gazte, zaharra? Txuri, urdin, gorria?
Poetaren bat? Apaiza ote, han eortzia?

* * *

Maiz joana naiz mendiko gizobia ikustera,
ta beti idoro dut ezez, gurutzaren joskera.
Illobi-begiraleak maitagarriak ote?
Gizaki damuz betea ba litz agian, obe.

Gurdibide bazterrean obi bat, izengabea...
Gizona gizon erale orain ere legea.
Beroztik ba-dut animan itxaropen ezta,
beste nunbaiten dugula pakedun Aberria.

ERKIAGA'TAR EUSEBIO.

URRUNDIK

(Du Bellay'ren antzera.)

Zorionekoa, bai, kanpoan ibillita,
gizon eta lur asko ezagun ezkerro,
errira itzultzen dana, zentzun onez yantzita,
beretarren artean bizia amaitzeko!

Ene, noiz ikusiko ditut nik ene erriko
sukalde zarren kea, portua ta ondartzta,
yaio nintzan etxea —nire atzerrialdiko
galtze ezin-osatua— zegoen lekua?

Naiago dut txikitan ibiltako bazterra,
Europa 'ko iriburu nagusiak baiño;
Sena baiño atseinago nire Gobela alperra;

eta Ameriketako zoragarri oro
nire barne-begian ezertan ez ditut,
zu, Algorta goxo ori, gomuta ba'zaitut.

AMETZAGA TAR BINGEN.

Caracas, 1962.

PRIMADERA BIOTZEAN

- 1 — Nik ikusi lehenik Primaderako iruzkia
Nik agurtu mendi kasko gainetik azkorrian
Iruzkiaaren Primaderako lehen ifiharra
Berotu baininduen ene bihotzean.
- 2 — Nik behatu lehenik Primaderako xoritxo
Nik ertzun sasi-pe gordean
Xoritxoaren Primaderako lehen kantua
Eta nik errepikatu ene bihotzean.
- 3 — Nik lehertu lehenik Primaderako belhar berdea
Nik hartu bordaldeko gune ordokian
Belharraren Primaderako lehen pereka ezta
Eta ni goxatu ene bihotzean.
- 4 — Nik hurrandu lehenik Primaderako loretxoa
Nik bildu pentze haundi erdian
Primaderako loretxoaren lehen irria
Eta nik gorde ene bihotzean.
- 5 — Nik aditu lehenik Primaderako iturriñoa
Nik hurrupatu ahurrean harizpe zolan
Iturriñoaren Primaderako lehen ur xorta
Eta haren gozoa nik senditu ene bihotzean.
- 6 — Nik piztu lehenik Primaderako sua
Nik ikusi supazter xokoan
Garraren Primaderako lehen dantza phikoa
Lilluratu baininduen ene bihotzean.

- 7 — Nik etzan lehenik Primaderako ñiñia
 Nik begiratu ene soaz bere seaskan
 Ñiñiaren Primaderako lehen loa
 Amodioz ugari bainintzan ene bihotzean.
- 8 — Nik aurkitu lehenik Primaderako gazte lerdena
 Nik ukan bide bihurgune batean
 Gaztearen Primaderako lehen soa
 Barna sartu baitzitzautan bihotzean.
- 9 — Nik elekatu lehenik Primaderako artzaina
 Nik hauteman oihartzunak zeraman
 Artzainaren Primaderako lehen zinkaldia
 Inarrosi baininduen ene bihotzean.
- 10 — Biziazen etorkian
 Orain eskutan daukaten
 Ixtant hunen laburrean
 Munduaren zabalean
 Noa kantuz eta dantzan
 Primadera bihotzean!

Eskual-Herri guziko anaiak
 Bizia maite balin baduzue...

Denak elgarri estekan
 Ager gaiten kantuz, dantzan
 Giza-semeen artean
 Gogoa su pindarretan
 Irria ezpain xokoan
 Primadera bihotzean!

Donaphaleu'n 1962'ko Primaderan.

Arnaud ERDOZAINCY-ETCHART, o.f.m.

EUSKARAREN ETHORKIZUNA

Izkiriataile aleman batek, Heinz Klossek, Goethe Institutuaren bidez "Die Entwicklung neuer germanischer Kultursprachen von 1800 bis 1950" izeneko liburua argitaratu du. Liburu huntan germaniko hizkuntza batzu nola kultur alhorrerat ethorri diren exposatzen da, bai eta hizkuntza batek kultur bide bat bilhakatzekotz zeintzu kondizino ere bethetu behar dituen. Liburu hunen Aitzin-Solhasa batez ere hemen kommentatu nahi duket, euskararen ethorkizunari buruzko konsiderazino batzu athera baititzakegu.

Egileak Aitzin-Solhasean bere buruari galde egiten derauko ea hizkuntza berrien kultur-bideen bilhakatzea oraiko politikako tendentzien aurkha ekhitea ez-othelizatekeien, batez ere, egungo egunotan Europako eta Okzidenteko kulturaren salvatzekotz eta iraun-araztekotz ekhin eta ekhin behar baitugu. Dударik gabe, herri ttipi hauien hizkuntzek, kulturaren adiarazteko bideak bilhakatzan direlarik, Okzidenteko kultur-alhorra xehakatzena go dute; berhain hau Renaissanceko Zaroan hasi izan den tendentziaren iarraitzea baizen ezta, Orduan ere guztientzako kultur-bidearen atxikidura izan ziren grekera eta latina herri berriek utzi zituten eta hizkuntza nazionaletan izkiriatzan hasi ziren.

Batzuek xehakatze haur razino kontraren guraria lizatekeiela uste ukhan zuten. Halabainan, herri ttipien hizkuntzak kultur bideak izan ditezen nahi ukhan dutenek motivu guztiz razionaletatik beren ekhintzan ihardun izan dira. Herri ttipien aburuetan etzegoen soilik razoingabeko tendentziarik, mintzoara hauk zerabiltzaten iendeek, beuren seme alhabei ere ama-hizkuntzaren bidez kulturaren ardieste plena eman nahi ukhan zeraueten, bertze herrien ama-hizkuntzen bidez irakasten zen anzora (1). Beraz Heinz Klossek erran duen bezala herri ttipi bati, Statuaren hizkuntza ofizial bakharra imosatzen zaion guztietan demokratiaren arauen kontrako lege heien spirituaz aurkhako edukazino bat onhar arazten zaio. Haur kaltegitza antisozial bat baizen ezta. Hortakotz Kultur arazoetan herri ttipi baten hizkuntza erabilteko nahia ezta razoin-kontrako ekhitea.

Beraz, gezurrezkoa dateke, hizkuntzaren berriztatzeko eta berphizteko Kultur arazoetan erabilteko nahiaz ari den tendentzia bat, nazio-

nalismu zaharra eta zantarra dela erraiten, bazterrerat io nahi ukhaita. Nazionalismua gauza iragana eta tzarra izan dateke, batez ere nazionalismua nazionalfanatismua bilhakutzen denetan. Halarik ere evo-luzino haur konsidera badezagu, haren kausa eztago herri ttipien hiz-kuntzen kulturduntzean, bertze toki batetan dagoela ikhus dirokegu.

Bere Statuan bizi den herri ttipi bati eskubide naturalak ukhatzen derauzkion Nazione handiak errua du; kulpa du. Eta herri ttipiak berez Naturak emaiten derauzkion eskubideak reklamatzten baditu, **soilki** Statu-nazioneak bere hizkuntza rentzat eskubide natural bat be-zala zaintzen duena nahi du.

Hemen, beraz, herri handien, Statu-nazionen monopolismuaren, errua dago. Statu-nazione haukiek beren buruarentzat reklamatzten dutena eztiezakeete bertzei ukha (2).

HIZKUNTZA ALA DIALEKTUA

Konzeptu haukien bereizteko bideak differentak dira. Iakintza soilaren bidean gainti batzuetan *hizkuntza* izeneztatzen den "*hitz egiteko modalitatea*" gizakentearen konsiderazinoetan dialektu bat baizen ezta.

Hortakotz mintzoarak konsideratzten ditugunetan aspektu bi hauk bethi bururatu behar ditugu.

Mintzoara batzuek ezin ukha diteken personalitatea dute eta or-duan edonork mintzoara hauk *hizkuntzat*z onhartzen ditu. Nahiz eta hizkuntza haukietan literaturarik ezlegoken-arren, hunla izanen date-ke. Bertze batzuetan mintzatzeko modalitate batek hizkuntzaren konsi-derazioaren ardiestekotz, behaztopo batzu gaintitu behar ditu. Hunla bada, Sardiniako hizkuntza eta Okzitaniako hizkuntza linguistek hiz-kuntzak izenezta litzakete, berhain, laikoek dialektuak direla dioite. Holarik ere, mintzoara hauk, zenbait literatur ukhan dezatenean, bai eta herri guztiaren expressatzeko bidea bilhaka ditezenean, laikoek ere hizkuntzak direla erranen dute (3).

NOIZ ETA NOLA MINTZOARA BAT KULTUR ETA LI-TERATUR HIZKUNTZA BILHAKATZEN DEN.

Hizkuntza baten egokera soziologikoa hunla gora diteke.

1. Hizkuntza huntaz traktatzten diren alhorrak hedatu eta ioritu behar dira.
2. Hizkuntzaren bidez traktatzten diren alhorrak handiagotu eta ioritu (hitzaldiak, predikuak, etc.).
3. Hizkuntzaren ekhitea radora eta televistarat hedatzen da.
4. Hizkuntzaren orthographia unifikatzten da.
5. Hizkuntzaren izkiriatu forma unifikatzten da. Geroagoz, behar bada, kulturdunen mintzatzeko forma ere unifikaturen da.

6. Hizkuntza gehiago eta gehiago erabili behar da biltzarretan, eta ez bakharririk hizkuntzaren motivutik fundatzen diren biltzarretan, bertze biltzarretan baizen. Geroagoz gazteriaren expressatzeko bidea bezala kultibaturen da (4).

Puntu hoietan, dudarik gabe, importantena lehena da. Halarik ere hizkuntza batek egiazko kultur-hizkuntza bilhaka ledintzat, literatur hizkuntzaren forma unifikatua ukhan behar du.

Hizkuntza baten kulturduntzea maila haukietan nabaritzen zaiku.

Maila guztien aitzinean jargon-egokera dagoke. Egokera huntan hizkuntza batetan soilik hizkirimiriak izkiriitzen dira, herriko kan-
tuak bilhatzen eta izkiriitzen, bai eta proverbioak ere.

Egiatzko kulturduntzearen mailak hauk dirateke:

1. Lyrika. Poesia humoristikoa (Theatru humoristikoa ere bai).
Dialoguak, novelan eta radioan.

2. Theatrua. Prosaz izkiriatu kontuak (ez soilki dialoguak), ko-
blak, kontuak, idylliak eta epos. Periodikoetan agerten dira artiku-
luak, haur da themako prosaren hastapena.

3. Themat-izkribuen hedatzea: irakasteko liburuak eta ikhertze
original ttipiak, batez ere iaiotherriaren thematei buruz. Guthunetan
erabiltearen hastapenak. Radioan emanikako hitzaldi herrikoiak. Iakin-
tzako grammatikak eta hiztegiak.

4. Iakintza guztien irakasteko liburuak (ez soilki aberriko,
iaiotherriko thematei buruz). Aberriari buruzko ikhertze original han-
diagoak, Periodiko goitikoak, Radioko mintzoaldi importantak.

5. Iakintza alhor differentetako ikhertze original handiagoak.
Herriko eta Statuaren skribuetan erabilten. Periodiko osoak herriko
hizkuntzaz. *Hizkuntza baten maila gorenaren ardiesteko kondizino
sine qua non unifikatu orthographia eta izkiriatu forma unifikatua
da* (5).

Herri batzuenzat, heien kultur-hastapenetan Bilbliaren itzulpena
izaiten dateke, kateximaren itzulpena ere; bai eta erleginozko litera-
tura ere. Halarik ere hizkuntza batek egiazko kultur hizkuntza izan
dadintzat, themako literatur laikoa eduki behar du.

Egileak erraiten duen bezala edozein gauzaren izkiriitzearen bidez
ezta hizkuntza bat kultur bide bilhakutzen. Soilik hirugarren mai-
latik hizkuntza bat skribu-hizkuntza izenezta dezakegu.

Hizkuntza baten egokera soziologikoaren iujatzeko themako prosa
importantena da; haur da poetikoa ezten prosa zein mugataraino heda-
tu den iakitea. Haur behar bada irakurle laiko bati barhana iruditzen
zaikeo, zeren batez ere poetek hizkuntzaren obra ezagutuenak egin
baititute, iakintzalariek, tekhnikalariek eta jurlanistek baino gehiago.

Berhain, poetek askotan hizkuntza berezia dagite, soilik heientzat

expressatzeko bidea datekeien mintzoara. Orduan herriaren massa ezta utkitzen. Landu gaberik legoken hizkuntza batetaz gauetarik goizetarat poeta handi batek izkiria dezake. Okzitaniako hizkuntzan Mistralek egin zuen anзора. Halarik ere, hizkuntza hunen egokera goratzeko importantagoa dateke *mahinen konstruksioari* buruzko traktatu baten publikatzea, hunen egiteko egileak terminologi exaktu bat ukhan behar lukelako, eta huntaz gainera hunelako traktatu bat beuren ama hizkuntzaz irakur eta huler lezakeien publiko batek egon behar duke. Beraz Okzitaniako hizkuntza Kultur modernuaren hizkuntza bat denz iujatzeko Mistralek baino gehiago teknikalariak eta naturiakintzalariek egin dezakete. Gathalanaraz ezta orain dano Mistral bezalako poetarik izan, bainan gathalanara Okzitaniako hizkuntza baino gehiago themako prosaz erabilirik izan baita, gathalanara Okzitaniako hizkuntza baino askozaz gehiago kultur-hizkuntza bilhakatu da, zeren eta Kathalufiako herriaren mueta guztiek beuren hizkuntza egunoroko arazoetan baitarabilte. Herriko massek eztitute poesiak eta epoak irakurten, are gutiago izkiriatzen. Gehienek periodikoen artikuluak, parropiaren orstoak, guthunak, fakturak eta iakintzazko prosa (odontologiari buruz, metal-konstruksioei buruz edo ta hegaztinen hazidurari buruz) izkiriatzen eta irakurten baititute.

Beraz hizkuntzaren bizia iraun-arazteko gathazkan gurenda beretzakoturen du, hizkuntzari datxizkion alhor haukietan garailari izanen denak. Mistral bezalako agerte batek soilik importantzia du, ama-hizkuntzaren prestijea Atzerriko Unibersitateetan goratzekotz (6).

Halakotz, hizkuntzaren biziari buruzko arazoen ikhertzeko eta hizkuntza batek, kultur bidearen izaiteko ukhan behar duen evoluzioaren iujatzeko batez ere, soziologuak erraiten deraukuna konsideratu behar dugu, eta ez poesiaren maitaleak dioskuna. Gure mendeetan lehen baino gehiago, poeten influentziaren obuak hoin handiak ezpaitira, eta hekiek Fatuaren bidean direkzinoa alda ezpaitzakete. Hizkuntzaren movimendu batek, beure tendentzien erroak spiritu irrazionalean baldin ba ditu, poesian batez ere ekhinen du, bainan movimendu batek beure erroak, indar soziologikoetan eta razionaletan baldin ukhan baditza, batez ere themako prosan ekhinen du.

Hunela Heinz Klossek bere liburuaren Aitzin-Solhasean hizkuntzak kultur bide izaiteko bethe behar diren baldintzak eta nola bethetzen diren komentatzen du.

Hemen emaiten diren irakaspenetarik geuk ere euskararentzat konsequentzak athera baldin baditzagu, euskara egungo egunotan Kultur bidea bilhaka ledin, helburu hunen ardiestea gure io-muga baita, errana konsideratu behar dugu.

Guduaren aitzinean euskara orain baino beheitiago zegoen. Azkenengo demporaetan euskararen egokera soziologikoa hobetu da. An-

txinako demporetan gure hizkuntzaren kultur-khabia izan zen Lapurdin euskara erori da, euskara Kontinenteko Euskalherrian soilik bigarren mailan baitago. Phenagarria eta deithoragarria da egun Lapurdin ikhusten den "baxenabarren" ekhitea. Haukiek beuren iakturiaren ezaz hemen euskarak zedukan kultur-bidearen izaiteko presutasuna eta kultur hizkuntzaren batasuna ezerezten baititute. Hunela bada iakiteke euskararen ehrtzaile bilhakatzan dira baxenabar dialektuaren iarraitzaleak (gira-zirazaleak alegia) Peninsulako euskaldunak maila bat edo bi gorago daudez. Haukiek euskara kultur-ara-zoetan erabilten baitute, izkiriatzan diren thematen hedagoa askozaz ioritu baita, euskaraz ikhertze originalak agerten baitira, euskara askotan guthunetan erabilten baita. Radioan ere bada euskaraz entzuten, eta hau gehiago izaiten ezpada, egokera hunen kausa iakinikako diffikultateak dira, errua eztago euskalzaleen aldean. Orain badira agerten euskarari buruz eta batez ere euskaraz kultur thematak dakhartzaten revistak.

* * *

Heinz Klosssek erraiten duen bezala hizkuntza bat kultur bide ledin bilhaka, batez ere, alemanoaraz "Zweckprosa", haur da themagatik izkiriatzan den prosan erabili behar da. Bainan themako prosan munduko Kulturak reklamatzan dituen kondizinoak bethe behar dira. Haur da "iakintzako thema" *ethorrias* irakurri behar da (7). Hunen egiteko izkiriatu forma unifikatua eduki behar dugu, bai ta iakintzako termin teknikoak Kultur hizkuntza nabusienetan erabilten diren forman ere. Bertzenaz, behar den konbenzionalismua ezta ardiesten. Themako prosa irakurten dugunean themagatik, thema interessatzen zaikun motivuagatik irakurri behar dugu. Bertzenaz themagatik irakurten eztagu, *hizkuntzagatik* baizen. Euskaraz ere edozein eskolatu darabiltzan hitz teknikoak erabili behar ditugu.

Hortakotz irakurten dugunean gure thema ethentzeke, interrupzi-noen gabe irakurri behar dugu. Gure irakurtearen harian haburikatzen dugun guztietan themaren kontra ekhiten dugu eta zio hunengatik ere euskararen interesseen kontrako stylu batetaz izkiriatu dugu. Hunelako faltak hitzen mordoilokada baino zithalagoa da. Mordoilozko hizkuntza Aisthetikaren eza izan daiteke, bainan garbiren-garbiz izkiriatu den textu bat euskaraz behar lizatekeien bezala, haur da hizkuntza biziak, hizkuntza praktiko bat bezala trakta ezpadeza, hunelako textua mordoilokada zithalena baino zithalagoa lizateke, euskararen irakurtea aurrephai erhaile batetaz bethetzen baitu, euskararen irakurtea nakhaizgarria, okhaztagarria egiten baitu. Eta haur gure subkonszientzian bethi da, ethorria ezten irakurteaz, berez erraza

ezten enthelegatzeaz, hizkuntzaren formagatik permantzak egin behar ditugun guztietan. Themako prosa ezta literatur ederraren hizkuntza. Huntan hizkuntza motivua izan liteke. Themako prosan, hizkuntza bide eta moien bat dela ahantzi behar ezтугу.

Rhetorikako prosa ederra, erudizioez bethea, teknikako hitzez bethea izan diteke, baina gisa hauk bethi io-mugaren zerbitzuan egonen dirade. Hargatik euskarazko prosan Lapurdiko Rhetoren obua egungo euskaldunontzat hoin importanta da. Atxular eta bere leinuko izkiriataileek, bethi ardietsi nahi zuten aren zerbitzuan, hizkuntza baitzuten, edonoiz edonun Rhetor on batek duen araura. Atxularren eta bere Obuko izkiriataileen eskuetan euskara arma zorrotza, erreminta praktiko bat bilhakatu zen, ameslarien eskuetan erreminta amostutzen da (8). Rhetorek (adibidez, Heladako Rhetor handiek: Demosthenek Lysiak, Isokratek) ba zekiten hizkuntza lantzen eta gerthutzen: hekiek beuren hizkuntza Politikaren arma egin zuten egiazko bortxa. Poeta batek bere barneko arrangurak lehenik bere buruarentzat izkiriariatzen ditu, Philologu batek gehienetan izkuntza motivua delarik izkiriariatzen du, baina ez Rhetor batek: Rhetor bat publiko bati mintzo izaiten zaio, rhetorak bere hitzez entzulea konventzutu nahi du. Hunen egiteko eztezake behaztopoz izkiria, hulertzearen momentaneitatea ezina egiten dituten terminak ezin erabil ditzake, bere hizkuntzak zuzentki eta arthezki Adimendurat ioan behar du, hizkuntzaren bidez bere io-muga ardietsi nahi baitu. Rhetorikako stylu guztiak erabili behar ditu, Rhetorikako tropon guztiak kombinatu, batzuetan subkonszientziari mintzo izanen zaieko, bertze batzuetan erudizioenaren bidez bere mintzoa aphainduko duke.

Euskal Rhetorikaren maisua Atxular izanik da... Halakotz, euskaldun izkiriataile berrien leinuak Atxular gidaritzat onhartu du. Atxularrek beure styluaz, beure prosaz, orain Euskalherriak behar duen hizkuntzazko arma euskaldun literatuen eskuan ibenten baitu, haren hizkuntzak euskaldungoaren sua piztaraz baitezake.

Atxularrek beure epokhako problematak traktatzen zituen. Euskara epokha hunen problemat bizien arma bezala zerabilen. Egun behar bada tematika aldatu da, baina Atxularren tradizio bizia gurea dateke.

Literaturaren textu romantiko batetan hizkuntza garbia izan liteke baina hunelako hizkuntzaz, themako hizkuntzaren requisituak nehoiz ere ezkenitza bethe. Bertzenaz Mystikako textu batetan edo textu lyriko batetan, Razoin hotzaren hitzak ez titzazkegu erabil; nola teknikako hitzak baitira. Baina iakintzazko textu bat hitz populariez izkiriatazea Lyrika eta Tekhnika nahastekatzea lizateke. Batetan zilhegi datekeiena bertzean debekaturik da, stylu batetan beharrekoa dena, bertze ereduari kaltegarri dateke.

Bizi modernuan iakintzako prosa, themako prosa baino importantzia handiagokoa baita, ezin onhar dezakegu themako prosan literatur hizkuntza garbiaren konbentzionalismuak sar ditezela. Themako prosaren requisituak ez dira elhe ederrarenak.

Ederraren-ederrez themako prosa hulertezina egiten duenak themari kalte handia egiten derauko, bai eta hizkuntzaren biziari ere. Iakintzako testu batetan ezin ditzakegu erabil sentzu berriaz onhararazi nahi genituzkeien hitzak. Iakintzako themat bat irakurten dugunean, modalitate berriaz erabilten den hitz zahar batetan, autoreak zer erran nahi zuen, behar den baino gehiagotan, gure buruari galde egin behar deraukogunean, iakintzaren themaren kondizinoak eta requisituak ez ditugu bethetzén.

* * *

Egun euskararen biziaren problemat huntaz gure mintzoarren ethorkizuna uzkaldua baitago, ongi legoke problemat hunen zenbait aspektu konsideratzea. Edo euskara egunoroko arazoetan erabilteko erreminta praktiko bat bilhakaturen da, edo bilhakatzeko haur ardiets ezpadezagu, nola ere nahi, euskara hilen da. Adibidea gure begien aitzinean dago. Garbiren garbiz erreminta zigurra, zorrotza eta praktiko bat bilhakatu ezten irlandara, irlandarrei hiltzen zaie, gehiago eta are hiltzenago. Irlandako aberzaleak angloaraz mintzo baitira bethi. Gure herrian, euskalzalerik asko euskara garbi-garbi-garbia ukhan nahi baitute, bethi erdaraz mintzo ziren eta hunla euskararen ehortzaille bilhakatu ziren. Euskaraz dakien euskalzalea, euskaraz mintza ezpadadi, ezta euskaldun bat, traidore bat baizen, eta beuren seme-alhabei beren arbasoen hizkuntza irakasten ezterauen euskaltzalea soilik hitzontzi eta euskaldun tzarra da, traidore zithalena baizen ezta.

* * *

Geuk euskararen, iakintzako vokabulariak bertze hizkuntzetan gainti hartu ditugunez geroz, bai eta hartu ere egin behar ditugunez gero, iakintzak behar duen terminologi zigurren anzora onhetsi behar ditugu. Beraz euskararen ere iakintzako terminologiak kanpoko aspektua konservatu behar du. Iakintzako hitzak, izkiriatu-hizkuntzaren hitzak baitira, hauietan oguzkera hoin important ezta. Importantena da ikhuspenaren mementuan zer erran nahi duten iakitea.

Beraz gezurrezkoa da hitz hauk pronunziatze populariaren anzora aldatzea. Hitz hauietan egin ditzazkegun aldakuntzak ttipi-ttipiak bethi izanen dira. Hortakotz grekaratiko eta latinetikoko hitzetan beuren kanpoko aspektua konservatu behar dugu. Hekietan bertze pro-

blema oguzkerarena dateke. Hitz hauietan ezta questino, nola izkiriatu behar diren, nola oguzi behar diren baizen, zeren-eta hitz hauk skribuaren formaren araura pronunziatu behar baitira.

Euskara kulturduntzeko —erran dugunez— kondizino sine qua non bat bethe behar dugu, zeina Heinz Klossek dioenez izkiriatu formaren batasuna baita. Die Erreichung der höheren Entfaltungsstufen, hangt naturgemäss z.T. davon ab, ob es eine einheitliche Rechtschreibung und eine einheitliche Form der Schriftsprache gibt.

Evoluzinoaren forma gorenen ardiesteko kondizinoak orthographi unifikatua eta izkiriatu hizkuntzaren forma unifikatua dira.

Orain arte ioan garen bidean gainti geroagoz eta gehiago ekhin badezagu, haur da, guztiok euskararen dialektu eta dialektutuz izkiriatzen, euskara nehoiz ere ezta Kultur-bide bilhakaturen. Hizkuntza batek Kultur-bide izaitzekotz, forma unifikatua behar du ukhan. Bainan hunelako forma ezta artifizialki egiten. Hunelako forma tradizinoaren bidez egiten baita. Euskaraz ere tradizinoaren bidez kreatzen da, eta tradizino haur Atxularren Zaro eta Leinukoa da haur da lapurdara klassikoa. Tradizino euskara hunen eretzean bertze forma guztiak, soilik dialektuak dira. Euskara klassikoa, lapurdara klassikoa da, haur da behar dugun forma. Erranik bezala, literatur hizkuntza bat mendeen iariatzean formatzen da. Zorionez lapurdara klassikoak, zenbait aspektutan zahartasunaren nobilitatea du, haur da, hizkuntza zuhurra bilhakatu da, ezta egunoroko iente kaskarren forma. Haur guztiz importante da; *literatur-hizkuntza batek, dialektu bat baino gehiago izan behar baitu.*

Oraiko baxenabarrara zaleen tendentzia zorigaiztoko eta ondikozko ekhintza dela erran dezakegu zeren-eta Kontinenteko Euskalherrian hunelako populisten ekhintzaz antxinadaniko zethorren literatur hizkuntzaren tradizino a hautsi izan baita. Orain soilik lapurdara klassikoa izkiriatzaile hoberenak izkiriatzen dute.

Lapurdara klassikoak euskaldun guztientzako atxikidura-hizkuntza bezala onhartzeko mintzoara batek behar dituen kharakteristika guztiak ditu:

- 1) Hizkuntza haur Tradizinoko forma literaria da.
- 2) Mintzoara hau Euskalherriko bi zathietan erabilten da.
- 3) Hizkuntza hunek tradizinoaren bide aspektu nobleagoa hartu du, denporaren bidez noblizatua izanik da eta behar den prestijea du.
- 4) Hizkuntzaren forma haur Euskalherriko eskualde guztietan huleritzen da, euskara haur Euskalherriko dialektu guztien synthesis bat bailizen.
- 5) Hizkuntza huntaz izkiriatu zutenek —behar bada, intuitivukiro— behar zatekeien gogoaren amplitudinez izkiriatu zuten. Mintzoara huntaz izkiriatu zutenek beuren sortherriaren bornuez hara-

go so egin zezaketen: etziren beraz bornaturik sudurraren aitzi-
nean zeduzkaten mendiak etziren gizon hauientzat behaztopo.
Euskalherriaren interesea beuren haraneko bornuez harantz
ioaiten zela ikhus zezaketen.

- 6) Forma haur, euskararen ikhus-puntutik, forma universalak izanik da.
- 7) Hizkuntza haur bere iaiozta danik perfekta izanik da. Leizarragaren lumatik perfekzinoz iltkhi zen.
- 8) Lapurdara klassikoan bertze formatan baino gehiago Rhetorikazko styluak formatu izanik dira.

Lapurdara klassikoaren erkatzean bertze dialektu guztiak nanu ttipiak baizen eztira... halabainan hizkara klassiko haur euskaldun guztien forma literaria bezala onhartzekotz bethetzen diren baldintzen aiphatzea neurrigabeko lizateke, bainan bai ba dugu bertze motibu bat aiphaturen, ezen motivu haur berez eta bakharrrik, bertze motivurik ezpalegoen ere, euskararen forma haur euskaldun guztientzako forma literaria bezala onhartzeko determinanta behar bailuke izan. Euskaldun guztiok gure herriaren batasunagatik guztiontzako forma literari bat ukhan behar dugu, eta ez bata prantsez-euskaldunentzat eta bertzea español-euskaldunentzat.

Halabaina, lapurdara literatur euskara bezala onhartzea ezta izanen nehoiz ere dialektuen ezabatzea. Dialektuak irauarazteko, guztiontzako atxikidura behar dugu, themat batzu orain-arte bezala dialektuetan erabiliren ditugu, bainan lapurdara klassikoa orain-arte español eta frantsez erdaraz erabili ditugun thematentzat izanen da, haur da dialektuen anaie handiagoa izaiteko. Batez ere prestijea handiagotzekotz kultur-symbol euskalduna izan dadintzat.

Euskararen batasuna ezta styluen unifikatzerik izanen, haur edonun eta edonoiz kontrakoa dateke. Axular arthamendatzea soilik bi puntu haukietan izanen da:

- 1) Lapurdara klassikoaren morfologia, batez ere, verbuaren konjugazinoak.
- 2) Lapurdara klassikoaren orthographia, batez ere *h* konsonantean. Axular obuko izkiriataileetan differentziak legozkenetan, Atxular gidaritzat.

Iakina bezala lapurdararen verbua, gipuzkararen verbua baino errazagoa da, bai eta regularagoa ere. Lapurdara klassikoaren verbuzko formak edonun hulertzen dira, Bizkaian, Gipuzkoan, Nafarroan eta Zuberoan.

STYLUA

Euskara onaren kriteriona Atxular izan dadila, arthamendatzen dugularik batez ere, haren verbuzko formatan pentsatzen dugu, zeinek

tinkotasun ezin-hobetuzkoak finkaturik baitagoz. Izkiriataile hunek orain ere hizkalki guztietan daduzkagun ioritasuna eta aberastasuna bere hizkuntzan biltzen ditu. Halarik ere ongi legoke Altubetar Seber eta bertze grammatikalariek euskararen syntaxiari buruz egin dituzten ikhertzeak ongi studiatzea. Dudarik gabe Altubetarrek baino lehen nehorik ere etzuen euskararen syntaxia hoin arthoski ta sakonki ikhertu. Halarik ere bertze ikhertze bat egin behar genuke, literatur euskararen ereduak ikhertzea, zeren-eta Altubetarrek batez ere mintzatu euskararen ereduak aztertu baitzituen, nahiz eta grammatikalari hunek, Axularrek eta bere leinuko izkiriatazalleek anaphorikoez egin duten (eta orain ipharraldeko Euskalherrian egiten ere den) emplegua aztertu behar lizateke. Dudarik gabe euskarazko prosan eta bertsuan eztagu euskarazko styluen aberastasunean ezain ere murrizterik egiteko eskubiderik. Halakotz ongi da, bertze dialektuetan erabilten diren formen ikhertzea eta heien bidez literatur euskara aberastea. Haur ere Atxularren sentzuaren tradizinoan bailegoke, zeren-eta Atxularrek berak ere dialektu guztien aberastasuna bere mintzoaran erabili nahi baitzuen. Euskararen literatur osoan, gure aitzinean egon diren izkiriataileen styluak ikasi behar ditugu, edonun eta edonoiz eskolaren bidez gerthatzen den araura.

EUSKAL-LITERATURAREN TENDENTZIAK

Euskararen egokera soziologikoari buruz, orain arte eduki ukhan ditugun izkiriataileak hunala xehaka genitzake.

A) POPULISTAK

Haukiek soilik euskara iente kaskarraren eta herri xehearen problematen traktatzekotz erabili nahi lukete. Bertze gai guztiei buruz erdaraz mintzo dira eta hainek ere erdaraz izkiriatazen ditute. Euskara baserritiar hunen partisanen skribuetan soilik bermailaren thematak traktaturik ikhusiren ditugu. Heientzat dialektu eta dialektuttoak aski dirade eta, batez ere, euskara lokalismuz bethea maite dute. Tendentzia hunen iarraitzaleentzat euskara bakharrik bigarren ordinarako hizkuntza da. Prestijeko gauzak bethi erdaraz erabiliren ditute. Hunen araura konsequentak dirade eta heien artean kulturdunak direla erakhusteko bethi erdaraz mintzo dira. Hunelako tendentzia eta egokera adibidez, bertze exempluetan, Ipharraldeko Euskalherriko aphezen ekhintza lizateke. Aphez haukiek herriari bethi euskaraz predikatzen deraukote, bainan heien artean erdaraz baizen eztira mintzaten. Bainan herriak exemplu tzarra ikhusten du... eta aphezen exemplu tzarra dela kausa, erdaraz ere mintzatzeko iaigura hartzen dute. Dudarik

gabe hemen aphezen kulpa handia dugu. Batzuetan tendentzia huntan eztaikigu zer den kausa eta zer den ondorioa... eztira euskaraz kultur-arazoei buruz mintzatzen, praktikarik ezpaitute... eta nehoiz ere praktikarik eztute ukhanen, zeren eta euskaraz kultur thematei buruz mintzo ezpaitira. Tendentzia haukietan garbizaleak eta herrizaleak ukhan ditugu. Aldra hunen euskalzaleentzat euskararen izkiriatu formaren batasuna ezta problematik, zeren heien kultur bidea erdara baita. Euskararen egokera soziologikoa goititu nahi dutenak zathi differentetan ezar ditzakegu.

PURISTAK a) *Bizkaitarrismua.*

Tendentzia hunen iarraitzaleak batez ere Bizkaian egonik baitziren hitz huntaz izenezta ditzakegula uste dut. Hoiek euskararen lexikonetik erdaratiko hitz guztiak khendu nahi zituten ethor berriak eta mende asko danik euskarari bizi izaiten direnak, alemanoek "Lehnwörter" izeneztatu ditutenak, Euskararen lexikona %60-75 erdaratiko denaz gero, hunelako iraintzea ezina dela erraz ikhus diteke. Tendentzia hoin extremista etzuen ezein ere hizkuntzak ezagutu nehun ere. Arbuaitzen zituten hitzen ordez beren galdako hitz berriak sartarazten zituten. Halarik ere, tendentzia huntan kriteriona negativua baizen ezpaitzen, haur de anti-gaztelania baizen ezpaitzen, euskarazko hitzak heinek erdararekin zeduzkaten ahantzaren bidez interpretatzen ziren. Hunen araura batzuetan euskarazko hitzak ere arbuaitu zituten, zeren eta erdarazko hitz batetaz ahantza baitzuen. Exempli gratia, "ordu" hitzak erdarazko "hora" hitzaz bi letra kommunkzi baititu mesprezatu zuten eta haren ordez bertze bat inventatu zuten. Geroz berek inventatu Logikaren bidez euskararen verbua. Prokusteren ohean sartu zuten, eta euskararen verbuaren forma berriak asmatu zituten.

Hizkuntza berri haur, zeina Bidebarrietako euzkera izeneztatua izanik zen esperanto baino guttiago zen, eta hizkuntza artifizial haur baino artifizialago.

b) *Garbizaleak.*

Haien aburuz euskaraz themat gutiak soilki euskarazko hitzez traktatu behar lirateke. Hitz hauk Azkuek bere hiztegian bildu zituen hitzak ziren. Azkueren hitzak aski etzirenean, hitz zaharrei zentzu berria emaiten zeraueten, bertze batzuetan Azkuen hiztegiko hitzez eta euskarazko affixuez hitz berriak eratzen zituzten. Tendentzia hunen iarraitzaleak, Klossek irakhutsi zuenez hirurgarren mailan dagoz. Hekiekin thematak hedatzen hasi ziren. Maila huntan ere iakintzazko

Grammatikak eta Hiztegiak ageri izan dirade. Batzuetan laugarren mailaraino heltzen dirade. Tendentzia hunek beure muga hersiak ditu. Hunelako hizkuntza soilik egokia baita, literatur soilaren thematen traktatzekotz eta prosa poetikoarentzat. Iakintza eta bizi modernuaren konzeptu universaleentzat hunelako bidean gainti ezin hel gaitezkelakotz Klossek erakhusi zuenez tendentzia hunen iarraitzaleek heien ekhinzaren erroak subkonszientzia irrazionalean baititute. Movimendu haur romantikoen movimendua lizateke. Tendentzia hunen izkiriartzailak laugarren mailako thematez hasi ziren, bainan hunen egiteko hizkuntza garbiak eztu valorik. Hizkuntza garbia prosa poetikoaren arma izan daiteke. Iakintzaren konzeptuak iakin-arazteko hitz zaharren erran-nahia hedatu behar denean irakurlearen atenzinoa behar lizatekeien baino gehiago reklamutzen da, eta heien signifikanza aldatu behar dugunean irakurtearen haria ebakiten dugu. Haur behin edo bertzetan pausa bezala egin liteke, bainan iakintza modernuaren erak-hustekotz orrialde batetan hogeï bider hunelako geldigunen egiterat irakurlea bortxatzen dugunean, irakurtea gorhaingarria bilhakutzen da. Hunelako haburikatzeak themagatik irakurri nahi genituzken skribuetan ezin egin ditzazkegu. Geroz mundu guztiko hizkuntzak iakintzako vokabulariak forma berdinean dituzte, euskara bertzela egin bageneza soilik euskara kausa dela-ta, euskal irakurleak terminologi guztiak bietan ikasi behar lituzke, haur ere ezina da, nehork ere praktikan eginen ezpaitu. Eta hunla izanaz geroz euskarak galtzen du... zeren Kultura buruzagituko baita.

KLASSIKOAK

Euskara klasikoaren iarraitzaleekin gure hizkuntza Euskalherriaren egiazko kultur-hizkuntza bilhakaturen zatekan. Maila huntan unifikatu forma literaria bilhatzen da. Tendentzia huntan Atxular gidaria dateke. Atxularrek, naparra izanik, lapurdaraz izkiriatu baitzuen, ioandako mendeetako gizon ikasi baitzen eta mugaren alde bien kultura zeukan Atxular euskaldun guztien arteko batasuna signifika-tzera heldu da. Euskararen egokera historikoa hunla bilhakatu dateke.

1. THESIS GABEKO EGOKERA

Statu huntan bakharrik dialektuez eta dialektuttoez izkiriaturen zen, hizkuntzaren problema eztago. Hunelako izkiriartzailentzat hizkuntza ezta herriaren symbola.

2. THESIA

Thesiaz, aberriaren importantzia sortzen da. Halabainan hizkuntza kanpoko influentzen kontra affirmatzeko gogoz, hizkuntzaren etsaien aurkha personalitatea erakusteko, thesisko izkiriatzaileek aspektu garbiaren bilhatu nahi ukhan zuten.

3. ANTITHESIA

Hizkuntza garbia esperanto bezalako jargon bat bilhakatu dela ikusten zen. Bizkitartean iakintzako hiztegiak eta grammatikak eratu ziren. Herri hizkuntza biziaren altxorrerat itzultzen dira euskalzaleak eta soilik herri-hizkuntzatik dathorzkien hitzez izkiriatu nahi lukete. Halarik ere, tendentzia hunen iarraitzaleek themat goitikoak traktatzen saiatu dutenetan, herriko hizkuntzaren bidez hori ezin zela erakhutsi dute.

4. SYNTHESIA

Hizkuntza themat goitikoentzat gerthurik egonez geroz eta thesian eta antithesian zegoen deffensivatik egon-ondoren, synthesian euskara plazarat iltkhitzen da. Euskara, bere prestijea goititu ba du eta euskaldungoaren symbola, egiazko sostengua dela ikhusi denetik, klasikoek hizkuntza egiazko hulerbidea bezala erabilten dute.

Federico KRUTWIG.

OHARRAK

(1) Die unentwickelten Sprachgemeinschaften bewegt nun angesichts dieser Entwicklung nun nicht nur eine irrationale Sorge um ihr Seelengut, sondern auch die höchstrationale Ueberlegung, ob z.B. die neue Volksschulbildung ihnen und ihren Kindern nicht nur dann voll und ganz zugute komme, wenn sie ihnen in ihrer eigenen Sprache vermittelt werde. Eine ausschliessliche Pflege einer fremden Sprache bedeute eine undemokratische soziale Benachteiligung der Angehörigen der kleinen Sprachgemeinschaft. (D.E.N.G.K. 10.)

(2) Man kann jedenfalls nicht einfach alle Spracherneuerungs-Bewegungen als Nationalismus abstempeln und dann erklären, Nationalismus sei bekanntlich schlechthin verwerflich. Der nationalistische Gedanke enthält genau wie der sozialistische einen berechtigten Kern; schlimm ist nur, ez zum Nationalfanatismus ausartet. Wenn heute eine grosse Nation dem in ihrer Mitte eingebetteten Kleinvolk die Pflege der eigenen Sprache je weigert, dann überspitzen nicht die Sprecher des Kleinvolkes die nationale Idee, weil sie für ihre Sprachgenossen der Grundschulunterricht in der Muttersprache fordern, sondern die Regierung des Grossvolkes, wenn und weil sie die Forderung abschlägt. (D.E.N.G.K. 12.)

(3) Die grosse Masse der übrigen Menschen aber, die gebildeten kaum weniger als die einfachen Volksschichten, empfinden diese auf den mündlichen Gebrauch beschränkten, aus den Schulen verbarnten Idiome als "blosse" Mundarten, m.a.W.: der Linguist bezeichnet Okzitanisch als Sprache, aber der Laie, ob Rechtsanwalt oder Bauer, als Mundart. Wird eine solche Sprache allmählich wieder im Druck verwendet und in den Schulen gelernt, wird sie zur Ausbausprache, so passt sich das Urteil der breiten Oeffentlichkeit allmählich dem der Linguisten wieder an. (Ibidem 18.)

(4) Stufenfolge des Ausbaus eines Idioms zur Kultursprache. Die soziologische Stellung eines Idioms kann vornehmlich auf folgenden sechs Wegen gestärkt werden.

1. Vermehrung der schriftlichen Anwendung und Anwendungsgebieten.
2. Vermehrung der mündlichen Anwendungsgebieten (z. B. Vorträge, Predigt).
3. Ausbreitung im Rundfunk und Fernsehen.
4. Vereinheitlichung der Rechtschreibung.
5. Vereinheitlichung der schriftlichen und u.U. später auch der mündlichen Sprachform.

6. Verstärkte Pflege in Verbänden (bes. auch solchen, die nicht um der Sprache willen gegründet wurden) und in der Jugendarbeit, vornehmlich an den Schulen.

Von diesen sechs Möglichkeiten ist naturgemäss die erste am wichtigsten.

(Ibidem 24/25.)

(5) Vorstufe (Jargonstufe).

Unverwickelte Komik (Scherze, humoristische "Zeitungsbriefe")—daneben Niederschriften von Volksliedern, Kinderliedern, Rätseln, Sprichwörtern usf.

Erste Stufe.

Lyrik. Humoristische Dichtung aller Gattungen (auch Lustspiel und humoristische Erzählungen), Dialoge in Roman und Rundfunk.

Zweite Stufe.

Schauspiel; ernsthafte Prosaerzählungen (nicht bloss Dialogteile); Verserzählung, Idylle, und Epos. Zeitschriftenaufsätze als Beginn des Zweckschrifttums.

Dritte Stufe.

Ausbau des Zweckschrifttums: Lehrbücher und kleinere Originalforschungen (Aufsätze) auf dem Gebiet der Heimatkunde. Volkstümliche Zeitschriften—Beginnende Verwendung in Briefen. Volkstümliche Rundfunkvorträge. Wissenschaftliche Grammatiken und Wörterbücher.

Vierte Stufe.

Lehrbücher über alle mögliche Wissensgebiete (als nicht nur über Heimatkunde). Grössere Originalforschungen zur Heimatkunde. Anspruchsvolle Zeitschriften. Gewichtige Rundfunkvorträge.

Fünfte Stufe:

Grössere Originalforschungen auf den verschiedensten Wissensgebieten, Verwendung in amtlichen Schriftstücken der Gemeinden, des Staates usw. Verwendung im Wirtschaftsleben. Ganze Zeitungen in der Stammsprache.

(Die Erreichung der höheren Entfaltungstufen hängt naturgemäss z.T. davon ab, ob es einheitliche Rechtschreibung und eine einheitliche Form der Schriftsprache gibt.)

(6) Aus unserer Stufenfolge erhellt, dass für den soziologischen Rang einer Sprache die Dichtung weniger wichtig ist als das Zweckschrifttum (oder Sachschrifttum), d.h. als die nicht dichterische Prosa. Das erscheint zunächst befremdlich, denn in den meisten Fällen werden ja die grössten schöpferischen Einzelleistungen in einer Sprache von den Dichtern vollbracht und nicht von den Gelehrten, Techni-

kern und Journalisten. Aber gerade die Dichter können sich eine für niemanden sonst verbindliche Sprache zum eigenen Gebrauch schaffen, ohne dass die breite Masse der Sprecher davon berührt wird. In einer literarisch völlig vernachlässigten Sprache kann fast über die Nacht ein grosser Dichter entstehen, der in ihr Werke von Weltruf schafft, wie dies Mistral in okzitanischer Sprache tat. Aber damit einer eine okzitanische Werk zur Maschinenbaukunde oder zur Botanik schreiben (und veröffentlichen) könnte, müsste er eine feste Fachterminologie oder mindestens Ansätze dazu vorfinden und ferner eine Leserschaft, die derartige Werke in ihrer Muttersprache zu lesen gewohnt oder mindestens bereit ist. Dass der Nobelpreisträger Mistral auf Okzitanisch schrieb, bewies und bewirkte für den Reifegrad des Okzitanischen als moderne Kultursprache weniger als es die Schriften einiger Naturwissenschaftler oder Techniker täten. Die Katalanen haben keinen Mistral hervorgebracht, aber ihre Sprache hat sich im Zweckschrifttum ungleich mehr durchgesetzt als das Okzitanische—und ist damit ungleich mehr wieder zur Schriftsprache des Volkes geworden. Denn die breiten Volksmassen aller Stände schreiben ja keine Epen und Gedichte und, ach, es ist auch eine Minderheit, die Epen und Gedichte liest. Die meisten lesen nur Zeitungsartikel, Kirchenblätter, Briefen, Rechnungen und Fachaufsätze in den Sondernorganen für Geflügelzüchter, Zahnärzte und Hochbautechniker. Und gar schreiben tun die meisten überhaupt nur Briefe, Notizzettel für ihre alltäglichen Aufgaben, und wenn es hoch kommt Rechnungen, oder "Eingesandts" an eine Zeitung. Deshalb hat im Daseinskampf der Sprachen diejenige gewonnen, die eben diesen Bereich erobert. Eine Erscheinung wie Mistral hat, so merkwürdig das klingt, mehr Bedeutung dafür, ob seine Sprache an ausländischen Universitäten wieder besser beachtet wird, als dafür, ob sie wieder zur Schriftsprache des kleinen Mannes seiner eigenen Spachgemeinschaft wird.

(7) Euskaraz guduaren aitzinen zenbait liburu iakintzari buruz izkiriatu izan ziren, Hauietan bata Pisia ta bertzea Kimia iakintzei buruz. Bergain liburu hauiek "iakintzazko" prosa direla eztezakegu erran, liburu haukien prosak iakintzazko prosaren baldintzak bethetzen ezpaizuen. Edonork liburu hauk hizkuntza motivu zela izkiriaturik daudela ikhus diro. Liburu hauk egiazko iakintzalari batek izkiriatu etzituela erraz ikhusten da. Hunelako liburuen bidez etzen iakintza aitzinatzen, etziren iakintza batetan enthelegatzekotz bethetu behar ziren kondizinoak ere bethetzen.

(8) Euskalherrian garbizaleen maniagatik, bethi euskarazko textuak axalkiro ikhertzen dira. Liburu bati buruzko kritika izkiriatzeko edo erraiteko biderik errezena hartzen da. Hunen egiteko kriterion negativua hartzen da. Erdaratiko hitzik egon ezpatedi textua ona izanen da, bainan erdaratiko hitzak (beharrezkoak izanik ere) erabil ba ditez, textua tzarra da, gure kritikalarien aburuz. Hunela orain arte eduki ukhan dugun izkiriatazale guztietatik hoberena ephaitu ohi zuten. Atxularren prosan latinetik hitzik ikhusten zuten, eta hauxe naikoa zitzaizen, Atxularren textua txarra lizela erraitekotz, bainan Atxularren textuaren alde positibuaq etzitzaketeen ikhus, itsutu baitzegozen. Geroz bertze kriterion bat "zeinismua" izanik da. Dena dela egun egunotan hunelako zeinismu bat erabilten ezpaita edo ta behintzat hunla egiten saiatzen baita, XVII mendeko izkiriatazaleen hizkuntza hungenatik ere tzartzat hartzen zen. Halarik ere pronomen galdeeginen bilhakatez haur bertze hizkuntzatan ere gerthatu zen. Bertze hizkuntzetan ere anaphorikoak humla erabilten baitira.

BORDEL'en KANTIAK

I.—Arnegi'ko Suyetak

Arnegi du Luzaidek (Valcarlos, erdaraz) bere auzo-erria. Beti elgarrekin bizi izanak, zubi internazionalako aga aundia ez da aski izan adiskidantza zahar baten austeko.

Erran daike Orreaga'ko Amaren altzoan etorriak zirela biak munda, lur-alde auen guzien nagusi baizen orduko *Ronzesballes*. Aurride on batzu bezala aziak, aunditzearekin batean agertu ziren elgarren arteko diferentziak eta bakotxa bere alde bizitzen asi.

Amabi bat aldiz legetara joanik ibiliak ziren Arnegi'tarrak, bere-narekin atera bano lehenago. Eta dena zen Orreaga'ko Komentuaren nagusigoa gaineratik kentzea (1). Eta bai kendu-re! Eliz-eskubideak bezik etzitzazkon gelditu *Ronzesballes*'i.

Ori-re gehiegi zitzakon, nunbait, Baiona'ko jaun Apezpikuari (2) eta 1680'an bereganatu nahian zabilan denak. Orduan zen Kanonigoak erran behar izan zutena, "Ondarrola, Arnegy eta Hualdia barne, erre-kazola untako aldare-sari guzien jabe zirela". Egia erraiteko, etzitaken,

(1) J. Ibarra. "Historia de Roncesvalles", p. 362.

Gero luzaidarrek gauza bera egin nahi izan zuten, eta 1646'gn. urtean erriko ogeitabost etxek beren urte-sari guziak ukatu zazkioten Orreagari. (i. c. pág. 363.)

(2) "Apezpikua" = O b i s p o.

"...en la dicha limitación desde Ibañeta hasta Mocoseil se comprehenden y estan incluso los varrios de Undarrola y Arranegui y Hualdia y tambien lo que siembran los de Lasa, de Baygorri, desde Exabia asta Balcarlos." (Proceso de 1333, pág. 206.)

ez, gauza aundia: 1612'an amabi etxola baizik etziren Arnegi'n (3).

Luzaidek bazituen ordukotz iru ehun urte bano gehiago. Gañera bere etxerik zaharrenetako bat "Arranegia" deitzen zen —orai "Arnegizahar"—. Or ikusten da erreken alderdi au ere Arranegia zela eta ez Frantziako aldea bakarrik (4).

Bana arnegitarrak nagusien mendetik noiz atera ziren balin bada-kigu-re, Luzaide noiz utzia duten erraitea ez da errex. Beren erriko eliza 1656'koa da. Ordu artio apezik gabe ote ziren?

Gutiz goiti-beitik susma daike 1527'ko Nafarroaren erdibanatze artan asiak ote ziren, gero ta gehio aunditzen joanen ziren diferentzi aiek. Dena dela, etziren sekula mutur-haustekoak izan eta Zubi Aundiko aga guzien gaisetik bi auzo-errien adiskidantza bizi da.

* * *

Arnegi'ko erriarekin ikusteko aundia bazuen B o r d e l bertsula-riak: emaztea arnegitarra zuen, B a x o'ko alaba. Kondatzen dute ger-takizun pollita. Behin batez familian zerbeit ukan eta joan omen zitza-kon etxetik emaztea.

Uste bazuen gaizoak senarra bila joanen zitzakola, etzuen ezagu-tzen huntsa! Bana zer eginen zuen bere aitamen etxean ere! Noizbaít egin zuken bere baitan itzultzea zuela oberena; edo bestenaz bota zuten etxetik.

Nolanahi dela, arto-jorran ari den lekutik ikusten du nagusiak joan zen bidetik itzultzen eta erranarazten dako mutilari:-

—"Etxekoandre! Ze berri da B a x o a n?

Eta berak errepostu:

—"Etzela onendako an deuse laxoan!

(Baratze lanetan, ur otzez urtatzea erraiten zako.)

Bi kantutan ibili ditu Bordelek Arnegiko suyetak eta ez dira biak ere elgarri iduriak: besta-solas, bat, eta bertzea eriotzaz. Lenbizikoa bazter guzitan aipatua da; nork ez du aitu "Mendekoste Bestetan"?

(3) Lic. Huarte, 3.ª parte; cap. 9; n.º 2.

"el año 1612 no había en Arnegy más que doce casas o chozas que en lo espi-ritual pertenecian a la Yglesia de Valcarlos." (Lib. Parroq. Valcarlos. Indice I, introd.)

(4) "...in quibus, sua domus de Arranegui" (Proceso 1333.)

Bazen emazte bat ere izen ori zuena: "Maria Arranegui, habitans in valle Karolli..." (Proceso 1333.)

Mendekoste bestetan
Aurten Arneiko errekan
Ixtorjo bat gertatu da kasik ezpeitot erran:
Bost emaztek edan dituzte amalau pint'arno betan
Jokaturik kartetan.

Jokua zuten florian
Arneiko Madrilenian;
Atso gaixoek uste zuten zirela zeruko lorian
Saindu orenen erdian, beren botoilak aldian,
Bai eta plazer handian.

Batek zion bertziari:
"Haurra, ire graziari!
Arnoño hunek alegatzen dian bihotzñua niri,
Ene plazerra ola luken, banu zonbeit ogi poxi
Arno ezti huneki!"

Katrina eta Kattalin
Auzo biak elgarrekin
Arno edaten ari ziren kuraia handi batekin;
Gero ondoan bazuten gibel aldian zer egin
beren fanfarreriekin.

Irugarrenak ederki
Tanteatzen omen daki;
Amarrekoak arek zituen omen markatzen orori.
Ondarrekoetz nahasi zen eta lurrerat erori;
Orduan etzen egarri.

Laugarren ori, zer peza!
Maria zapatainesa.
Huntsa esplikatzen zituen eskuara ta frantsesa,
Bai eta ere aisa egiten bide handian "esa":
Orixe da haren letra.

Bostgarren ori zoin ote da?
Pentsatzeko ez da pena,
Garaxane gaizo horrek nola ezpaituke lehena:
"Benedika dakiola, dio, mahatsari aihena
Arno ekartzen duena.

Ahuntzez jokatu eta
Asi ziren kolpeka;
Gaston deitzen zen guarda bat kanpotik jinik lasterka
Hak partitu izan zituen, ez huste bezain aisa,
Arrazoinik ezin pasa.

Zuk ere etxek'anderia
Erran behauzu egia:
Solas ortan zu ote zinen orien buruzagia?
Bost emaztek egiteko orixe da komedia!
Hurran baizen zahagia!!!

X U H A R Z E N A R E N E R I O T Z A

Arnegi'ko bigarren sujeta beltza da. Buruilaren zortzian beti jende aundia bildu izan da Orreaga'n. 1864'eko Solbezio egun ura oroitzekoa izanen zen Arnegi'ko errekan.

Bordelek, ogeitabat bertsutan eman zauzkigun xehetasun gehienak. Iruñen argitaratu zuten kantu au eta eskuara guti zakien norbait arte ortan sartu izan balitz bezala, itz auek ezarri zaskoten lehenik:

ERIO TZ CRUDEL BAT

Eguinacia haitac eta alabac hunen senarrian.

ARNEGUIN 1864

Bi lenbiziko bertsuak ez dute gauz aundirik erraiten eta kenduta ere ez da anitz galtzen. Irugarrenean asten du sujeta:

Iragan Buruilaren zortzi garrenian
Eriotze bat egin dute ilundu denian.
Prebeniturik zauden desira hunian
Asesinatu dute lurraren gainian:
Mantxa hura an dute biotzain barnian.

Kanpotarrak ziren hiltzaleak: bi gizon nunbaitekoak. Egun artan dendaria (jostuna) etxean baizuten, bere ganbaratik aitu omen zuen nola erraiten zuten sukaldean:

—“Zer” aundi bat badiat barne huntan. Zertako egin diau ori?

—Damutu al zaik? Berriz asteko prest nindukek prezio ortan.

Ortako dio bertsulariak:

Nonbaitereko gizon triste errumesa,
(Arrazoin orrengatik nehor ez ofensa)
Etzen ez agradable halako promesa!
Kanpokoak egile, etxeakoak pentsa;
Fagoratu baditu zer errekonpentsa!

Emazteak agindurik hil zakoten senarra. Zapatainari errana zion, bide bizkarretik ez ote zion erre kara botako gau batez. Arek, berriz, munduko diru guziengatik ere etzuela alakorik eginen.

Behi jezten ari zen lekuan eman omen zakoten aitzurrotx batekin. Arte ortan, alakorik pentsatu gabe, nagusiak urreria gordetzen zuen gerrikoa laxatzen ari dendaria. Ze etxekandrearen biotza!

Nausia lur barnian martier hil otza,
Oraino etxekuek on dute biotza;
Hura galdurik ere ayen erreposa
Munduko triumfetan huntasunak goza;
Gizonak maitadiro halako esposa!

Orai eldu diren bertsuak emaztearendako emanak dira. Bada zer konda. Senarra hil gabe, berriz ezkontzeko prest zen Bordaxaharreko seme batekin. Sosaren ondotik joana zen.

Esposa hila eta aita galeretan
Sekula bezain bero beste aferetan.
Orien konpromisa etzen aferretan:
Gastaturikan ere zerbait paperretan
Aisa bizi daiteke urran denboretan.

Aita joan zen galeretara, bana alaba libratu zen haurra ukan berria zuelakotz. Ikustekoa zela diote haurra sortzean, senarraren poza.

—Nahio induket —egiten omen zion haurñoari— ezkondurik ikusi!

—Gure zaharrak eh! —emazteak berriz—, nahi ordu artio bizi!!
Ordukotz bere egunak kondatuak izan behar zuten. Orai Bordelek agertzera eman nahi du halako emaztea ez dela fidatzeko.

Denbora noble ori kanbia daiteke
Bi mundu plazerretan pasatzia neke.
Oraiko grado ori atzeman du merke,
Bertze tratamendu bat egin nahi luke
Ahal bagindu zenbait konde edo duke.

Gerore norbaitek arriskaturen du,
Fortunaz ez badira lehendanik ondu
Erabez ez direla beharrez ezkondu;
Horietaz mintzo da orrenbertze mundu
Nola eman behar den azkenian kondu.

Konsidera dezala begira dagonak
Eztu gaitzik merexi egia dionak:
Ilun onduan ziren heyen obra onak
Menturaz lehenago barrenda egonak: (5)
Jornaleko on dira halako peonak!

Abra manifiko bat disposatu dute
Tribunale justuan laudatzen badute;
Luziferrek bezenbat urgulu badute
Jaunaren poderia galdu nahi dute.
Orai goza ditela huntsa egin badute!

Aitarekin sartzan da orai. Arike'ko ur edo iturritan lan egiten zuen. Bazuken gau artan bere ezin egona eta lagun bati zion:

—Enaikek nehon bara! Gure etxean zerbaiz gertatzen dela iduritzen ziaik kasik...

—Guk ere gihaunak an ditiau ik bezala eta trankil gituk; zer duk ik orai? Etzakela ortan pentsa!

Dendariak zionez emaztea ere ol-ola ibilia zateken.

—Ze gau iluna! —aitu omen zion—; Ze ilargi beltza!

—Nik ez dakit zer derasazun (6) —berak berriz—; ilargi ederra baita!

Gizona bere faltaz konsumitu urran
Ikusi dena baizik ez daiteke erran.
Obraren arabera beti arranguran
Deskansurik ez duke lurreko denboran;
Emengoa gal eta bertzea menturan.

Gizona kondenatu galeretako;
Fantasia gaixtoak ori egin dako
Lurrian bizi deno (7) miseria franko.
Adiskide fidelik jarraikitzen zako?
Urrikalmendu guti alakoendako.

(5) barrendatu = espiar. (barrendan egon = estar espiando).

(6) derasazun (erasi). "no sé qué revuelves".

(7) bizi deno = de por vida, mientras viva.

Ageri da obenak aitak zituela. Beste bertsuari erranen du ez dela oraikoa bere fama txarra: “krima aundiak ditu famen arabera”.

Suyet orien xefa ez da emen bera,
Krima aundiak ditu famen arabera.
Sekulako joan dute galeraz-galera,
Ala duan gizona ez da alegera;
Orai biur laiteke Jaunaren legera.

Haste-hastetik gauzak gaizki eldu ziren. Bera neskato gaztea zen eta senarra adinekoa. Gero, ezkontza amodioz egina izan balitz zer-bait zen.

Ezkondutuen aintzinean Donibane Garazin puskak erosten ari zirela, saltzaleak neskatoari egin omen zion:

—Jes, haurra! Gizon zahar orrekin ezkondu behar?

—Zaharraikin berri bat eros daike! —neskatoaren arrazoina.

Zerbaiten gatik zion bertsulariak:

Bat ain zaharra eta bertzia gaztia
(Mundu-ilusitzale gaistuen tratia),
Aren larriaz bertze baten erostia
Etxean sartu gabe zen konposatia.
Mirakulu aundia akort izaitia!!!

Izpiritu duenak badaki engoitik (8)
Penak eldu direla plazerren ondotik.
Berak ez balin badu maite biotzetik
(Hura da prinzipala, guzien gainetik)
Ezkontzarik ez egin intresaren gatik.

Mundu au garnitzen da kalitate oroz,
Batzu fortunarekin, bertziak maluros.
Anitz ezkondu dira adineraz geroz
Biotza bete gabe amodio berroz:
Gero maitatzekotan esposik ez eros.

Konseilu on batzu emaiten ditu gero Bordelek. Or agertzen da bere sineste azkarra.

(8) engoitik = desde ahora. (beste leku batzutan, “onezkeroz”).

Zer sinifikatzen du biotzeko errak? (9)
Erredoblatzen dira Satanen indarrak.
Deus ez du balioko ondoko indarrak
Kondiak eman behar ditu bat-bederak
Ahantziko baitira tuhalet ederrak (10).

Olako suyetikan pasatu ote da?
Gure denboran ez da nehontik atera.
Sartu nahi duenak justoen artera
Penitentziateko denbora fite da.
Desertura joaiteko nigar egitera.

Penetan den presunak on luke konsolu
Eman zuen fedia konserbatzen balu.
Soinian badabila sobera urgulu,
Jenden murmuratzia ez da mirakulu:
Seinale baduela biotzian dolu.

Ustez eginik ere munduko fortuna
Deusetan ez daiteke estima presuna.
Zenbait egunendako on da huntasuna;
Pratikatzan ez bada borondate huna
Sekulako gal diro bere urostatasuna.

Azkeneko bertsuan agertzera eman nahi du kantu au zertako
egin duen.

Kantu ok egin dira, ez libertitzeko,
Baizik ere guziek esenplu artzeko:
Nehor ez da kapable justifikatzeko.
Zernahi egin lirola (11) ez da fidatzeko
Botza eman duenak esposain galtzeko.

Auek ziren inprimatu zirenak, bana erriko jendek beste bat ba-
dute. Anitzetan bertsulariak bere izena emaiten zuen ondar bertsuan;
eta beste batzutan suyeta nun gertatua zen. Ageri da bertsu onen
falta, koplariak ez baidu errana eriotze ori nun zen. Ortako dio:

(9) "erra" = odio, rencor.

(10) "tuhalet" = franc. "toilette". Atavio (eskuaraz, arropa ona).

(11) zernahi egin lirola = zernai egingo lukela.

Españaiko frontieran erri bat: Arnegy.
An gertatua da mirakulu ori
Mendiaren gainian odola ixuri;
Gisa ortan iteko asesina ori
Espos gaixua dute zerurat igorri.

Gero-re zerbait omen zen emazte arekin bidez. Bigarren senar-
rrak egun batez su-pizteko buruak arrapatu saldan eta biak asarra-
tuik, beso ondoan ukaldi bat eman bazion edo ez emazteari, sagu-
pozoinaz (12) hilarazi zuela diote gizona.

JOSÉ MARÍA SATRUSTEGUI.

(12) sagu-pozoina = veneno para ratas.

Pedrotxin, Mutiko Iñusentea

Goiko Kalean badago mutiko iñusente bat amar urtekoa, Pedrotxiñ izena daukana.

Bere kalean egon bearrean paketsu, erriko enparantzara etorten da beti, emen batuten diralako erriko mutillik geienak.

Beste mutillak olgetan, eta gure Pedrotxiñ gixajoa agoa zabalik eta kandelak dariola, besteai begira.

Bakean uzten deutse geienetan, baiña noiz edo bein musturrekoren batzuk be artzen ditu, ez dakit zer egin dabela ta.

Orduan, arrantzaka Goiko Kalera. Baita ama, ama alarguna, be negarrez.

—Ume, ez zaitez enparantzara joan geiago. Emen Goiko Kalean olgau, iturriaren ondoan.

Baiña nork euki Pedrotxiñ bere etxe inguruan, bakarrik?

Mutikoak enparantzan dabilta olgetan, eta enparantzara Pedrotxiñ be.

Koskorrekoren bat artzen dabela noiz edo bein? Bai, baiña mutillen artean egotea gura berriro be.

Auntzak mendira, eta gure Pedrotxiñ'ek enparantzara.

Lorategi-Basoaren Eguzkialdean

Dena gorri eta baltz, sua eta eriotza. Ibarreko ibai paketsua, odolez gañezka.

Aizea, eta aizearen larrosazko kantua, piztien ulua.

Zortzireun milla gazte erre suak. Berreun milla ito, itxasoko olatu gorri amorratuak.

Dana gorri eta baltz. Dana negarra, sua, odola eta eriotza.

Betor Kristo'ren Kurutzea, eta bakea.

Agur betiko, mundu gaiztua.

MARKUE.

ADISKIDE ZARRA

Aspalditik ez giñan ikusten. Santa Mari eliz atzeko Santa Marta ikastolan, aurrak giñala, alkar ezagutu genun. Urte pranko joan dira ordutik.

Mendiak beti leku batean, gizonak ez. Emen, Buenos Aires'en, berakin topo egin dut. Garai artako mutillak, agure gera.

"Eup..., emen nauk. Ba niak. Agur egitera natorrek. Eriotz eguna, lapurra gauzez bezela, uste ez diagula, ixil ixilik etorriko duk eta, egun ori iritxi baño lenago, gure mendiak eta itxasoa ikusi nai dizkiat berri. Ba niak. Orain arteko bildurra joan zaidak. Nere biotzaren betiko irriki bizia ase, nere oroipen ontzia berriz gozoz bete nai diat.

"Joan nai ta, Erraond... azken txistulariari gertatu zitzaiona berbera neronek ikusteko bildurrez, biartik etzira, gerotik gerora utziaz, urteak joan zitzaizkidak. Ordutik orain arterañoiko aizeak, makiñat asmo ta uste on eraman dizkik. Batzuek, ikasteko erritik alde egiten dituk; beste batzuek, diru geiago egiteagatik. Asko, etxean amak erakutsi zien on guzia aztuta, onik ikasi gabe, dirurik egin gabe, etxera itzuli gabe, il egiten dituk.

"Txanpon askorik ez zeramat, bañan osasuna ta euskera nerekin dituk. Erritik alde egin baño lenago nere andregai izandakoaren bi seme bat eusko olerkari, bestea eusko irakasle omen dituk. Berri onak artu dizkiat, aldi luzean nerekin eramandako bildur ori joan zaidak. Eta ba niak."

Dijoan nere adiskide zarrari gauza asko esan dizkiot:

Getari karrikan, "Centro Católico"-an izan genian irakasle itxusi ua ez zitzaiken aztuko? Beti kopetillun, parrik sekula ez, beatz murturretan makilla bai ugari.

Aurra negarrez jaiotzen duk. Egun gutxi barru, lotatik esnatzen danean, arpegi illunak izutu egiten dik, amaren arpegi alaiak gozatura berari begira aurtxoak irripar egiten dik; alkar maite dituken neska-mutil ezkongai gazte txukunek, aurrez aurre arkitzean, irri-

partxoa batak besteari begietan sartze^r zietek; etxean, aiton-amonaren ondoan, otorduetan, sendi paketsua mai inguruan, jaten astean guziok irripartxoa ezpañetan azaltzen diagu. Iru aroetan, biotzak geiago gozatu lezaken zerbait bai ote zegok? Gure irakasleak, ez zekiken par egiten.

Gauzak aldatu xamarrek arkituko dituk. Neskaeri eztarria kebede biurtu zaiek. Gonak utzi, galtza exu itxusi batzuek jantzi, tximini beltzetik bezela beren aboetatik kea dariela, zurrutean ikusiko dituk. Plaza Zarreko arkupetan, txistularien aurrean ikusten genizkian kai aldeko neska lirañak, arin arin dantzan, askoz atsegiñagoak zitzaizkigula nola ez esan? Aietxek bai, gazi-gozo; oraingo galtzadunak baño zuzenago, atzealdea apañago-zeramatean.

Gauza itxusi asko ikusi bearke dituk bañan, euskeraz zeñekin itz egin izango duk, Erraondo'ko azken txistularia aña ez aiz saminduko. Gauza asko esan nai nizkikek; kontu kontari ez ninduek aspertuko.

Goierrri'ko errena, Igeldo'ko itzai txikia, aiek añaiko auresku dantzari bikaiñik ikusi al izango ote duk?

Esterlines karrikan jandako udare aundi aiek, oraindik aboa gozatzen zidatek. Beste "Angelito Minondo" bat, Donostia'n bai ote duk? Naiko par egin ziken gurekin (gurekin eta baita ere, zirrika, amaika neska politekin). "Angelito", leioan, ariakin lotuta gora ta beera udare eder bat zintzilik, zenbat aldiz ikusi genian lertu bearrean parrez (bere sabel aundia orrek gizentzen ziala esango nitek). Gu, poza emateagatik, udarea arrapatu naiean, saltoka ibiltzen ginduzean. Geiago jetxi erazteko katuak bezela makurtzen ginduzean eta, katuak xagua bere atzaparretan bezela, udarea gure eskuetan aguro ikusten genian. Makiñat "Minondo" udare jandakoak gaituk.

Rodoreda'k, kataluñarrak, bere arkenengo erestaldian, "Boulevard"-ean, Gernika'ko Arbola jo erazi zianean zenbat txalo jo zitzaizkion ez aiz aztuta egongo? An ziran gizon guzien biotzetako euskal beroa ez uan izan txantxetakoa.

Ta Esnaola, "Orfeon Donostiarra"-kin Paris'tik garaille itzul-tzean; Pepe Artola, guzik garbitu zituztela esanaz, erratz batekin bultziko leio batean agertu uanean Donostia guziaren poza zenbaterañokoa izan zan nola esan? Oroipen gozo asko bizi dituk nere buruan. Ezin aztu zaidak Donostia.

Nola ote zegok Gaztelu atzea? Olatu aundien bildurrik gabe, bere zipriztiñak maiz bustitzen ginduztela, antxetak egan bezela gu arkaitz batetik bestera arin arin saltoka, lapa ta lanperna biltzen ibiltzen ginduzean, Arkaitz tontorrek eta beren zuloak, ongi ezagutzen genizkian. Makiñat olatu zartako galantak artutako arkaitzak, zeuden bezela irauten ote ditek?

Bai, gu jolasean bezela, koxketan saltoka ibiltzen ginduzean. Bañan asarretzean, ikaragarria izaten duk itxaso. Aizea orruka; mendiak añako uin aundiak; ontzi gaña suzko suge aundi bezelako tximister bezeta. Bi olatu aundiren tarteko zulo sakonean, galtzen dituk urterogure arrantzale gizon onak. Zenbat oñaze! Jainko'ak, aini onak, zergatik egin ote zizkian gauza aini itxusiak. Aita Mari asko eraman dizkik, negarra ugari sortuaz, itxaso gaiztoak.

Ba oala. Ez duk il nai, erritik urruti. Ongi egiten duk.

Gizonak geiago, sakonago, agurogo zekiken aroan bizi gaituk; jakintza ludi guzirako duk, bañan erri bakoitzak dik bere kultura. Jakintza ta euskal kultura, gure erriak, biak zabaldu nai lizkikek.

Goikoa'k, aspaldi, gizonen gaiztakeriak neurritik gañez egin zialako, berrogei egun eta gau gelditu gabeko eurialdi ikaragarri bat bialdu zian. Bizirik, Noe'ren ontziko zortziak bakarrik gelditu ituan; gañerako gizadi guzia, urez estalia, ito egin uan. Orain, gizonak berak ekarriko dik guzion amaia. Asmatu diken "atomika"-k apurtuko dizkiken etxe ta mendi arri tartean guziok zapalduak, gizadi guziak laixter il bear omen dik. Nobel saria irabazitako Bertrand Russell jakintsua, onen aurka azaltzeagatik, barrabaskeri bat egin izan balu bezela, London'en espetxean sartu ditek; ez al duk arritzekoa?

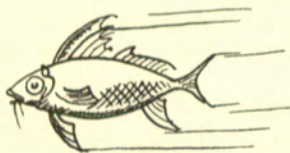
Joan adi lenbailen, Donosti zarreko gure txoko maitagarria berriz ikusi gabe ez adi il.

Barri onak bialdu.

Eskua eman nion.

MUXIKA'TAR KINDIN.

Buenos Aires, 1961'eko agorra.

Itzaltzu'ko zubiondoko pago biak

Orhy, bi milla ta geiago metro daukozan mendi aundiaren azpian, Modi eta Uztarrotze'ko mendiarreetan, errekatxo bat doia Otsagi'runtz, Itzaltzu'tik ziar.

Itzaltzu'ko etxeak baiña kilometru batzuk gorago, zubi barri bat dago. Eta zubi onduan, erreka ertz-ertzian, pago zar bi, arkalen onduan biak.

Pago zer bi oiek zelan agertu ziran goiz batian, esango deusuet.

Kanta kantari, errekatxoko urak jakinerazo eusten aurtengo uda onetan, pago oien kerizpetan lotalditxo bat egin nebanian bazkal ostian.

Otsagi'n ba zegoan mutil gazte bat, gure aitonen gazte denboretan, eta artzaia zan. Modi eta Uztarrotze'ko mendietan zaintzen ebazan ardiak udan.

Ogei urte bete ebazian, neska bat ezagutu eban, urregorritzko moduko uliak eta edurraren antzeko esku zuriak eukazana.

Ez zekiten nungua zan neskato a, baiña erreka ingurutik agertzen ei zan beti, jantzi garbiekin jantzirik, eta ulia ondo orraztuta beti.

Ardizain gaztiaren gurasuak jakin ebenien au, bere semiari debekatu egin eutsen neska arekin artu emonik eukitia.

Semiak baimena eskatu eutsien gurasuei, neska areri agur egiten beintzat isteko.

Baietz, gurasuak; baiña egun aretan bertan izan biarko zala agur egitia.

Baietz, semiak, eta juañ zan Itzaltzu'tik gora, eta orain zuba dagon inguruan aurkitu eban neskia.

An erreka onduan egon ziran biak arratsalde guztian, illuntzerartiño, artzai batzuek esan ebenez.

Baiña gero gabian ez zan etxian agertu mutilla.

Urrengo goizian juañ zan aruntz etxequak eta artzain batzuk, eta gaztien lorratzik be ez eben aurkitu. Pago landara eder bi baka-rrik, arkalen onduan.

BITAÑO.

Irun'en, 1962-VIII-5'n.

GOYAZ ETA BESTEZ

Negu buru honek Parisera pintoreak metaka ekarri dizkigu eta zaarren artean GOYA. Esan gabe doa izenaren itzalak bildurik Paristarrak trumilka etorri direla ikustera.

Ikusgarri honen egileek beintzat ausartzia andi bat izan dute, alegia Goya-ren aberastasuna erakustea, bizpairur obra on baino. Goya xamurrak eta tapizeria egileak, marrazki eta karikatura egileak, Goya beltzari ez dio zorrik, baina frantses asko ordea azken horren ikustera etorriak ziren, hain baita publikoa maiz ideia ximple zale, nai duelarik pintore bati adjetibu bakar bat ipiñi. Goya beltzaren bizpairur pintura baino ez zen eta erretratu eder asko falta.

Gaur Arte comprometido horrekin lilluran dagoenak ez du ikusten aal ere norbait ari izan bada bizitzaren plazerak kondatzen edo pertsona bakoitzak pintatzen; gaur artaldea ez denak ez luke baliorik eta frantses zenbaiten ikuspegian Goya sozial eta beltz baizik ez diteke izan. Emezortzigarren mendeko ikusgarriak gustatzen zaizkiguneri Goya xamurra atsegin zaiku hor ere bere denborako modari jarraituz nortasun zerbait eduki baitu.

Zurbaran-en obra ezagutzen duenarentzat ordea Goya-ren Elei-za-pinturak ez du interesik ez sendimendurik: arriz iduri dute sainduak koloreari zuri geiegi naastutzez Goya-k koloreari tindu karetsu bat eman baitio; batzuetan ere Greco-ren kopia utsak egin ditu.

Bere nortasuna ordea portretetan, erretratuetan, agertzen da eta karikaturan nagusi da. Daumier frantsesarenekin tankerakide dira (ikus Goyaren "Agin idokizalea" eta Daumier-en "Salatariak"). Naski pozik ikusiko nituen bi "majak" eta Mayatzaren bia, baina Goya-ren obra horiek errezagotz dira ikusten ezen beste lanak baino.

* * *

Salon Ibaia. Mayi Darizcuren, Ahazparneko andere eta pintore famatuak, Baiona inguruko pintoreak Parisera bildu ditu erakusketa bat egiteko. Ogei ta hamar pintoreetan oso gaizto denik ez da, irur kenduz. Gustatuenik zaizkidanak leenik eta guztien gainetik *Ramiro Arrue*. *Pablo Tillac* zaharra beti lanean baina lehenagoko sua galdua eta ez era berritzen. *Martiarena*-ren pintura ez zait geiegi atsegin baina pintura on bat bazuen "Andere mantelinduna", haren "Argentina" arrunt eta itsusi atzeman dut.

* * *

Sacha de Puchala, "Izarra saria" irabazi duena, Pariseko ruso bat da, bere herritarren populu pinturak ederki inspiratzen du mixterios eta batean indartsu den manera batean. *Sérusier*, "Grand prix des Basses-Pyrénées", pintore serioa da, bere gaia erri pobrea baina melodrama eta propaganda gabe mixeriarri buruzko bere arren gurak erakusten dizkigu. Badu nortasun, personalitate, ez da gauza txipia gaurko pintore batentzat.

De Verfeuil, Pintore figuratibu ta kolorezale, *Bordeaux* le Pecq-en ikasle ona iduri du baina lan pertsonalagoak egin baletza... Orain gutienik gustatu zaizkidanak, *Querilla*, *Bortelle* eta *Castelnaud*. Pena da Mayi Darizcuren-ek, erakutsi gabe ez baititu obrak ikusi aal izan. *Salon* egilearen lan zombait baziren, baina bere erakusketa pertsonaleko lanak zitzaizkidan gustatu.

Pintorearekin luzaro mintzatu nintzan, *Egan*-en egitera nindoan kritika bozik irakurriko zuela erran zerautan eta bi orduz pinturaz mintzatzen egon ginen. Orduan erran nion nola estonatzten nintzan Baiona aldeko pintore horietan zein guti ziren jendearen anatomiarri edo bisaiari interesatzen zenik. Beren pintoretan mobimendurik edo bizizalerik ez ikusteak estonatztenago nau, *Zubiaurre* anaiek, *Zuloaga*-k, *Arrue*-k eta *Martiarena*-k beste etsenplurik eman baitute.

Baina Mayi Darizcuren anderearen pake-pinturan zerbait mobimendu edo bititze ikus bageneza bozik giñateke gezurtarazi bailezake euskaldun-frantsesek axalezko ikusgarriak baizik ez dakizkigula pintatzen, Mayi Darizcuren-ek Andaluzian argia ederki pintatzen ikasi du ordea eta ez da guti. Gaurko ez naiz geiago mintzatuko aurten zerok *Donostia*-n ikusiko dituzute eta parkatu gaizki erranak.

D. PEILLEN.

Atzoko ta Gaurko Teatroaz Esamesak ⁽¹⁾

Azken urte ontan euskal-teatrozaleen artean burrundara pozgarri bat nabaitu dala esan ditek.

Teatro-eremuan aspaldidanik bakan eta urri genbiltzanok, ezin uka indar berri orrek gaztetu ez bada, bederen suspertu egin gaituala. Jende berria datorrenean, ordea, gertatu oi danez, asmo berriak dakartzki berekin. Eta aurrera gogotsu bultza nai orrek ez die etorri-berriei begirutzen utzi, zarrok zer-nolako bide malkarretik ibilli bearra izan dugun, ez zer gelditu dan atzean: ez dakite ere atzokoaren berri.

Baiñan, alde aurretik, onoko komerigille gizarajo au sortu berria duan antzerki-lan bat plazara ateratzen ausartuko zaizute: *Malentxo alargun!* du izena ta nere ustez ondu al izan dudan ziturik umotuena duzute noski. Zueri dagokizute ona ala txarra derizkiozuten, atsegin zaizuten ala ez, esatea.

Kritikak, naiz zorrotza izan, ez gaitu geiegi mindu bear. Idazten jardun dan egille batentzat okerrena da, ene iritzian, batzu-batzuen muzinkeri ta erdefñua; ta beste askok, geintsuenak, aren lanak ez dituztela ezagutzen ikustea.

Ez-jakin asko dago gure artean, alde batetik, eta aurrekoen lanak aintzakotzat artu gabe nagusi agertzeko arrokera dutenak, bestetik. Nun-nai eta beti ergelek uste izan bait-dute berak jaio arte ez duala iñortxok munduan ezer onik tajutu. Orrela, lagun urkoaren lana errez botatzen dute bazterrera.

Ez dira, zorionez, guziak antzekoak. Gazte zentzudun, jakin-zale, apal bezin langille bizkorrak ere ba ditugu ikasteko irrikitzen dau-denak. Arren eta arren, Teatroari buruz, argitasun eske eta xehetasun billa etorri zaizkigun ezker, aientzat bijoaz darraioten berri-sail, zer-nola ta zuzenbideak.

(1) Lerro oek *Auspoa*-saillean agertzeko idatziak ziran, *Malentxo, alargun!* antzerki-lanaren itzaurre-gisa. Alaz ere, an lekua urritxo zebillelako, gogoz baiño gogozago argitaratzen ditugu EGAN-en.

EUSKAL-TEATROA NOLAKO?

Orain ogeitasei urte —zillegi bekit, itsusi ba da ere, nere burua-
ren lana aitatzeara—, Donostia'ko San Telmo aretoan itzaldi bat egin
nuan: “Euskal Antzertiruntz...” izenpean gero *Yakintza* aldizkariak
argitara zuana (2). Errebista ta paper zaarrak arkitzea gaitza danez,
an nion mamitsuena emen aldatzera noakizute:

“Sarritan berresaten ari naiz, benetako euskal-teatro bat izan nai
ba'dugu, lenengo geren gibel-erraietan arki bear ditugula gaiak.”

Naiz —erantsi bearra dago— teatro-auziak orokorrak eta mun-
du guzikoak izan. “Ez nazute erderatik euskerara zenbait antzerkiren
itzulpena egiteko etsai. Neronek bat edo beste euskeratu bait ditut.
Bai. Dakuskigun ona nun-naitik jaso bear dugu. Au, ordea, eredu
bezela, ikasbidetzat, utsuneak betetzeko edo bedi.”

“Oraindik gure altxorra aitu izan ba'genu, baiñan, bai zera!, asi
ere ere al gaituzu, bada, geren gaiez bazkatzen?...”

* * *

San Tomas egunez Donostian egin zan teatro-zaleen billeran, on-
darrutar adiskide batek galdegin zidan zeintzuek ziran teatro-lege ta
arau nagusiak. Eta ea orain antziñako “preceptisten” legeak zerbait
balio duten... Aristoteles'en iru batasunak —ots, toki bat, aldi bat
eta egintza bat— zokoratuak daude noski, azkenekoa ez ezik. Orrek
ez du esan nai teatro-lanak beste gaiñeko batasunen bat bear ez dua-
nik. Libertade ta askatasuna dira erti-lanaren ezaugarri: ertilariok
aukeratzen jakin bear dute, berez sortuz edo egille onai jarraiturik.
Antzertiak ere ez du muga ez neurri jakiñik, irudipenak ipiñi nai
dizkionak baizik. Bazter-gabea da giza-biotza eta, bizitza aña. Ezin
esan alako teatro-mota dituzu, baiñan gogoan artu bear dira zuzenbide
batzuek: alegia, teatroa ez dala bakarrizketa ta kontakizuna, elka-
rrikketa ta gertakizuna baizik. Ekintzak, kanpoan ezik, bertan, antzez-
tokian, gertatu bear duala maizenik, ez bada beti. Ekintzak ta jardun-
lagunen jokuek eman bear dio bizitasuna. Eta bakoitzaren karakter
eta aiurriak zeatz borobildu ta tajutuak indar goitar ta berezitasuna.

Nai ta naiezkoa du Teatroak erderazko “conflicto”, korapilloa
deitu dezakeguna. Ta korapillo ta maratillak ez du azken arte askatu
ta agertu bear, jendea adi ta erne egon dedin. “Fénix de los Inge-
nios” maisu aundi ark zion arabera:

(2) *Yakintza* 1935, 16'gn. zenbakia.

*En el acto primero ponga el caso,
en el segundo enlace los sucesos,
de suerte que hasta mediado el tercero
apenas juzgue nadie en lo que pare (3).*

Orrezaz gaiñera, antzerki-lanaren ipui ta argumentoa ondo asma-
tuak ba'daude, neurritz eramanak, pentsamentu sakon, esaera ta izketa
egokiaz jantziak, guzia goi-arnasez mamitua... Orduan elburu galle-
nera iritxi zerala ziur zaudeke. Jainkoak ain talentu aundia eman ez
digunok gutxiagoz ere pozez ase bear izaten dugu.

Naturaltasuna bedi gure bide-lagun!

DRAMA-TRAJEDI ETA KOMERIA

Antzerkiak mota nagusi bi dizkitzu: Drama-trajedi ta Komeria.
Arpegiaren masaillak aldiz negarti ta aldiz irritsu agertu oi diranean,
trajikomeria sortzen da, ots, komeri dramatikoa.

Dramak aunditasun eta indar gaitza du berekin. Izu-ikararen bidez
giza-biotza sakon ikutu ta astintzen bait du.

Grezia'ko trajeria izan zan munduan ospetsuenik ta aren bidetik
errialde guzietan antzeko antzerki-lan itun eta deitoragarriak sortu
izan dira. Gaur, beñiere baiño geiago gertakari beltz ta illunen griña
dabil gure artean eta, batzuen ustez, oraingotasuna atsekabe, larrialdi
ta samintasunean omen dago. Jende xehen artean ere negar egitea
gogo dutenak ba dirala, egia da; eta errege-erregiña ta aundi-maun-
dien zoritxarrak malko-jarioz ikusten dituztenak, norberarenak aztu-
tzearren edo... Drama-langintzan utsegitea errez da ta orduan oso
parregarri gelditzen da. Komeri ta irri-antzerkiak ez du arrisku ori.
Eta parra egin-arazteak ere ba du bere yayotasuna. Orain gutxi (4)
irizle batek, *Jokua ez da errenta* nere antzerki-lana dala-ta (5), eraso-
tzen ninduen, bere ustez, dramakizun-gaia izanda nik irri-komeri
antzera erabili dedalako.

Au pekatu larria da nunbait, borroka-griña utzi ta drama-iturria
agortzea. Ez nuen egundafio olakorik entzun eta nere kritikari zorrotzari
onela erantzun nion: "Nik antzerki-gai bat aukeratutakoan
bera nai bezela jarduteko eskubidea dudala uste dut. Komeria-
antzeta eman nai ba'diot, ez nau iñork drama garratz bat egitera

(3) Lope de Vega, *Nuevo arte de hacer comedias*.

(4) *Yakin* 1961, 15.

(5) Kuliska-sorta, *Itxaropena*, Zarautz, 1961.

beartuko." Jaun orri drama ta trajeria gogoko ba zaizkio, ekin dezala bide ortatik. Bakoitzak gere joera berezia dugu ta *Jokua ez da errenta* antzerkian ikusle-jendea goibeldu baiño leen, parre-eragiñaz erakustera jo dut: *castigat ridendo mores*. Jokua grifa kaltegarria da, noski. Ala da zekenkeria ere. Teatro-maisu ditugun Plauto ta Molière'k gero grifa gai ori komeria bihurturik agertu ziguten, farsa irrutsuan. Parra ez da lotsagarri, Bergson filosofariak Courteline prantses kome- rigilleaz onela dio: "Quand on a lu Courteline, on comprend tout ce qu'il peut avoir de profondeur dans le comique et de philosophie dans le rire."

Dramagille aundienak, esate baterako Shakespeare'k ere, iñoiz komeriak burutu zituzten, *The two gentlemen of Verona* ta antze-koak. Bizitzan drama ta komeria naastuan bait daude. Bakarka artze- kotan, nik irri-antzerkia aukeratzen dut. Gaurko dramagille artean ospetsuenetako batek, Bertold Brecht alemanak, teatroko Picasso dei- tuak, aitortzen du (6): "Parraren onbidetasuna ta umorearen inda- rra"; bere *Petit Organon du Théâtre* deritzan lanean, onen legetzat jartzen du "ikuslearen atsegiña" lendabizi sortu bear duala. Teatroari geiago eskatzea bere elburuetatik ateraztea omen da. Klasikoek ez zuten besterik esaten: "Artificio ingenioso de notables y finalmente alegres acontecimientos por personas disputados", Torres Naharro'k oroi-arazten digun bezela. Beraz, *Yakin* aldizkariko nere kritikariak ikus dezake ez nabillela ain bakar komeriaren bideetan. Ez bait-dá aztu bear teatroa jolasa dala.

Jaun orri beste gauza asko esan nizazkioke nere *dramatis per- sonae* oiei buruz ematen duen iritzia dala-ta. Jardun-lagunen "aiurri epela" aitatzen duanean, teatroan "karakterrak" nolakoak izan bear duten ez dakila uste dut. Ez gure gogo edo zalekerira, baizik jardu- nak eskatzen duen arabera. Ta sikologia gidari, ta aitzindari!

TEATRO-ENBORRAREN ALDASKA TA KIMUAK

Drama ta komeriaren barrutian beste mota ta bereizkunde asko ernetzen dira. Antzerkiak muga ta neurri baztergabeak ditu ta egille bakoitzak bere tankera berezia eman oi dio. Orrezaz gaiñera, litera- turaren adar dan ezkeru, ugaria du etorria. Lenago erdal-teatroan mota bi besterik ez ziranak, *Teatro a noticia* ta *Teatro a fantasía*, egiantzera ala "irudimen-antzera" esango ba'gendu bezela, orain ezin esan alako izen lerroa datorkit gogora. Realista ta idealista ez ezen, zer-nolako gai ta gisaz antolatua dauden arabera, poesiduna, histori-

(6) G. Serrau, *Les grands dramaturges*, Paris, L'Arch, 1960.

gai, gizarte-auziz, erreljio-asmoz, oitura, folk-lore, oraingo ta antziñako gertakariz mamituak; bertako ipuietatik edo erbestekoetatik artuak. Bizitzak eskeintzen digun dan dana. Ta jakifia, guk ere gure txikian gai oriek guziak euskal-teatroan aldatu bear ditugu.

Berrizale purrukatu batzuek gauzak ankaz gora jarri nai dituztenak ba dira. Batik bat, erreljio ta eliz-gaiak ez lirakela teatroa eraman bear uste dutenak. Zergatik ez? Ez, noski, prediku ta sermoi gisa, baiñan teatro-legez agertzen baldin ba dira, ez dago zertako baztertzerik.

Jesuitak asieratik asi ziran España'n teatro-jardunean. Ez alperrik, Lope de Vega ospetsua Madrid'eko ikastetxe nagusian ikasle izan zuten eta an ikasiaz baliatu zan bere biografoek diotenez (7). Frantzia ta Austria'n ere orobat jokatu zuten eta Protestantismoaren aurka teatroa eragille aundi izan zitzairen, jolas orren bidez katolikotasunaren alde erakusbideak emanaz (8). Ez da orduko gauza baka-rrik, Gaur bertan, komunisten aldeko "Piscator" deritzan teatro-gizon trebeak teatro-lan didaktiko eta erakuslea modan jarria du Alemania'n. Goraxeago aitatu dugun Brecht orrek berak ere, marxismoz kutsatutako dramagille ospetsuak *Lehrstücke* diralako irakaspide-puskak sortu ditu, didaktiko eta alderdikeri-asmoz, teatro-jantzian. Ots, ardi-jantzian, otso. "Puska legorrak" bear bada gure gustorako. Alako batzuek (*Badener Lehrstücke; Ja sager, Nein sager*) euskeratuak ditut egunen batean txasta ditzagun (9). Prantzia'n jainkozko antzertilanak egille goitarrak kilikatu ditu: Péguy, Claudel, Bernanos..., Ghéon aaztu gabe. Esan dezagun, bidenabar, onen *La Farce du Pont du Diable* J. Markiegi'k euskeratu zuela *Txerren-zubiko gertaria* izenarekin "Euskaltzaleak" lagunarteak argitara zuana. Gai orrek ez bait-du beñere oraingotasunik galtzen, ez Calderón de la Barca ta Tirso de Molina'ren aldian ezta gaur ere. Anncy ta Frantzi ta Beljika'ko beste katedralen zimitorio aurrean urtero "art sacré" onen antzezkiun ederrak ematen dituzte. Canada'n ere ango prantziskotar irugarrendarrok bosteun ta geiago alditan antzeztu dute M. Durand Donat teatrogillearen *Maggi*, Prantzisko doneak "eleizari ta gizarteari eman nai izan zion gaztearen ispillu" (10).

Arantzazu'ko teatro-zaleek ba dute nun jardun lan oriek gure artean zabaldu araziaz.

(7) Alonso Zamora Vicente, *Vida y obras de Lope de Vega*, Madrid (Gredos), 1960.

(8) K. Lau, *Opernbuch*: "es predigt nicht, es überzeugt indem es erwärmt".

(9) B. Brecht, *Stücke*, Berlin (Aufbau Verlag), 1957.

(10) *Anaitasuna*, 1962 ilbertza, 216'gn. zenbakia.

TEATRO-BERRITZEA

Gaszteok bide ontatik arinxko joan nai luteke. Guziok ere berrizale gaituzu ta aitortu bear da Teatroa berritu bearrean dagola beste ertiak baiño areago. Aguro igartzen eta zimeltzen dan landarea baitdugu, lur ezerik arkitzen ez duanean. Eta danoi egunean eguneko lore presko mardul eta usaintsuak gogoko zaizkigu. Azi zaarretatik ereiñak baldin ba dira ere, itxura berria izan dezatela. Saiaketa oiek egiteko sortu dira "teatro de cámara" —ganbara-teatroa esango ba genu bezela— ta "teatro experimental" (11) deitzen zaiona. Alegin oiei batzuek "teknika" deritzaie: alegia, agerraldien banaketa beste era batera antolatzea; eszenarioa bi pusketan, mailla ezberdinez, apainketa, tresna, argi ta zer-nai asmakizunez ornitzea. Ontan aurrerapen aundia sortu da zine-irudi, radio, magnetofono ta abar laguntzaille dituala. Antziñako *koro-sailla*, dantza ta eresia dirala barnean, *Deus ex machina* ortan ba'lego antzo. Jainkoa gauza ta leku guzietan dago, noski. Baiñan Teatroaren legamia ta muña ondo oretutako gaiean dago ta jardun-lagunen mintzo, ekintza, keiñu ta jokuan. Au ez badute ondo betetzen, alperrik izango dira teknika berriak. Indarra, grazi ta bizia espirituan, goi-arnas ta ispirazioan dagola edozeiñek daki.

Bukatzeko, azken-itzak kritika ta gure ikusle-jendeari zuzenduak izango dira. Teatro arazoan ez dago ezaguera geiegi gure artean eta iritzi oker eta badaezpadako uesteak zokoratu bear ditugu. Ez da aski euskeraz gramatika arauz ongi idaztea, ez da ere asmo zuzenez eta sentimendu onez mamitzea. Oso teatro txarra gerta diteke gaia baldar josi ta tajutua baldin ba dago. Beste oar bat: teatro-lana irakurtzeko ezik ikusi ta entzuteko dezute. Lapurdi'n "ikusgarri" esaten diote, baiñan ez da gutxiago "entzungarri". Antzerki-lan sariketa batean epai-maieko diranak ori gogoan artu bear luteke, zer-nolako ikusle-jenderen aurrean lan oiek agertzekoak diran. Gure jendea ezi bearra dago ta erakutsi bear zaie goruntz bultza egiñez. Baiñan ez geiegi, uzkur egin ez dezan eta ez gaitezen gelditu publikorik gabe. Au guzia galtzea litzake, ikusle-jendea nai ta naiezkoa bait-da teatroa bizi dedin.

"Teatro txiki" gurea noski, nekez iñorentzat ogibide izan ditek-elako. Teatro-zaleen maitasunez bizi bear bait-du. Baiñan bere neurrian alik eta goi-malla ta aunditasun bikañenak opa dizkiot etorkizunean...

Onezkero nere irakurle on utsak aspertuko nituen eta ez dut geiago gogaikarri izan nai. Beraz, adiskideak, aski dugu. Uste baiño

(11) Gordon Paso, *Teatro experimental*, Madrid, 1959.

Iuzeago atera ba zait itzaurre au, bein asi ezkeru batek barnean duan guzia atera arte errez isiltzen ez dalako izan da. Ez arrokeriz, ordea. Nere adina azken urteotan jaso ditudan oarpen eta zuzenbideak gazteoi emateko eskubidea ba duela iruditzen zaidalako.

Au da, gaurkoz, Euskal-teatroari eskeñi nizaioken guzia. Beste norbaitzuek opari eder eta aberatsagoak ba'lekarzkite, pozaren pozez txalotuko ditut. Eta gaizki esanak barkatu.

LABAYEN'DAR A. M.

Salvador Dalí-ren Opera-Ballet bat

Bruselles, Théâtre de la Monnaie-ko ballet taldea Parisen dago. Apiril azkeneko egun ederrak ziren Dali-ren ikusgarria eman dutenean eta ikusle guti izan du. Publikoan, gazteak edo oso zaarrak ziren, ots automobilarik ez dutenak. Danok halaik ere gure bravo-ak eta txaloak eman ditugu Maurice Béjart troparen zuzendariari. Esan dezagun ballet horrek *Gala* opera-balletaren emateko Ludmilla Tcheringa dantzakide bezala bildu zuela: holako ikusgarri berriarentzat, holako artista andia bearrezko baitzen.

Sujetera, gaiera, pasatu gabe bi lerro musikaz. Confalonieri-ena da. Oso diskreta, naiz konkretu eta deskriptibu izan. Musika horrek ballet-arekin gorputz egiten du eta begiak hain dira ikusgarriaz lilluratuak ikusliarrak ez baitu musika nabarmentzen ere. Koreographiaren aldetik Dali-ren pinturetatik hartu gestuak ederki emanak dira. Zer kanbio klasikuen ondotik. Maiz oituak gira ixpiritua pakean izatez eta begiak ikusgarri fresku, simboliku eta gozo gabeak, ur batzuen gisa irestera. Dali-ren obra aldiz drama bat da kezkatzen zaituena, parre egitera zoazean bildurrak artzen zaitu.

Dantzarien trebetasuna ere pixka bat ahaztutzen zaizu, *suspense* batean bezala zaude, drama nola bururatuko den espero. Gainera surrealista hoberenekin gertatzen den gisa ez dakizu noiz bururatzen den komedia trageria hasteko.

Gala hitzak helen-izkuntzan zuri esan nai du. Gaia andere idealaren billatzea. Gizon arruntak indar gabe gira, automata batzuen gisa bizi, lanak gogoan arrapatzen digu. Ametsetan dugu andere ideala billatzen. Energia phisiko ez deus da, alfer da guri indar emateko, baina Andere idealak aski du agertzea eta nola tximistaren indarrak, giren muñekak berpizten gaitu.

Lehen ikustaldian. Dekoradua, teatru apaingarria, oial beltz bat txilintxan. Oial beltzean letra zuriz formula hau $E = mc^2$. Notin nagusia, gizon bat lurreko pisu-indarrak libratzera entsaiatzen da, baina

salto edo jauzi eginik ere indargabetzen da eta erortzen. Gero beste gizon eta andererik sartzen da, denak soineko urdinez beztituak argi zuri batek argitzen dituela. Beren dantzan gestuak austen dira, gorputzak plegatzen. Dali-ren pinturetako gestuak eta egonera berheiziak ikusten dira: bere Kristo famatuaren gisa eta iduri aingeru zaurituak, denek besoak zerura altxatzen dituzte eskuak lurrari buruz plegatuta. Zangoek eta besoak V forman dira; polliki danak lurrera erortzen dira, luze-luzean etzanda, berhilki edo gorpu iduri dute, dadaista zaharren pertsonaje batzuen gisako.

Elgar laguntzez denak zutitzen dira burua apal eta urruntzen. Gizona, notin nagusia bakarrik egoten da. Phisika formulari begira dago eta beatzarekin airean $E=mc^2$ idazten du, gero buruz beera oiolean sartzen. Oiala urratzen du. Bainan formulari sartzeak ez dio deus ekarri; Andere idealaren agertzeak ordea aingeru-egoak, egalak, emango dizkio.

Bigarren ikustaldian. Dekoradua aska bat etxe bat bezain andia ikusliarren aldetik irekia eta zero aldetik zabal. Lauzpabost metru gora da eta paretak obliku dira eta metru bat lodi. Forma trapezoidea du, zabalago garaian eta erstuago beian. Askaren paretak erditan beera metaliku gisa dira eta goiti lur-koloreko. Teatru egoki bat izan balitz aska hori urderi jatera emateko zerri-makiñaren gisako izango zen. Nere ustez mundu itusi honen simbolua izan bear du.

Astapenean argia pizten da, askaren atzeko alde giza eta ema itsusiz betea delarik. Xuberoko "buhamen" gisako zaku soinekoak dituzte eta arpegia, begitartea, zaku-oialezko maskara bakun batzuek estalia. Monstruoak biaka dira buruz buru iduri Afrikano dantza bat ematera doatzala. Aurreko aldean aldiz gizon-emakume idealak: anderea amerikansa *vamp* bat, eguzki-koloreko larrua eta ille gorria (marylin bat), gizona aldiz giarretsu (tarzan bat).

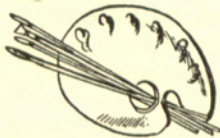
Tarzan eta Marylin-ek dantza amoriotsu bat egiten duten artean, Itsusiak *twist* dantza berriaren ematen ari dira, ikusliarrak parrez asten direlarik. Itsusiek gero amoriozko artu-eman simbolikuak dantza egiten dituzte. Orduan bi Ederrek, dantza utzirik, itsusiak askaren pareta kontra kasatzen, ohiltzen, dituzte. Ederrek eman indarrarekin Itsusiak askaren paretak goiti igotzen dira eta askaren gainean zutik egoten elgarri eskuak emanez.

Ederrak beian egoten dira ezin goiti igain. Pareta obliku haien igotzera bizpalauetan entsaiatzen dira, bakoitza bere aldetik saietseko paretetan, ondoko paretean Itsusiak daudelarik. Erortzen direnean gurbilen gisa durdullaskaz berriro juntatzen dira eta elgarri eskuak ematen jaikitzeo. Azkenean amorio dantza bat ematen dute, andrea noizean gizonaren bizkarrean bestean bularraren gainean daukala fi-

gurak egiten dituzte eta indar berriturik Ederrak ere askatik errez ateratzen dira, elgarri eskua ematez eta Itsusien ber paretatik igotzez.

Bruselles-en txistuak entzun omen dira. Paris-eko Théâtre des Champs Elysées-ean, egilearen originalkeriak ahazturik, ikusliarrek txalo ederrik jo dute amar bat minutu irauñ duen triunfu batean. Ohar gisa esan nezake bi dantzarisa nabarmendu direla, alde batetik bata ixtar mee ta bestea ixtar lodiegi baitziren, gainera biek ez baitzituzten besten ritmuak jarraitzen eta uts batzu egiten baitzituzten. Bestelan Dali-Béjart ikusgarri berri baten ikustera prest nago.

D. PEILLEN.

ZINEMA

NESKATXAREN ITURBURUA. Ingmar Bergman'ena

Neskatxaren ta mutiko artzaiaren eriotzak, emakumeen jainko-kezka beldurrezkoa, Tore etxe-nagusiaren bengantza ta aitortza: ona Bergman'ek *Neskatxaren iturburua*-n darabilzkin auziak.

Asieratik usnatzen degu badatorkiola KARIM neskatxari ba-sotik zerbait naitaetzko. Mutiko artzaiari, iñolaz, ondarena besterik ezin letorkioke bere begi-biotzetan itsatsi dan gertakizun artatik.

Bagenekien moztuko zigutela “zinemaren ixtorian arki diteken ikuskaririk ausartena” —onela dio kritiku batek— ta egiaz, ikusi du-gunok osoan, edo Prantziko bersionean, ez gaitu orrek —mozketa orrek, jakiña— ez arritzen, ez penatzen.

Bañan, gere oroimenez geiegi fidatzen ez bagera ere, beste mozteten artean bada bat zergatikan asma ezin dezakeguna. Ta garrantziduna.

Baserri orretan, Karim'en etxean, igesi edo gordeta, arlote itxurako pentsazale edo koblakari bat daukate. Etxeko andreari eskumuiñez eskertzen dio ostatua ta ogia.

Gure gizon onek KARIM'i, zaldi zurian baso-aldera, eleizaruntz. ateratzean, laguntzen dio pauso batzuek etxe-atarian aurrera. Ta, agur egiterakoan, igertzapena baletorkio bezela, itz illun ta misterioitsuak jalkitzen dizkio neskari. Auxe da ikusi ez deguna.

Illuntzean, denak etxean zai daudela, koblakariak esaten ditunak goizekoei lotuta daukate esan-nai sakonagoa: “Eguna alai esnatzen da goizean, baiña arreteralderako tristatzen. Maiatzeko erregiña irten da goizean, baiñan etzaigu oraindik itzuli...”

Fatalismu-antza artu diogu Bergman'en kontakerari. Orrexegatik ematen diogu garrantzia goragoko mozketari.

Siniskeria ta arrazoia, berriz ere, aurrez-aurre jarri nai dituala esatea zuzenago litzake agian.

ODIN jainkoari egin eskaria, basoko txori beltzaren agerpena, amaren alabaganako adorazioa: siniskeriak eman nai lituzken gertatuaren argitasunak.

“Guztiok gera errudun” dionean aitak, agian arrazoibidea seña-latu nai digu autoreak.

* * *

Oien eta beste auzi-arazo ugariren sorbide da, dudarik gabe, *Neskatxaren Iturburua*.

Gu, ez ezarriko bai ezarriko gabiltza akats bat. Ta nagusitxoa litekena.

Ixtorio edo gertakizuna amalaugarren mendeko elezaar batetik artua da.

Ain antziñateko gaiak lasai ta eroso bultzatu du Bergman bere bide kuttunetan zear.

Basoak ta mendietako arrats-goizaldeak maite ditu, argazki bikaiñetan mixterio-lurriña edatzeko.

Antzezlarien jokoa maneatzan, berriz, maixua da. Film onetan, amar-amaika giza-arpegi besterik ez da azaltzen. Bizpairu, gaiñera, ea tutik ere ez diotenak. Moldatzen ditu, ta bai kokatu ere, sarritxo teatro-kutsu geiegitxo duten kuadro landuetan.

Baiñan oriek, esanak esan, atsegingarri baizik ez dira. Aitzakia, alegia, bestaldetik dator. Gorago aitaturiko auzi, kezka, problema edo gaiaren mamia pixkaren bat gaurkotasunez jantziko balizkigu, ez al genduke barrenago nabaituko Bergman'en antzea? Adibidez, Japon'go film gailen batzuk gaurkoagoak dirudite, naiz ta antziñako azal-itxura izan.

Jakiña, ez dakigu, auzi-arazo oiek —Jainko-beldurra, pekatua ta abar— Bergman'en iritziz mende zaarrei dagoztenak diran, eta gaurko munduarentzat aspaldi garaituak.

* * *

ERREGEEN ERREGA. Nicholas Ray'rena

Barrabas izango da film ontatik askori buruan geien geldituko zaiona. Judea'ko makisen buruzagi azaltzen zaigu.

Judas beraren argazkia ere gutxirentzat izango da ezagun-antzekoa: abertzale purrukatua, Barrabas'en adiskide ta Jesus'en taldekoa Bion alkartasuna sortuerazi nai zuan bere erri Judea'ren askatasunerako.

Bestaldetik erromatarrak, Ponzio Pilatos nagusi, bai Herodes bai

apaiz-buruak Kaifas'ekin mendeko ta mirabe ditualarik. Pompeio'k Jerusalem'go eleizan aurrez jazarri zitzaizkion apaizak illarazi zituan ezkeroz, Erroma'k autatuak omen erlijio-agintariak.

Ta ara or Kristo zeruko erreinua aldarrikatzen. Barrabas'ek entzuten dio Mendiko Predikua, eta Hamlet'en ura botatzen du muziñez: Itzak, itzak... Pilatos'ek kaltegarri derizkio: zergak Enperadorearentzat medartu ta erria igarle berriaren sutan burrukalariago billakatu ez dedin bildur da.

Erramu-egunez Jerusalem'go erriak txaloka goratzen du David'en semea. Bañan, eleizan sartzen dan batean, Barrabas'en deadarrak edo zantzuak bilduta darama erri ori bera, Kristo'z aazturik, erromatar gudariekin burrukatzera ta iltzera. Ez du erriak parterik ez Kristo eriotzera galtzean, ez gurutziltzatean.

Apaizak berak ere ez. Pilatos'ek bakarrik du epaitzen eta kondanatzen. Ez "Ecce Homo"-rik, ez esku-garbitzerik.

Gurutze-bidean ta Golgota'n, gudariak, emakume-taldetxoa ta Juan ebanjelaria Maria'rekin. Erria, Jerusalem'go erria, ez da agiri, ez du zer ikusirik. Illak dira geienak, igesi dabilta anitz; gaiñontze-koak, ezkutatuak bildurrez. Bitartean erromatarrak, kolonizadoreak, Nazareth'eko Jesus gurutziltzatu.

Kolonialisten ondamen-aldi ontan, orain bi milla urtekoen auzia ta epaia.

Erregeen Erregea egiteko Nicholas Ray'k ez ditu izan, noski, ebanjelariak gidari bakarrak. Zearo, egia, ez ditu baztertu. Ixtorigileen edo, obeki agian, judu abertzaleen optikaz begiratu ditu gertakizunak.

Kontatu, dokumentu-eran kontatua dago Kristo'ren bizitza: obeto esan, Mesias'en agerpena bere erri Judea'ren burrukaldi batean.

Mendiko Itzaldari zati ondraitxoa opa zaio, egia. Ikaspide sakon ta zabala entzunarazten zaigu, Gizonaren Semearen itz ezaugarrietakoak.

Asmo nagusia gaiñetikan garbi azal dedin, mistika-kutsu duan orori uko egin dio zearo, biotzondokoa ta zirrara aldebateratu. Kristo'ren gurasoengan ez digu beste mundukorik ezertxo erakusten. Benetan tipo egokiak, gure iritziz, aukeratu ditu paper oietako.

Denboraldian ta lekualdetan kokaturik ematea Kristo'ren bizitza asmo txalogarria da. Bañan Bera aldi ta alde guzien gain izaki...

Asieran niona, alegia: Barrabas'ez geiena konturatzen ote gran. Kristo'rekiko, ordea, itzala edo ezer gutxi geiago erakusten ote digun.

* * *

APOKALIPSIS'KO LAU ZALDUNAK (Euskal-odoleko bi familiren ixtoria). Minelli'rena

Argentinatar MADARIAGA aitona aberats batek bi alaba ditu. Alemaniarrak ta prantsesa dituzte senarrak. Iru seme batek, ta seme-alabak besteak. 1938'ko egun batez Heindrich illoba Alemania'tik, ikastaroa bukatuta, itzultzen da ta sendi biak aitonaaren ondoan biltzen dira, afariaz ongi-etorria ospatzeko.

Gau artan asten da gerra Madariagatarrentzat. Ta aitona-reki-koak berriz orduantxe bukatu, illoba ori nazitarra ikustean, Apokalipsis'ko ezpatak jota bezela, illotzik erortzen baita.

* * *

Guda-denboran, lengusuak Paris'en gertatzen dira. Gestapo'ren goi-mallatan batzuek, ta besteak "Résistance"-ko azpi-lanetan. Pa-kearen egunik ez dute ikusiko, ordea. Bostak, iru anaiak ta anai-arrebak, lau zaldi madarikatuen azpian utziko dituzte biziak.

* * *

Film au komentatzean, iñoiz baño geiago agian, sentipenari bide zabala utzi nai nioke.

Gogoratu gera, aurtzaroan entzuna, lenengo "gerra aundiaren" denboran, Euskal-erriko etxe askotan asarre biziak izaten zirala, sende Alemani-aldeko ta aliadotarren artean.

Gudu-film askotan ikusiak oroiberriarazi digu.

Hitler'en itzaldiak ta jarraitzaleen lei sutsua: "¡Qué macho!", irten zaio norbaiti gure atze-aldean... Bat-bateko erantzun-miña ezitza eskatzen digu, ordea, bai zentzuak bai nornairentzako begirapenak.

Geroxeago, Varsovia gaxoan, aur doakabearen negar ta izuak kalean bonbaketapean gogarazi digu iñoiz aaztu bear ez genituzkeanak.

"Résistance"-ko burrukalariak berriz eredu edo ikaspede eragin-kor izaten dira burruka-leia denborak kamustu diotenenentzat.

* * *

Euskal-odoleko, edo deiturazko, sendi oen ixtoriaz ezer gutxi esan ditekete berririk. Madariaga zarrak familia aurrera ateratzen igaro du bizia. Ta azken edontzi-topak gorapamen orixe izango du.

Pelikula bonbaketaren zarataz ta ondamendiaz bukatzen da. Orobat lengusuen il-aurreko azken itzak sendia goratzeko dira gauza guziena gañetik. Aitortu bear idea nagusi oni kutsu pixkat artu diogula.

* * *

Filma ez dago gaiaren mallan: arras beerago. Minelli egillea ez da edozein musika-filmak eta balletdunak asmatzen. Berea da "Amerikano bat Paris'en".

Paris'ko kaleetako ixtilluak ere ballet antzera moldatu ditu. Baldaxkak irten zaizkio gizaki-tipoak. Bere izakiak ez izaki, ezin izan ditu dramak eskatzen duan sakontasunez jokarazi.

GURUTZ ANSOLA.

Gipuzkoa'ko Moko-fiñen Elkarteak antolatuta, Donostia'ko udazkeneko Euskal-jaietan berealdiko jan-edan-sariketak izandu genituen.

Lendabizi, txakoliñ, sagardo ta gazta-txapelketak jokatu ziran. Txakoliñ-txapelketan Errenteri'ko *Bar Cándido*'k irabazi zuan lenengo saria. Sagardo-txapelketan berriz Donostia'ko *Barkaiztegi* baserri ezaguneko nagusiak, eta gazta-txapelketan Donostia'ko bertako *Bar El Caserío*'k.

Ondoren, sukaldarien arteko txapelketa gain-gaiñeko bat jokatu zan. Donostia'ko ostatu ta jatetxe onentxoenetako sukaldari geienak aurkeztu ziran bertara, ta lenengo saria —amar milla pezeta— Donostia'ko Hotel María Cristina'ko sukaldarien buruzagi dan Adolfo Kormenzana'k eraman zuan, *Belle-vue* erara gertutako amorrai batekin.

Gipuzkoa'ko jan-edan-elkarteen arteko sariketa bat ere jokatu zan, ta Donostia'ko *Aitzaki* deritzaiona garaille gelditu zan, *Goieneko bakalloa* izeneko jakiarekin.

Jan-edan txapelketa auek bukatzeko, Gipuzkoa'ko etxeoandreen arteko sariketa ernagarri bat tajutu genduan. Ogei ta geiago etxeoandre aurkeztu ziran, jendeak txit gogoko zuan sariketa ontara. Irabazleak izandu ziran: Karmen Agirre, Jose Maria Busca-Isusi'ren anderea; Maria Luisa Lasurtegi ta Mari Sol Matximbarrena. Karmen

Agirre'k, *Sorkalde erara* gertutako muskuluak aurkeztu zituan, ta Homann-sukalde eder bat saritzat jaso zuan.

* * *

Orain illabete batzuek, Gazteiz'en, ta uri artako *Caja de Ahorros*'ek eratuta, Araba'ko Rioja-ardo arrunten sariketa bat jokatu zan. Epai-maiekoakin batera, ta laguntzalle bezala, guk ere eskuartu genduan txapelketa gogoangarri artan. Baita dastatu ere ardoak. Bikañak, gañera. Bai, alazankoa!

Sari asko banatu ziran, ta lenengoak jaso zituzten Baños de Ebro'ko Angel Otero'k, Navaridas'eko Nikanor del Guayo'k, Lapuebla de Labarca'ko Gerardo Txabarri'k eta Lanciego'ko Pablo Agirre'k.

Epai-maiaren aipamen berezi bat merezi izandu zuan, Yécora'ko *Bodega Cooperativa San Sixto*'k aurkeztutako ardo gorrixka —gaztelera, *clarete*, frantzesez *rosé*— goien-goieneko batek.

Ez degu uste gaur Europa osoan arek bezalako sañitea duan ardo asko egongo danikan...

* * *

Azkeneko aldi ontan, jan-edan-gaiaz idatzitako liburu asko-samar eskuratu ditugu. Onatx batzuen izenburuak:

Les Guides Michelin. Hotels et Restaurants. Espagne. — 1962. Paris.

Prontuario de Cocina.—Maya Cortadella. Ediciones Zeus. 1962. Barcelona.

Mi Libro de Cocina (alemanez, *Mein Kochbuch*).—Elizabeth Schuler. Editorial Gustavo Gili. 1962. Barcelona.

La vuelta al mundo en 80 platos.—Courtine (Savarin). Editorial Bruguera. 1962. Barcelona.

Le Cuisine des Quatre Saisons.—Caroline Haedens. Préface de Pierre Benoit. Editions Gallimard. 1961. Paris.

Cooks, Gluttons and Gourmets. A. History of Coekery.—Betty Wason. 1962. New York.

* * *

Cooks, Gluttons and Gourmets liburu orren egille Betty Wason andereñoa, emen, Donostia'n, aurtengo udaran egun batzuek igaro zituan, ta Gipuzkoa'ko Moko-fiñen Elkartekoa'k *Gaztelupe'n* afari bat eman genion.

Jakiña, Euskalerrri'ko jaki ta edari jatorrak bakarrik eskañi genizkion, ta berak agindu zigun zertxobait idatzi ta argitaratuko zuala gure sukaldeari buruz.

* * *

Aldiz-aldiz, jan-edan-gaiaz erderaz idātzitako liburuetan arkitzen dira euskerazko itz batzuek. Batez ere, jaki-prestaeren izenburu bezala. Oraintsu bi auekin egokitu gera :

Porrusalda.—*El Arte de Bien Guisar o La Cocina Práctica en Cuba.*—Berta Crespo. 1926. La Habana. 125'garren orrialdea.

Torta de chatchigorris o salsigorris.—*La Mejor Cocinera.*—Editorial Saturnino Calleja. 1921. Madrid. 267'garren orrialdea.

* * *

Gauza jakiña da, *Bizkai-erara* deritzaion bakallao-jakiak, *erreze-ta* asko dituala.

Ezagunenak, Bilbo'ko Amparo-etxekoa ta Arrasate'ko seme Antonio Azkoaga sukaldariarena dira noski. Auek biak, munduari bira osoa aspaldi eman zioten.

Dana dala, ona emen beste bat. Azpeitia'tar Julen idazle ezagunaren *Osasuna, Merketza ta Yanaritzaz* izenburuko liburutxoatik itzez-itz aldatzen degu :

“Makallaua atzegunetik beratutakoan urretatik atara ta zapi bategaz legortu. Kasuela sakon orioa, tipula zetua ta berakatz zetua —orioa ta tipula ondotxo dirala— erre. Tipula gorritzen azten danean makallau zatiak kasuelara bota ta su txikian bira batzuek eman, tipula larregi erre gabe, orioen gustoa makallauak artu dezan.

Beste ontzi batzuetan, saltza bi egin bear dira, bata tomatiaz, azala ta aziak kenduta; bestea, lukainkak egiteko piper gorri miñ bakoaz.

Edozeñek daki piper saltza au zelan egiten dan, bafia bada ez bada be emen esango det. Piperrak garbitu, ebagi, aziak atara ta ur epeletan beratzen euki ordu batzuetan. Ondo beratzen diranean aunditu egiten dira, ta orduan urretatik atara ta koladora batetik ondo estutuaz igaro. Onela kentzen yake daukaten piper guzia ta azalak koladoran gelditzen dira.

Tomate saltzea zelan egin be esango dot, bat edo batek gauza gaitz bat izango dala edo oldoztu ez dezan. Tomatiak zatitu ta parela baten surtan ipifñi apur baten, irakiten dabenean kollara zurezkoaz eragin eta atara, koladora estu samar batetik estutuaz igaro, azalak eta aziak kentzeko. Orra ba saltza biak egin da. Piper saltzea ta tomate saltzea

bardintzu bear dira. Adi bidez, katillu bat bete tomate saltza ta katillu bera bete piper saltza. Ta guztira makallaua ondo estaltzeko lain. Orio tipuletan makallaua ondo egiten danean bota bertara saltza bitzuok, zurezko kollara bategaz eragin, irekiten duanean sua gutxitu, ta su txikian "pil-pil" ordu erdin baten irakiten euki. Bear ba'dau gatza emon eta egiña dago.

"Bizkai-erara" dala ta nik liburu batzuetan beste arau asko irakurri dodaz makallaua gertatzeko. Neuk onela egin izan det beti, onela ikasi neban, ta yaten dabenak ondo dagoala esango dau."

* * *

Ona emen, Karlos VII'ren anai Alfonso-Karlos'ek, karlisten bigarren gerran berarekin ibillitako lagun batzuei, 1889'garren urteko Urrilla'ren 24'ean, Viena'n eman zien bazkaria, gure paper zarren artean gordetzen degun *menu* dotore batek dionez:

"Potage: Consommé de volaille.—Hors d'oeuvres: Corbeille de caviar, Sardines, Saumon fumé.—Relevés: Filet de boeuf, Jambon.—Poissons: Homard, Saumon du Rhin.—Entrées: Chaud-froid de volailles, Pâté de fois gras.—Rôts: Selle de chevreuil, Chapons de Styrie.—Salade: Salade Russe.—Entremets.—Bavarois à la vainille et au chocolat, Pâtisserie, Macedoine de fruits."

* * *

Adiskide batek lengoan *La Revista Vascongada* zeritzan aldizkariaren zenbaki bat irakurtzeko utzi zigun, 1902'garren urteko Epailla'ren 21'ekoa zan. Ta bere orrialde batean zion, igarotako neguan, ta *Sociedad Económica Vascongada de los Amigos del País* elkarteak sortuta, Donostia'ko *Palacio de Bellas Artes*'en, Sukalde-eskola bat, *Academia de Cocina* bat, idiki zala; Felix Iburguren ta Alfonso XIII'garrenaren sukaldarien buru izandako Loreto Capella zirala irakasle; eskola ura España guziko *lendabizikoa* ta *bakarra* zala, ta irurogei ta geiago emakume goiz ta arratsalde zebiltzala bertan sukalkintzan ikasten.

* * *

Ondoren ezartzen degun jaki-errenkada, Gipuzkoa'ko erri txiki bateko baserri batean 1942'garren urteko Azentzio-egunean egin zan bazkariarena da.

Olo-zopa, Arroza olo ta arkume barrunbeakin. Barbantzua lukainkarekin. Bei-aragi egosia tomatearekin. Txal-aragi-xerrak piper-

morruakin. Olloa saltsan. Ollasko erriak. Arkume erria. Ta maiaz-kenak: mamiya, gazta, budiña ta fruta.

Jaki batzuetatik maikide geientsuenak bi bider serbitzatu ziran. Bearko, gañera. Bigarren aldiz dastatzen etzuanari, ea urdalletik gaizki zebillen, galde-egiten baitzioten.

Maikide batek —ain zuzen ere, erriko Albaiteroa'k— biaramoneko egun osoa oean gaxorik igaro zuan...

* * *

Orain illabete pare bat, Andaluzia'ko adiskide batzuek ikustalditxo bat egin ziguten. Gipuzkoa'ko jaki berezi batzuek dastatu nai zituzten. Eraman genituen Donostia'ko jatetxe jator batera, ta egin genduan bazkari tajuz-antzeko bat.

Andik egun batzuetara, mesedetxo ura eskertu nairik-edo, beren lurreko dozena pare bat botella-ardo bidaldu zizkiguten.

Ain zuzen ere, ardoa, Villanueva del Ariscal erriko *Góngora* etxekoa zan, ta etzuan Jerez, Sanlúcar de Barrameda, Palma del Condado, Montilla edo Moriles'eko onenen zorrik.

Ta ez da *propaganda*, eskerrona baizik.

* * *

Gaur gure etxean sortu dan iskanbilla! Goierri'ko bezero batek berebiziko mondeju-pilla ekarri digu. Eltze ta gutzi. Ta iñork jan nai ez. Ez emazteak, ez semeak, ez alabak, ez mirabeak. Koipe geiegi dutela-edo noski...

Arranopola!

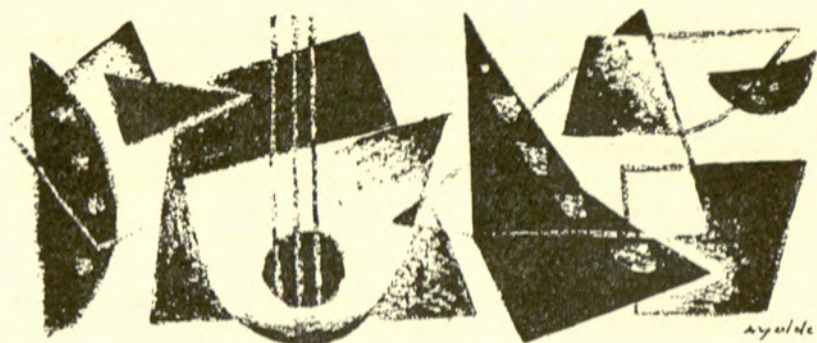
* * *

“Egun batean —al dan beranduenan izan dedilla—, Jaungoikoa'ren aurrera agertu bearke det. Baita mundu ontako nere egintza guzietaz kontu larria eman ere. Nik txit ongi dakit ezer gutxi balio dedala. Aita Betikoak galde-egingo dit: egia al da bekatu au ta ura egin dituzula? Zer erantzuten dezu? Ta nik esango diot: bai, Jauna, egia da. Ni errudun aundi bat baizik ez naiz, eta Zuk dakizun guzia egin det. Ba'da, ordea, gauza bat beñere egin ez dedana: Zure lan-nagusiak —ardoa, esate baterako— gaiztetsi. Ni ez naiz egundaño filisteoa izan. Ez eta eskergabea ere.”—Paul de Cassagnac.

* * *

“Deabruak bakarrik daki maitetasuna ta ardo ona non gordetzen diran.”—Gaskoi-esaera zarra.

A. A.

naas - maas

Philippe VEYRIN-en oroitzapencan

Abendoan beteko da urtea Urruñan, "Guretzat" izeneko etxean hil zela Philippe VEYRIN, euskalari jakituna zen gure adiskide oroitua. Lyon- eskualdekoa sortzez, gazterik etorri zen Eskualherrira eta ordutik beti arras euskalzale jarraikia.

Euskal-herriaren Historio-ari osoki emana eta euskal Antze eta gaiñerako oitureeri. Idazlari ikasia eta goxoa zen frantzesez, eta lan balios asko utzi dizkigu aipatu gai horietan. GURE HERRIA-n, Eusko JAKINTZAN, RIEV. zaarrean eta bestetan zenbat lan eder, zeatz eta zuzen ez ditu argitaratu?

Donibane Lohitzun-en bizitua, donibandarrek eta euskalzaleek beretako bat bezala zaukaten. Beti osagarri ttipikoa, azken urtetan bizkarrezurreko eritasuna gaizkitu zitzaion eta gizajoa erdi ezindua zagon. Beti buru argia idukiz, jasanikako pairamenak aundiagoak izan dira.

Ezagun genuen euskalzaleen izenean oroitzapen bizi bat eskeiñi nai dakogu adiskide ona izan zenari. Beste lan askoren artean aipatu nai dut bere liburu preziatsu "Les basques", gure Historia eta euskal gauzen historia ikasi nai dituzten guziendako beharra eta baita-
ezpadakoa dena.

* * *

Katolikoan BATZARRE ekumenikoa

Aurten Erroman segitzen den Konzilioa aunitz aipagarri da; guttitan izan du gure Elizak halako Aita saindu aundirik. Joanes XXIII

garrena damurik, zaarra da; bihotza gazte du alabainan eta gure erlisionea gaztetu nai du. Jainkoak eman dezola osasuna elbururaino aillegatzeko.

Bihotza garbia eta buru argiaren jabe delakotz, jakinduriaren aurrerapenari ezdio beldurrik, ez eta politika ausartenari ere. Kristau heretikoak eta higenotak ezditu hastio, aitzitik nai du anaiak bezala tratatuak izan daizten eta hala agindu du zeatzki.

VENEZIA-aldeko apezpikuen eta apez nausien Eleketa izpiritual batzuetan, konzilioaz mintzo zela, denen arridura aundienean esan zieten; "Historiaren illunaldiak xuritzen astea ezdugu asmorik; orduko zisman (Luther-ekoan) arrazoia zein aldetik zegoen ezdugu xilatu nai; batzuek eta besteek behar dugu geren oben-partea jasan. Gauza bat bakarra esango ditzuegu; bil gaitezen; asarre bideak utz ditzagun bein betikotz."

Sakon aundiko berriak diren ber eta gure artean guttiegi edatuak (berariz ez da izango) on litzatekela uste izan dugu sail huntan irakurleari ematea.

Hemen ondoan, Baionako apezpiku agurgarriak bildu zituen joan den egun batez *Musée basque*-ko areto batean Artzain protestantearekin eta ruso ortodoxoen Artxiprestearekin batera, jende ikasi multzo bat. Eta anaitasunezko hitzen artean Gouyon jaunak esan zien: "*Besteak konbertitzea* (kristau heretikoak) elea, otoitzean aipatze soilarekin, otoitza bera higatzen da."

Eta bilkura gogoangarria bururatzeko, apezpikua gidari, denen artean Aita gurea erreztatu zuten.

Aurten Alemaniako apezpikuen FULDA-ko biltzarre nagusian, Konzilioa-ren asmoetara artu eta argitaratu erabakien artetik, auxe itzulikatzen dugu;

"Konzilioa asterakoan esaten dugun Credo hunekin batean pen-tsatu behar dugu ainbeste mendez irauten duen kristauen arteko bereiskuntza eskandal-garrian.

"Hemen preziski sortu zen mendebalde eta okzidenteko zisma eta hemen pairatzen dugu bizienik Kristoren gorputz mistikoaren zauri sakon hau. Eta ezdugu soilik aipatu behar, sendagailurik ez duen gertakaria bezala, gu ere milla aldetatik errudun garela aitortuz baidzik, gure Herriko trajeria aundi huntan.

"Eliza katolika-rekiko Historio-ikaste eta ikertze txoilek berriz, argi aski erakasten daukute huts asko eta eskandal larriak izan

"direla Elizako bizitzean Erdi-aro-ko mendeen bukaeran. Arrazoi "hok sustatzen gaituzte CONFITEOR erreztatza gure Aiteekin "batera." Hunaraiño apezpiku alemanek.

Konzilioan hartuko diren erabakiak, agian kristauen eta bestelako-koen arteko gaizkiak arintzeko izango dira.

* * *

Jose AGERRE euskaltzaña hil

Bat batean Iruñean hil da 72 urteetan, Urriaren 19-an, gure adiskide eta euskalzale jarraikia izan den Joxepe AGERRE Santesteban jauna. Iri berean sortua, apez ikasten asi zen gaztaroan, baina gero utzi eta Bordelen segitu zituen zenbait ikastaro. Sevillan ere bizitu zen, Euskaltzaindiko egiten zen, aspaldian izendatua, eta beti euskeraren alde aritu da neke izpirik gabe. Zenbat artikulo ez ote ditu idatzi hala euskaraz nola erdaraz? Azken urte hoketan euskal bilkuretan ikusten ginuen eta Nafarroako bertularien biltzarrak eta horko aurren euskal etsaminak etzitzen beinere uts egiten.

Esaten al da euskara zela bere gogo eta griña bakarra. Gizon ona errotik, Jainkoak eman izango dio dudarik gabe, merezi saria.

* * *

Piarre Etxahunen hil-urteburua

Aurten betetzen dira ehun urte ziberotar koblakari ospetsua hil zela. Bere bizitza garratzen zertzeladak geienek badazkite; eta gure berri xumea emendatu nai duenarendako hor dago Echaide-ren "Joan-nak joan" liburu gotorra.

Bere olerki min eta barnakorrak, bestalde, nai dituenak irakurri, Lhande-ren "*Pierre Topet-Etxahun et ses œuvres. Bayonne, 1946*" baino liburuxka osoagorik ez du. Gure lankide Mirande eta Peillen-en aldizkari IGELA-k (Bd. St. Germain- 15. Paris-V.) ere maiatzeko numero berezi bat atera du Etxahun-en omenez, bere bizitza-ko zehetasun jakingarriak emanez eta bai olerkiak ere. *Joanes* eta *Luis Liqueix*, *Beñat Mardo* eta *BORTHIRI*-Sala ziberotarren olerki guti ezagunak ere badakartzi. Halako numeroak uste dugu ongi onartuak laitezkela, ber denboran zibero-eleak osorikago emanez, irakurleen erreztasunaren onetan.

Zibero- Barkoxe hirixkan berriz eman dute uda huntan Etxahun izen bereko idazlariak oraintsu izkiribatu *Etxahun* pastoral ederra,

olerkari aundiaren bizitza eta kantoreak segitzen dituen drama. Zibero-tarrak dira gure herri-tiatre jokolari oberenak; eta tartetan ematen dituzten kantak aditu dituenak bakarrik, neurtu dezake horien arrak-kesta; zergatik ez dute, bein ikasteko nekeak iragan ondoren, eta ele-aldakuntza nimoño batzukin, zeren Lapurdiraño bederen ikusga-rria ez edatzen?

* * *

Donostiako euskal-jaiak. Ipuin-en eta Radio-guionen garaikerra

Aurten ere bi astez luzatu dira Iraillako euskal-bestak. Turismo-koek nai izan omen dute gaiñetik ospatu. Eta euskal itzaldien, teatro-ikusgarrien, bilkuren, jostakizun eta tripabesten artean, euskerari da-gozen zenbeit aipatuko ditugu.

Aurren euskal etsaminak beti bezala bi atsaldez Errikoetxe zaa-rreran egin ziran. Ziñegotzi, *Urquijo* Mintegiko eta beste jaun andere maiburuko zirela, mutiko eta neskatiko parrasta batek gure mintzaira irakurtzen eta izkiriartzen dakitela erakutsi zuzten gain gaiñetik. Ondo aski merezi zituzten sariak banatu zabezten. Guraso eta Ira-kasleak artzedun gelditu dira. Ar bitzate gure zorionik beroenak, Eneko Busto eta Idoia Anza leen gelditu zirenak.

Euskal ipuin eta Irradio-ko irakurgai-guion-en Norgeiako-kon-kursoek arrakesta aundia erdietsi dute. Euskarazko kontuen Saillera 38 lan etorri ziran eta Turismo-koek izendatu Euskaltzaindi-ko jau-nek neke frankoen ondotik, iru auek autatu zituzten; leena "*Suge lana*" izeneko lana; egillea, Nemesio Echaniz jauna; bigarrena, *Jain-koa jaio da Otxarkoagan*; egillea, Gabriel Aresti; irugarrena *Odolak odolari dei*; egillea, Iulene Azpeitia anderea. Sariak, 10 mila, 5 mila eta 2 mila pezetakoak.

Biziki lan onak azaldu dira norgeiagoka-ra, bai gaiaren aldetik (denetariko, ez soilki euskal gaiak), bai eta tankera larden eta ulert-erreza-ren aldetik. Horrengatik aipamen berezia merezi izan zuten obra hok; "*Giltzapetua*" izenekoa; egillea, Bujanda Inozenzio; *Lar-teko errotarte*, egillea Ugarte Tomas; *Burnipiztien ortzetan*, egillea, Gallastegui Martin eta *Uliamendiko arrotza*, egillea, Anabitarte Agustin.

Irradio-tarako irakurgai-guion-en konkursora 4 lan azaldu ziran, eta Ipuinietako zeuden jaun berek (Echaide, Irigaray eta Loidi) hunela egin zuten autespena. Leena *Aidez* izeneko lana; egillea, N. Echaniz; bigarrena "*Egia eta erria*" izeneko lana; egillea, Arcocha Jose Antonio, eta irugarrena *Euskaldunak kantari*, egillea Muñoz Fermin. Sariak, 3 milla, 2 milla eta milla pezetetakoak.

Aipamen berezia eman zioten "Kanta kantari" duen lanari: egillea, Zugasti Anizeto. Guion-ak idazteko zaletasun geiago behar genuke, euskal Irradio entzule askoz geiago diralakotz, euskera-irakurleak baiño.

Santelmoko areto nagusian ospatu zen beste ikusgarrien ondotik, sari baneketa hau, *Bordari* zuzentzaile izanik.

* * *

Dassance jaunari omena Uztaritzen, Euskalzaleen biltzarra

Agorra-ren 30-ean ospatu zen Lapurdiko iriburuan Dassance jaunari omenaldia, Euskalzaleen biltzarreko egunarekin batean. Euskaltzaindikoek ere parte artu zuten omenaldian. Gure adiskide aundia Euskaltzaindiko egiten da eta 50 urte hoketan beti aritu da leeneko lerroan euskararen eta Euskalherriaren alde.

Goizean izan zen IKAS delakoen gorabeeren azalpena; andere Mailharin, Mugerreko irakasle suharrak presentatu zituen bere eskolategian euskaraz ikasitako iru neskatx argi; zorion bizienak artze ditu errietsa euskalzaleak. Gero irakurri zen eskandinabek UNESCO-ra agertu eske bat, minoritateen izkuntza ahul eta eskas direnen alderakoa. Labeguerie, Biltzarreko buruzagi erneak euskararen gaitzak, eta eske hortik etor ditzazkion onak azaldu zituen garbiki.

Gero meza kantatua, eta ondotik oturuntzan kantarik eta bertsulariak aritu ziran; azkenik izlarien gain geldituz Dassance-n alderako merezi laudorioak, oroitgarri gisa ematez gure adiskideari makila zilarstata bat. Pillota partida batekin bukatu zen besta ederra.

* * *

Bertsularien txapelketak

Euskaltzaindiko eginbehar nagusienak izkuntza barnatzea eta iztegia osatzea baldin badira ere, bertsularien txapelgoak nai izan ditu ala ere lagundu eta babestu. Gai huni buruz Uztapide adiskideak arra-

zoinekin zion bein, bertsularia funtsezko zerbait asmatzeko, bere gisakoen artean lasai arkitu bear dela. Egia ere batzutan gatzari eta izpirituari kasu geiago egin bear ko iuiek, neurriari eta dobladurari baiño. Aleluya hits batzu aditzeagatik alabainan, izkuntza biziari indarraldi ona ematen diotela bertsulari saioek ezta dudarik.

Huna 1962 urtean txapeldun ateratakoen izen deiturak;

Bizkaian:

Urkiolan, garagarrillaren 13-an —San Antonio egunez— Julian Martitegui (Mañarikoa) txapeldun.
Mungian, uztaillaren 15-ean Juan Lopategui (Muxikakoa).
Markiñan, uztaillaren 18-an Jose Maria Arregui (Berriatuakoa).
Igorren, agorraren 12-an Basilio Pujana (Zeanurikoa).
Gernikan, agorraren 20-an Juan Lopategui (Muxikakoa).
Bilbon, agorraren 26-an Juan Lopategui (Muxikakoa) eta Juan Azpillaga Berriatuakoa bigarren.

Nafarroan:

Erratzun, uztaillaren 1-ean Bautista Madariaga (Arantzakoa) txapeldun.
Goizuetan, agorraren 19-an Andres Narvarte (Goizuetakoa).
Beran, irailaren 23-an Mikel Arozamena (Lesakako semea) eta Mikel Zabaleta (Aresokoa) bigarren.

Gipuzkoan:

Bergaran, uztaillaren 8-an Jesus Eguileor (Osintxukoa) txapeldun.
Deban, uztaillaren 22-an Manuel Uranga (Lasturkoa).
Azpeitin, agorraren 2-an Manuel Lazcano (Azpeitikoa).
Oyartzunen, agorraren 4-an Lizaso (Erreterikoa) eta Jose Luis Lecuona "Lexoti" bigarren.
Beasaiñen, irailaren 30-ean Jose Miguel Iztueta "Lazkao txiki", txapeldun.
Tolosan, urriaren 7-an Casiano Iburguren (Lizartzakoa) txapeldun eta Fermin Muñoa (Berrobikoa) bigarren.
Eibarren, Azaroaren 11-n, Miguel Iztueta txapeldun; Garmendia, Mitxelena, Lazcano, Zepai-Izagirre, Lexoti, Egileor eta Uranga-kiu presentatzeko Ernani-n.

* * *

Euskaltzaindiko TXOMIN AGIRRE eta LIZARDI sariak

Bizkaiko Caja de Ahorros delakoak Euskaltzaindiaren babesean sorrarazi TXOMIN AGIRRE elaberri-nobela saria, Echaide Ion idazlari ondo ezagunak eraman du aurten "*Gorrotoa lege*" izeneko irakurgaiagatik; saria, 8 milla pezetetako da.

Gipuzkoako Caja de Ahorros delakoak erabaki olerkiaren 5 milla pezetetako LIZARDI saria, aurten Antonio Bilbao, Morgakoak irabazi du, *Irribarre ta lore* izeneko poemagatik. Epaikariek aipamen berezia egitea erabaki zuten, *Illobi izengabea* izeneko lanari; hunen egillea *Eusebio Erquiaga*, olerkari eta idazlari ongi ezaguna.

APAT-ETXEBARNE.

A.B. Numero hau jadanik osoa moldiztegian, berri samin bat ikasten dugu; Ignazio ECHAIDE Lizasoain jauna, Euskaltzaindiko buruzagia zena bat-batean hil dela Donostian, azaroaren 14 garrean.

Zor zaizkon berriak urrenge aldirako utziz, oraiko numeroan bere benideeri gure doluminik bizienak esan nai dizkiegu txoilik, galtzapen ezin mingarriago hunengatik, eta bereziki Ion bere seme, gure lankide eta idazlari ezaguna denari. Zeruan izan bedi.

A.-E.

ADABAKIAK

Ikasle.—Zure galdera luzaroan eduki dugu erantzunik gabe, luzaroegi, egia esan. Berandu obe den ezkeror, ordea, iñoiz ez baiño, emen dijoakizu dakiguntxo.

Zure galdera orretan, oker ezpagaude, “Gipuzkoa’ko idazle zaarren” oitura batez mintzatzen zifian: aditzea zenduenez, alegia, era berezi batean eta balio berezi batekin erabiltzen zituztela oek *zatekean*, *ziokean* eta antzeko adizkiak.

Era eta balio berezi oek Iztueta’reñ pasarte batetik ezagutzen ditugu ozta-ozta. Eta nola erabiltzen dituen azaltzen ibilli bearrean, errazago bide da, eta baita atsegiñago ere, Iztueta’ri berari itza ematea. Itzaldi luzexkoa da agian, baiña bizia eta aberatsa, idazle ori bere baitatik ari zen guztietan bezala. 1847’ko *Guipuzcoaco Provinciaren Condaira edo Historia*-ren 250’gn. eta ondorengo orrialdeetatik arzen dugu:

“Ez da oraindic urte asco, Devaco mugapean guertatu izan dala lance bat adigarria chit, eta gogoan ondo euquitzeoa. Tolosaco plazan jocatzeo lau cecen arrapatzera *joan ciatezquean* mendira Las-turco bost mutil gazte bei eciac arturic, beste ascotan bezala. Beguiz-tatuac ceuzcaten lau cecenetic iruac atzemanic, ifini omen cituzten bei aciaquin batean echeraco bidean; bañan laugarrena izanic besteac baino indartsuagoa, pizcorragoa, eta ibiltari gueiagocoa, sartu omen citzaien chara andi batean. Orduraco arras necatuac arquitzen omen ciran cecen arrapatzalleac. Guztiaz ere bost mutiletaco batec artu omen ceban asmo sendo betea, ezic, cecen izu iguestuari etziola laga bear, alic eta atzeman cezan arteraño. Jarraitu omen cion berac bacarric, chara zabal andia igaroric mendi zulo guztiac barrena achi achica; eta noizpaiten ere, cecena beragana giraric jarri omen citzaion aur-quez aurque erasotzeo moduan. Bereala alcarganatu omen ciran biac bat batean, colpea nai erara emateco lecuric cecenac etzeban unean,

eta oratu omen cion mutilac adar bietatic portizqui; bai ta eutsi ere irme, cecena arras aunatu zan arterañoco guztian, Ordu bian bezalatsu irauñ omen ceban jazarra andi onec. Mutilac ez omen ceban beneric eguiten, ezpada, adarretatic irme eustea; bañan cecena *ne-catu zatequean* arras, aiiñ carga pisua beregandic ezin quenduaz. Gue-roagoeneraco, cecena quemem bagueturic *erori zaquean* lurrera, eta berari eutsiaz cegoela, asi omen zan mutila lagunai ojuca, eta nequez bederic biribillatu omen cituen beretaco bi bei eci batequin, ceñari loturic eraman zuten ardi malsoa becin humill echera laugarren cecen indartsu ibiltari andi hura, Jazarra gogoangarri au cecenarequin eguin izan ceban guizona, oraindic biciric arquitzen omen da Lastur-en.

“Milla, zazpieun, berrogei ta amasei urte inguruan, Ataun-go plazan bertaco mutil batec escu utsic eguin izan omen cion burruca, artzaur andi bati. Erri bereco artzain batec omen ceucan zacur indartsuren bat mendian ardiai contu eguitemo, otsoac ere burrucatzen cituena. Artzain au bere zacur andiaren ipuinac contatuaz erronca ceriola egon oi omen zan iristen zan toqui guztietan. Beingo batean Ataungo ardanguelan jardunqui berpcean ciarduala, jabetu omen citzaton bertaco mendi-mutil gazte indartsu bat, esaten ciolaric, ezen, aren artzanora andiari bera jarrico citzaiola atzapar utsac beste erramientaric bague Errico plazaren erdian, baldin cerbait ondocho jocatu nai baceban. Bereala eguin omen zuten apustua, onza bana urre eta amarna ardi jocatzeo, urreneco Igande arratsaldean beren Errico plazan. Mutil onec eraguin omen ceban plazaren barren-aldechoan arrizco eser-aulqui bat, alceban indar guztia bizcarrarequin atze-alderontz eguin arren muguitzen etzala. Apustu onen barria zabaldu omen zan goierri guztian, eta icustera *batu zatequean* guztiz asco. Jocatu bear zan demporan jarri omen zan mutila bere eser-toqui arrizcoan, escuico belaun-burua larrugorrituric zacurragana beguira cebala, eta deitu omen cion zacur jabeari, bota cequiola bere artzanora andia. Esan ta eguin, bota omen cion aisheatuaz, eta mutila, belaun-buru larrugorricoa aurrera cebala, berarequin ari omen citzaion cirica. Artzanoratzar orrec iritsi bezin prest *oratu nai cioquean* belauburutic; bañan, aoa alceban guztia zabalduric ezin ondo moldatuz ari zan bitarte labur artan, mutilac artu omen ciozcan ao sapañ biac escu bana-etan, eta eguin cion batetaco indar portitzaren bidez, iriqui omen ciozcan masalla-ezur biac arras, alde bana-etara; non *guelditu izan zatequean* artzain erronca andiac boteaz cebillena, onza urrea eta amar ardiac galtzeaz gañera, aimbeste maitatzen ceban zacurra bague. Nere aitac icusi omen ceban apustu au jocatzen, ceñari, eta aurreragoco guizon ascori entzun izan nioten guertacari au beim baino gueiagotan.”

Oneraiño Izteuta, eta etzenion bear bada luzetsiko. Argi eta garbi ageri da or, gure ustez, adizki orien balioa. Elkarren aldamenen eta

bata bestearen ondotik baitatuz *joan ciatezquean* eta *ifini omen cituzten*, *ez omen ceban besteric eguiten* eta *necatu zatequean*, *erori zatequean* eta *asi omen zan*, *zabaldu omen zan* eta *batu zatequean*, *oratu nai cioquean* eta *artu omen ciozcan*, *iriqui omen ciozcan* eta *gulditu izan zatequean*. Beraz, dirudienez, arrigarri xamar zaizkigun adizki oriek onelaxe itzul genitzaize gaurko izkeran: *joan omen ziran*, *necatu omen zan*, *erori omen zan*, *batu omen zan*, *oratu nai omen zion*, *gelditu izan omen zan*. Era auxe da, ain zuzen ere, Iztueta'k berak maizenik darabillena, bere garaiean ere usuagoa eta arruntagoa zelako, noski; besteak, berriz, ordurako ere, zaartuxea dirudi.

Ona orain gure galdera, irakurle guztiei zuzendua: arkitzen ote da orrelakorik besterengan? Guk- eztugu besterik ezagutzen, baiña gure ezjakifiaren neurria oparoezia da, guztiok dakitenez, orren bitartez ezer neurtzen asteko.

Eta, oneraino eldu geran ezkerro, beste oartxo bat, or Iztueta'k darabillen *jabetu* itzaren inguruan. Azkue'k, iztegian, Bidasoa'z arunkotzat jo zuen eta "apoderarse, apropiarse" itzuli, soil-soillik. Geroago, ordea, eskuz geitu zituen eraskiñetan, "enterarse" dela dio, Gipuzkoa'ko Asteasu'n. Gogoratzen aal zera orretara erabili zuela Lizardi'k "Eusko-bidaztiarena" olerkiaren eskeintzan: "Unamuno'tar Mikel, yaun argiari, gure ausardi gorriaz yabetu dedin".

Baiña ezta ori, bistan dago, Iztueta'k eman dion adiera. Aurrean daukagu Orixen zenak itz orrezaz idatzirik utzi zuen oartxo bat. Or gogorazten digu Harizmendi lapurtarraren liburuan "proteger" dela gutxi gora-beera *jabetu*: *Jabe bekit zure izen saindua*, eta abar. Leizarraga'k ere onela erabili omen zuen, non eztion arren, eta bukatzerakoan auxe dio: "Y recuerdo haberla oído también en AN en esta frase: *Nik errixta egiten diotet umeai, baiña ama jabetzen zaiote* = yo reprendo a los hijos, pero su madre sale a su defensa." Esaldi oni geiago urbiltzen zaio Iztueta'rena, geiegi ezpada ere. Onena besterik baita: *jabetu omen zitzaion*, *itzaz jabetu omen zitzaion* bezalatsu, "itza artu zion", "itzetik artu zuen", "beretzat esandakotzat artu zuen" edo antzeko zerbat.

S. Pouvreau'k *jabetzea* "posseder, entrer en possession" itzultzen du aurrenik: "*Jabetu natçayo*, je me suis rendu maistre de luy". Beste adibide batzuetan, ordea, bestetara dakar: "*Jabe çaquitça bere herstura handian*, prenez le en vostre protection", Harizmendi'ren antzera, eta "*Ençunari iabetcea*, prendre pour soy ce qu'on a entendu dire". Azkeneko au eztabil Iztueta'rengandik urruti, dakigun frantses urriak iruzur egiten ezpadigu. Ikus A. Lhande'ren iztegia, itz orretan.

Narbaxa.—Eztugu lan andirik *luze-labur* itzaz edo esaeraz dakiguna zure eskabidearen arabera adierazteko.

Lizarraga'gan (1571) arkitzen dugu aurrenik, *Testamentu Be-rria*-ri erantsi zion zenbait itzen "declarationean" (ã.iii v°): "Orena ezta Scripturán orain vsatzen dugun manerara hartzen, ecen lehenago eguna luce bacén labur bacén, iguzquiaren ilkitetik sartzerano partitzen cen hamabi orenetara, eta orenac luce-laburrean ciraden egunaren araura."

Prai Bartolome'rena da bigarrena (*Icasiquizunac* I, 278), eta onela dio: "Iracurlaac icusico davee Icasiquizun oneetan, verba batzuc dagozala bitutaco letriagaz: *aa, ee, ij*, arimaan, deutseen, jadiichi... Beste batzubetan verbac eurac, ta euretaricuac letra bacarragaz: *poitsan, dave, eguija...* Euscal erri guztietaraco cetara oba dan jaquin ezac, bijetara imini eraguin ditu. Esan legui: verbiaren luce laburra, ascotasuna, ta jagocan aitutia eracusteco, obeto daguala letra bitubagaz."

Irugarrena eta azkena, berriz, Ernani'ko eguerri-kanta batean agertzen da. Azkue'k (*Euskalerrriaren Yakintza*, IV, 123, eta doiñua bere *Cancionero*-an, 1136) ematen duen bezala aldatuko dugu. Ezta orain aurreneko aldiz EGAN-en azaltzen, M. Lekuona jaunak leenago aipatu baitzuen (1956, 5-6, 29'gn. or.):

*Txamarra zartxo bat, jauna, zuri,
gorputz eder orren estalgarri,
emango nizuke gustu andiz
luze laburrean ongi balitz.*

"En largura y anchura", itzultzen du Azkue'k. Bear bada, ordea, emen "tamaña" esaten duguna edo geiago adierazten du or. Nolanai ere, itz edo esaera ori ederki edatua zegoen noizpait eta agian ezta oraindik arras galdua, Beskoitze-aldean, Bizkaian eta Ernani'n agertzen zaigun ezkeror. Itsusia ote deritzazu gure artean erabiltzeko?

Txantxiku.—Au ezta erantzuna, galdera baizik.

Oñatiar ez geranok ere badugu Oñati'ko San Migel, iñoiz Jaundone Mikele izandakoaren entzute eta berri. Ango apaizak izan ziran bein batean, Eneko zeritzana zutela buru, Gebera'ko judu euskaldunei jokaldi makurra jokatu ziotenak.

Orain berriro Lopez Mendizabal jaunak gogorazi digu aartzuxe geneukanoi Francisco Asenjo Barbieri'k argitara zuen *Cancionero musical de los siglos XV y XVI* deritzan kanta-bildumak baduela zer-ikuski euskera zaarrarekin: ikus *BRSVAP* 17 (1961), 438-440. Aren deiari erantzunaz, beraz, bilduma ori esku-artearen genduela Mondragoe'ko Juantxo delako batek erdal gaiztoz egin edo kantatu zituen bertsoak arkitu ditugu (417, 213-214'gn. orrialdeetan). Osorik

emango ditugu, iñor aspertuko eztutelakoan, zenbait a-ri daraman azentua kentzea beste aldaketarik gabe:

*Un, señora, muerto habías
A Juancho de Mondragón
Y no tenias e razon.*

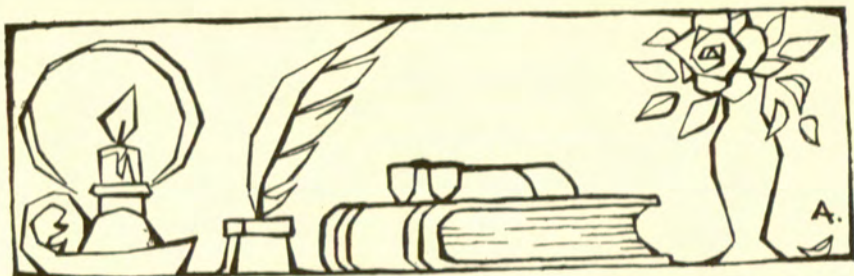
*Señora, eres tan hermoso
Que a matas a vida mia;
Amor tuyo es tan gracioso
Que le das a mí mal día.
Sabes mucha raposía,
No lo entiendo yo tu amor,
Jura a Dios bay fe de aquelo
Que lo has mala condicion.*

*Juro a San Miguel de Oñate
El que calza bragas d'oro,
Si no me das a rescate
Mi venir es todo lloro.
Por el calle donde moro
Le veo a missa pasar
Y en las fiestas de holgar,
Que a mata su aficion.*

*Darte he cosas bonicas,
Muchos cuentos y manillas
Y zapatas mucho ricas
Y otras cosas maravillas;
Muchos frutos y rosquillas,
Nuégados y caracoles,
Darte he urdaya con coles,
Qu'es muy rico comezion.*

Argi daude, euskaldunontzat beintzat, *urdaya* eta *bay fe*, Torres Naharro'gan irakurtzen den *Bai*, *Fedea*-ren bixkia: *nuégado* ere itz ezaguna da, baiña ez euskal-itza. Argi dago gaiñera zenbait itz Barbieri'k gaizki irakurri zituela ala bestek paperera gaizki aldatu: *e razon*, *a matas*, *a rescate*, euskaldun baten *arrazón*, *amatas* eta *arrescate* dira noski.

Argi eztagoena, ordea, guretzat beiñipein, besterik da: nondik datozkio Oñati'ko San Migel'i urrezko "praka" oriek? Edozein oñatiarrek eta batez ere Zumalde adiskideak dute itza orain, gure kezka uxa dezaten aal baledi.

LIBURVAK

PIO BAROJA, MIKEL PELAY OROZKO'REN ERITZIZ.

Oraintsu oraindiño, Orozko'ren *La Ruta de Baroja* izeneko liburua artu dot, Editorial Sendo'k erderaz argitaratua.

Batek baiño geiagok liburu onen eritzia eskatu daustenez, ona emen lerro batzuk.

Guztiok dakigu Pio Baroja'k erderazko literaturan dauan indarra ta nortasuna, ta beronetaz sortu diran eztabaidak. Entzutetsu egiten diran gizonak, sarri ziria sartzea atsegin izaten dabe, gaur errien akatzak agerturik eta biar erritarren lepotik barre egiñik. Eta, jakiña, gero batek eta bestek ostikadak emoten dautsez alako idazleai, ta sarri begitan artu be bai. Orrelako zerbait jazoten yako Donostia'ri Pio Baroja'ri buruz (37 orri.). Orraitiño, edozein idazle idazle danaren aldetik ikusi ta aztertu bear da, antza, eta ez aren beste aldetik (81); bardin esan daikegu beste gizon jakintsu diranetaz be. Iñok ez dau begiratzen Fleming —penizilina atara ebana— zelakoa zanik, alemanzale, guzurti edo mozkorra zanik; gizakumeentzat osasun-emoille bikain izan zala baiño.

Izan be, ezin ukatu Baroja idazlerik ospetsuenetarikoa dala. 112 liburu idatzi ebazan ezkerro, ba-da norbait. Bere liburu batzuk 14 izkuntzetara beintzat ba-dagoz biurtuta. "Las inquietudes de Shanti Andia" euskerara be bai, "Itxasoa laño dago" izenaz.

Orozko, Baroja-zale dogu uts-utsez, gaur egunez geienak diranez. Ikusi daigun labor-labor bere liburuan diñoskuna.

Iru zatitan banatzen dau bere lana. *Lenengo atalean*, Baroja'ri buruz idazle batzuek jarri dabezan eritziak agertzen dauskuz: Ortega

y Gasset'ek (43), Zunzunegi'k (57), Azorin'ek (67) eta beste batzuek diñoena (83).

Bigarren atalean, Baroja'ren pentzakera azaltzen dausku. Baroja, Schopenhauer-zale aundia da, ta, beraz, ezkor edo pesimista (102). Plauto'ren eritziko da, arek "Homo homini lupus" = *gizona gizonarentzat otso da* esan ebanean. Antxiñako filosofuak bere oso maite dauz: Protagoras, Lukrezio, Heraklito ta, batez bere, Epikuro. Sokrates eta Platon, barriz, ezetsi egiten dauz (106). Gero, oraintsuko filosofuak aztertzen dauz: Deskartes, Bergson...; Kant'i be begirune aundia dautso (113). Unamuno'ri buruz, "besteak menpetu ta azpiratzeko karaktera ebala" iñoan Baroja'k (118).

Iru azalburutan, musika, pintura ta literatura gaietan Baroja'k pentzatzan ebana diñosku Orozko'k.

Baroja'rentzat soiñuegillerik atsegingarriena, Schuman da (122).

Euskalerriak ez dau izan, len beintzat, izen aundiko margolaririk; ez, orraitino, margolariantzat toki egokia ez dalako, uri aundiak ez egozalako baiño. Gure errialde au euritsu ta argibagea dan ezkeru, ez da pinturarako egokia, diño batzuek. Baiña ori ez da orrela: Beljika ta Holanda pintore ta paisajista guztiz ospetsuen lurra izan dira, ta errialde areik ez dira gurea baiño argitsuagoak (129). Baroja'k begiko dituan eusko-margolariak, Etxebarria ta Arteta dira; Zuloaga ez ainbeste. Ba-diño zerbait Picasso ta Dali'ri buruz be (132, 140).

Literaturan, auxe da Baroja'ren jokera: argi, estutasunez (precisión) eta apain idaztea. Orretarako, tolesgabe ta zintzoa —egi-maitatzaille— izan bear; eta izan bere, auxe izan zan Baroja (146).

Baroja'rentzat, iru dira itz-lauz idazteko oiñarriak: joskera, itzak eta esakuntzaren aukerapena (periodo luzea ala motza, laburra). Baroja'k, Azorin'ek legez, periodo laburra aukeratu eban, eta arrezkeru ainbat idazlek jarraitzen dautsee. Emen bere, Baroja'k euskal-izakera agertzen dausku oso-osorik, erdal-idazkera alde batera bazturturik (149). Izan dira Baroja'ren aurretik idazle batzuk eusko-gaietaz idatzi dabenak, baiña erdal-idazkera erabili dabe; esate baterako, Navarro Villoslada, Trueba, Kanpion, Unamuno. Guztiok egin dabe uts: periodo luzea latin-errien idazkera da; euskaldunena, barriz, motza, laburra (148).

Urrengo orrialdeetan, idazle batzui buruzko Baroja'ren eritziak azaltzen dauskuz Orozko'k: an agertzen dira Castelar, Valera, Galdós, Unamuno, Ortega y Gasset, Giménez Caballero, Valle-Inclán, Pereda (eroapena bear da idazle au irakurteko!), eta abar (149-158). Blasco Ibáñez idazle jaioa dala, diño Baroja'k. Benavente, idazle otza; Quintero anaiak artez idazten ebela andaluz-gaietan izan ezkeru; Arniches oso begiko yako. Azorin, barriz, urte areitako idazlerik bikaiñeneta-

rikoa, Ortega y Gasset'egaz batera (161). Eta bere idazlerik gogokoenak, Dickens, Stendhal, Poe, Dostoievski, Turguenof eta Balzac (163).

Azkenez, liburuaren *irugarren atalean*, Baroja'ren eusko-lorrazta adierazoten dausku Orozko'k. Atal onetako orrialdeetan argi ta garbi ikusten da Baroja eusko-zalea zana, bere erria ta enda (arraza) oso maite be maite ebazala.

Zek dau Euskalerrian indarra? Edestiak ete? Euskalerrriak ez dau izan edesti edo istori-egiketa ospetsurik, olakoak uri aundietan jazotea dira-ta. Baiña onek ez dau garrantzi aundirik Euskalerrriaren alde egiteko. Istori-aurretiko gaia, gizarte-auzia ta eusko-mitolojia dira garrantzitsuenak gure erriarentzat, gai orreitan beste erriak ez dabe eskuartu gurean-eta. Orrexegaitik maite ebazan Baroja'k basarri-aldeak uriak baiño geiago, erri txikietan eta basarri-aldeetan eusko-izakerak garbiago irauten daualako (177). Onetan bere, alde aundia dago Baroja'tik Unamuno'ra: Baroja askozaz jatorrago dogu, geureago, geuretiarrago. Eusko-arrazaren odol-bargiko, aitorseme dala bera, diño Baroja'k.

Euskal-bertsolarietatik, Baroja'k iru ezagutzen dauz (motz gelditzen da benetan emen): Iztueta, Iparragirre ta, batez bere, Bilintx. Baiña Orozko'ren ustez, erderaz eta itz-lauz idatziarren, Baroja bera da eusko-lorrazta eta gogoia daroan olerkaririk jatorrenetarikoa. Auxe azaltzen dausku Orozko'k bere liburuaren azken-orrialdeetan.

Azkenez, Pierre Loti ta Baroja aurrez-aurre jarten dauz; biok idazle azkarrak, eta biok idazlari bereziak. Baroja'rentzat, Euskalerrriko ikuspegi edo paisajea urdin, lañotsu, euritsu da. Loti'k, barriz, Euskalerrriko ego-aizea maite dau, zeru garbia, etxe zuriak. Biok zuzen dagozala nik uste: udan eguraldi lañotsua maiteago; neguan ego-aizea atsegingarriago edonorentzat. Eta edozelan bere, bata bestearen atzean dabilzala geienetan ego-aizea ta euria:

Ego-aizeaz dan eguna
gurekin giro garbia;
agur dagiskun arratsean
illunaldean euria.

Onetara da, irakurle, Orozko'ren "La ruta de Baroja".

KEREXETA.

ZAITEGI ETA PLAZAOLA'TAR IOKIN. *Platon'eneko atarian.*
Doñostia'n, 1962.

Liburu eder au aldez aurretik, egillearen onginaiez, ezagutzen genuenok pixkaren bat berandetsirik geunden noiz ikusiko plazaren erdian. Ementxe dauka gu azkenik, "Izarra"-k txukun baiño txukunago inprimaturik eta Ayalde'ren azal egoki batez apaindurik, gure itxedonaldiaren ordain betea.

Piarre Lafitte kalonje eta euskaltzaiñaren eskutik —berori baitugu aitzin-solasaren egillea— agertzen zaigu oraingoan Zaitegi jauna: egazti arraparia ormatxori apalaren eskurik, norbaitek esango lukeenez. Emen, ordea, antziña-antziñatik datorren alegian ez bezala, bere burua estaltzeko eta xumetzeko eskatuak ziren lumak: txori-lumak, ez arrano lumak. Ederki adierazten baitigu itzaurrean Lafitte jaunak aspaldidanik genekiena: gure inguruko bee-alde oetan ibiltzen bada ere, ongi dakiela bear denean gora-goraka egaldatzen, egunoroko uskerietatik urruti.

Eztator Zaitegi aurkeztera "Platon'en hirur arpegi" deritzan aitzin-solasean, nolazpait ere Platon aurkeztera baizik. Aurkezpen-premia geiago izaki onek gure artean beste ark baiño. Platon'en egoera agertzen digu bertan politikari, mistikari eta izateari buruz, berak irebilli oi duen euskera labur, trinko eta landuan. Izkutukorik salatu gabe, esan dezakegu frantses izpiritu arin-jakintsuz eta baserritar zentzu zorrotzez oratua dirudiela beti bere solasak.

Zaitegi zalantzan edo, kezkatu, arkitzen dut liburu onetan, oi ez bezala, onek edo ark diona dela-ta. Bere itzez esateko, "Burririk ez ta txapela nai ari omen naiz urliaren iritzian, eta bururik eztuenak txapel bearrik ez omen". Orrexegatik lasaitu nai nuke, neure burua zurtzeko gogoz bidenabar, ezpaitakit neroni ere ez ote naizen arteko, urlia, sandia naiz berendiaren itxurapean.

Nork uka dizaioke bai Zaitegi'ri bai beste edozein euskaltzaleri barrenak agintzen dion bidetik ibiltzeko eskua? Besterik da, oso besterik gafiñera, idazlea kritikapean egotea, baiña, kritikak errurik egotzi nai badio, begiz jo duen bidean zuzen eztabillelako egotzi bear dio: gaia, sailla edo arloa idazleak berak autatzen du eta egin gogõ eta uste zuenaren arabera artu bear zaizkio neurriak aren lanari. Txorakeri gorria litzake noski euskal-idazle guztiak orain antziñako Grezia'ko filosofiaz mintzatzen astea, baiña are gorriagoa euskal-idazle bati gai orrezaz mintzatzeko eskubidea kentzea, gogoak ematen badio. "Berez bear Villabona'koa", esan oi den bezala, eta "nor bere soroak darabil". Sail orretan eta bestetan, gorengo maillan ala beekoan, badugu zeregin aski euskeraz idatzi nai dugunok. Gaia bada, aukera

beza nork bere gogara eta oldera, dena den bere lana probetxugarri izan ditekealakoan.

Platon'en mirari arrigarria azaldu nai digu Zaitegi'k, onengan loratu baitzen bete-betean Grezia'ko filosofia. Ez, noski, aurrekorik izan etzuelako, bai ordea aieruz bezala besteren esamesen bidez ezagutzen ditugulako. Ain zuzen ere, aurreko oriez mintzatzen zaigu luzaro Zaitegi, Platon'en bizitzarekiko berri zeatza eman ondoren. Or ditugu, bata bestearen urren, Heraklito, Parmenides eta Eleatarrak, Pitagoras, Empedokles, Sofistak eta batez ere Sokrates, idazteari muzin egiten zion izlari trebea. Zor-artzekoen kontua garbitu ezkeru, eman dezake Platon'en ideiez iritzi zuzena.

Sarri aski, eta eskertzekoa da ori, Platon'i berari utzi dio itza egilleak, era orretan ain merezi onez entzutetsua den idazle aren prosa euskal idazleak dasta dezan bitartekorik gabe. Eta, gaiñerakoaren gain, eraskin modura, "Platon gure artean" aurkezten digu, ots, Platon'ek euskal-literaturan izan duen oiartzuna. Urrutikoa da, noski, oiartzun ori, baiña ez ote ziren zear-bidez etorri Platon'en irakatsiak San Agustin batengana ere?

Egiñaalean saiatu zaigu emen Zaitegi euskera garbian Platon'en gogoetak aalik argien azaltzen. Alde orretatik, bestetan egotzi izan zaion ulerkaiztasunaren igesi, oztopo gogorrik gabe mintzatu zaigu Zaitegi, gaiaren sakonak adieraztasunari uzten dion neurrian. Goragarri da, nik uste, alde orretatik euskal-irakurle nagari ezpaitzaio biderik eman bear are geiago nagitzeko eta ajolakabetzeko.

Esku-artearen darabillen bibliografia ugariaren jaun ta jabe da Zaitegi, dudarik gabe. Lana zintzo egin du etsa funtsez, berak dakien bezala, nekeari ukorik egin gabe. Aitzakiren bat billatu bear banu, naiago nukean geiago saiatu balitz filosofia eta orain jakintza deritzanari dagokiona bereizten, Platon eta arbasoengan, batez ere Pitagoratarrengan.

Uskeriren bat edo beste, bukatzeko. Ez ote legoke obeki, 53'gn. orrialdean, *babarrun*-en ordez *baba* (beltza), grekoz *kúamos* baita noski? Urrengoan, berriz, ene iritiziz, *igun* "martinete" eztago arrazuzen, ez Zaitegi'ren baizik Azkue'ren erruz: *iguna* ezta *kiderra* edo *kirtena* besterik. *Peru Abarka*-tik onek artu zuen pasartean (127'gn. or.), *igunpian* goraxeagoko *gabi-igunaren* laburpena besterik ezpaita.

Beste itsasketa larri bat burutu du gure izkuntzak Zaitegi lema-ri duela.

EUSEBIO ERKIAGA. *Araibar zalduna*. Itxaropena Argitaldaria, Zarautz'en.

Erkiaga lekeitiar olerkari bikaina —eta emen bertan daukazuten “Illobi izergabea” izan bedi diodanaren lekuko zintzo— ezta esku trenez landu duen poesi-barrutian mugaturik gelditu. Teatroan abiatu zen, gero eleberrira jotzeko. Simenon'en itzulpen polit bat —argitaragabea, damurik— eta *Arranegi*, jaioterriko lur- eta giza-irudi biziz ornitua, ezagutzen dizkiot.

Araibar zalduna-k, guztiok dakigunez, 1958'ko “Txomin Agirre” novela-saria eraman zuen. Zerok ikus, orain, merezi onez irabazi zuen ala ez. *Arranegi*-n artu zituen muga estu xamarrak zearo zabaldu ditu, erri koxkorretik iri andira joan denean. Edeki tajaturikako gizakiak ugaritu ditu, batera eta bestera itxuraldatuaz, eta lasai, arnas-estuka indarketan ibilli gabe, mugiarazten ditu aukeratu duen antzez-toki zabalean. Eta mintzatzen direnean, nolako mintzo malgu-aberatsez mintzatzen zaizkigun! Teatorra jo zuenean bazekien nora zijoan Erkiaga'k.

Izkuntzaren aldetik, goi-maillakoa dugu beti Erkiaga, eta gero eta goragokoa: iztun atsegiña, leuna, ugari-ugaria. Eta aurretandik menderatzen duen izkuntzaz jabetu ala, jabetzen ere dijoa eleberraren tajuaz eta teknikaz. Oraingoak ondorengo asko bear ditu izan, irakurle guztion atsegiñerako.

Esamesak ibilli dira, nola ez?, beste alde batetik, novela onen inguruan. Batzuek gordinkeriren bat edo beste arkitzen omen zioten, eta eztaikit azkenik pixkaren bat orraztu ez ote dizkioten. Beste batzuek, berriz —bai baita guztietakorik gure artean— alako predikuairena maizegi igertzen... Batzuen eta besteen artean aukeratu bear banu, ni aukeran, norbaitek sumatuko zuen bezala, azkenekoen alde agertuko nintzake. Irakurlea zentzatzeta eta obetzeta ere eleberraren eginkizunen artean badaude, iñolaz ere oker-bidez eta zear-esanez bete bear du eginbide ori, ots, berari, eleberria den aldetik, dagokion artez eta moldez. Nolanai ere, esan dezadan leen-bait-leen, sermoi-malkarretan labaintzen bazaigu iñoiz Erkiaga, eztu beñere an beera eroriko larririk egiten. Eta zer da ori orrenbeste tatxarrik gabeko orrialderen aldean?

Zorionak biotzez, Erkiaga adiskidea, eta aurki arte. Bai baitakit eleberraren pozoiak ain barreneraiño kutsatu zaituen ezkeru, etzerala arlo ortatik, guztion onerako, berealakoan aldenduko.

AITA BITORIANO GANDIAGA. *Elorri*. Editorial Franciscana
Aránzazu, Oñate, 1962.

Artizarraren pare agertu zitzaigun asi-asieratik Gandiaga gaztea euskal-poesiaren zeru goibelean. Bere leen liburuaren zai nengoen, bada, arzaz zerbait esateko nik dakidan buztin-proszko izkuntza baldar bakar onetan. Bestek artu dit aurea, ordea, eta eztaukat aren itzez jabetzea beste biderik.

“Baten batek” prosa-zaletzat jo zigun Aita Villasante’k artu dizkio goi-beeak eta luze-laburrak Gandiaga’ri eta Gandiaga’reu poema-bildumari liburuak daraman “Ataria”-n. Nola egin duen, Aristoteles’en logika lagun duela ala etsai, eztakit, baiña orain arte idatzi dituen orrialdeetan ederrenetakoak direla, bai, ederrenak ezpadira.

Ezin obeki adierazten digu liburuaren “arantzazutasuna” eta frantziskotar-kutsua. Poemak, ordea, Arantzazu’n jaiok eta aziak izanik, ez tira kabi beroan gelditzeko sortuak: Liburuak, Villasante’k dion bezala, Aba-du gai zabalagorik, orokarragorik, eta giza-biotzarentzat ukigarriagorik. Giza-bizitzaren problema, bere galdekizun larriekin, bere burruka latzekin, bere kezka ta miñekin, bere yoranekin, aragiaren eta izpirituaren arteko konpondu eziñakin, eta giza-bizitzako misterio onentzat dagoen erantzun aundi bakarra: fedetik eldu den erantzuna, alegia.”

Olerkariaren nortasun nabarmena ere biziro azaldua dago: “Gandiagaren tankera berezi-berezia ta are berria ere dala gure artean iruditzen zait. Lizardirekin badu antz pixka bat, baiña era berean zein ezberdina! Orixe-ren *Barne-Muñetan*-ekin ere guztiz beste gausa bat da”. Eta nortasunaren ondoren poesiaren balioa: “Goratasun edo mailla ontako gauzarik eztala egundaino egin gure izkuntzan esango nuke nik, baiña ortan sartzeko ez naiz nor. *Geroak esan beza...*”

Neroni ere, gutxi gora-beera, iritzi berberetia nauzute. Bere eran eta tajuan —besteak beste, eta iñor gutxietsi gabe— nekez ager ditezke Gandiaga’reu neurrikorik. Eztu ots ozenik maite, itzik bear ez lukean musika ixilla baizik, gorturik gaudenok entzuten eztugun beste baten oiartzuna:

...otro modo
de no precedera
música, que es de todas la primera.

Zorionetia bera, aurren-aurrenean azaltzen digun amets ura maimitu baitu, gizonak dezakean neurrian:

*Ementxe dago arkaitza,
Ume nintzanean,
soin gabeko poema bat
usmatu neban, eziña,
arkaitz zurtz onen ganean.*

*Ementxe dago arkaitza;
ementxe poema,
susmo maite bat oraindik,
soin gabeko ta eziña,
arkaitz zurtz onen ganean.*

Gorputza ere badu orain, gorputz sotilla, meea, “gaiaren eta izpirituaren artekoa”, baiña alaz guztiz ere sendoa, iraukorra, gure izkuntzak adifia iraungo duena.

Itz-lauz, Joxe Azurmendi'k laguntzen dio, urrutiko organoaren antzera. Barrengo irudiak eta azala —beltz, urdin, txuri— Aita Iriondo'renak dira.

Aurrera ere, liburu onezaz mintzatu bearra izango da, noski.

“Auspoa Liburutegia” aurrera eta aurrera dabil bere asmo ederean, euskal-irakurleei asieran agindu ziena baiño geiago emanaz. Saillean agertzen diren ezkerro bat bestearen urren, saillean aipatu bearko ditugu emen ere, ez ordea ale bakoitzak emen egingo den baiño aipamen bereziagorik merezi eztuelako. Txukun baiño txukunago agertzen dira beti, testua gure artean gutxitan ezagutu den *akribetia* baten bidez finkatu ondoren. Eta ori gutxi balitz, “norbaitek” —lotsaizunezko piku-ostoz bere burua estali nai duen “norbaitek”— egillearen bizitzaz eta lanez berri ugari ematen digu liburu geienen sarreran. Berri oriek aotik belarrira jasoak izan oi dira sarri, “norbait” orrek bildu ezpalitu, laster galduko lirakean orietakoak.

TORIBIO ALZAGA ANABITARTE. *Ramuntxo*, 6'gn. zenbakia. Badakizute nondik nora datorkigun geienok, guztiok ezpada, ikusi dugun teatro-lan au. Pierre Loti'ren eleberria dago aurrenik eta garaienik eta aren ondoren R. Figueroa Torres'ek gaztelaniaz antolatu zuen antzerkia: onen atzean dabil gure Alzaga. Aldaketa oetatik leenbizi-koak eztió, ene ustez, batere onik egin Loti'ren idaz-lanari, berak aurkeztu zigun pertsonarik biziena teatroratuko duenik ezpaita oraindik jaio: urte-giroek, eta batez ere udazken goibel-ederrak, itxuraldatzen duten gure lurraldearen arpegiaz ari naiz, jakifia. Alaz guztiz ere, eta galduak galdu, *Ramuntxo*-ren leku-aldatze ori euskaldunen onerako izan denik ezin uka.

RAMOS AZKARATE. *Galtzaundi ta beste bertso asko*, 7'gn. zembakia. Ona, txantxetako eta ziñetako bertsoetan denbora bateko Tolosa eta garai artako tolosar jator bat, beste batek —Labayen'ek— orrialde oetantxe aurkeztu berri duena. Direnak direla, garai artako aztarna arpegian daramate (“O Egiputzua glorioso!”), eta nork esango du gure oraingo au baiño kaxkarragoa zenik?

ANTERO APAOLAZA, *Patxiko Txerren*, 8'gn. zembakia. Trueba-Apaolaza'ren *Patxiko Txerren* ezagunak edo, obeki esan, beñola ezagun izanak merezi zuen gure egunotan laugarren argitaraldi bat: oraingoa, bear bezala, leenari darraio, urrengoetan agertu ziren “obekuntzak” orrialdeen bee-aldean bazterturik. Itzaurrea, aleonetan, izenduna dugu, San Martin eibartar idazle langillearena. Argitasun ugari, eta jakingarriak arras, eskeintzen dizkigu geienok ia izenez baizik ezagutzen ez genduen Apaolaza'z. Eta orrezaz gafiñera funtsez eta zentzuz mintzatzen zaigu Trueba'ren idaz-lanez eta Apaolaza'ren itzulpenaz edo antolamenaz.

Esan didatene, ez omen zien argitaraldi berri oni arrera onik egin Bilbao'n gaurko eskal-idazleen artean gailen ageri den Aresti'k. Eztut uste zearo zuzen dabillenenik orretan. Txorakeria galanta litzake, noski, Apaolaza Cervantes'en edo Pérez Galdós'en maillan ipintzea: Trueba bera ere, gaztetango oroitzapenak zuritu bearrean ari zen Unamuno'k besterik esan arren, urruti dabil ortik. Gure baratze mearrean, ordea, ezta desegoki ageri Apaolaza eta, batez ere, garai bateko gogo-giroa ederki azaltzen digu, naiz itzultzen edo antolatzen ari. Aski eskubide du, orrenbestez, izkuntza bere indarren arabera leundu ezpalu ere, burua arro jasotzen duelarik jendartean berriz agertzeko.

BITORIANO IRAOLA. *Oroitzak eta beste ipui asko*, 9'gn. zembakia. Bildurik daude emen 1906-1908 urteetan argitara ziren jaiotzez Pasai Sanjuandar eta bizitza donostiar genduen Iraola'ren ipui, izkirimiri eta nolanaiko abarrak, Malizi-bideetan barrena geiegi aurretatu gabeantzat egin bide zituen ezkerro, orrelako irakurlerik arkituko aal dute gaur bertan ere gure artean. Proust eta Kaffka-zale amorratuak —oraingoagoak ixil ditzagun— obeko dute, bear bada, orrialde oriek irakurtzen ez astea, galbidean gerta eztitezen.

BERTSOLARIAK. *Errege eguneko bertso-sayoa (1962)*, 10'gn. zembakia. Oso-osorik datoz emen egun orretan Donostia'n “paratu” ziren bertsoak, bai goizean izan zen gazteen arteko norgeiagoka larrikoak, bai arratsaldean lasaixeago aritu zitzaizkigun zaaragoenak. Guztiok dakizute oek Azpillaga, Basarri, Uztapide eta Xalbador izan zirela.

PIARRES LARZABAL. *Bordaxuri*. 11'gn. zenbakia. Euskalidazleen barrutian iñork baldin badaki nora doan eta norekin ari den, Piarres Larzabal apaiz teatrogillea duzute iñor ori. Begiz jo duen maillan, gaiñera, ederki biribildurik, tornutik irten-berriak bezala, agertzen dira onen lanak, bai dramak eta bai komeriak. Bordaxuri'ren gertakari negargarria —“Galerianoaren kantuen” iturburua— sail artakoa duzute. Etzait berealakoan aaztuko oraindik orain, Pabe'ko Pirineisten batzarrean, artu nuen biotzondokoa Haritschelhar'ek gure bertsolariaren bizitza eta eriotze tristeaz —galeretan il baitzen— argitasun berriak ematen zizkigularik.

INDALECIO BIZCARRONDO, BILINTX. *Bertso la lan guziak*. 12'gn. zenbakia. Aspaldi eztuela, kontuak artu dizkirate —eta, jakiña, eztiot ortarako eskubiderik ukatzen artu dizkidanari— euskalidazle bakoitzari liburu batean opa nizkion edo ez nizkion lerroak direla eta. Dirudienez, ezpaitut kontatu, 255 lerro utzi nizkion Larramendi'ri, “cuya obra principal es un diccionario vasco-español (atzekoz aurrera irakur beza irakurleak) plagado de aberraciones”, eta 38 Bilintx'i, beste zenbaiten artean. “Al P. Zabala-Arana y al P. Urrutia —dio aurreraxeago kritikariak—, que entre otros trabajos muy meritorios se preocuparon de preparar libros de texto en euzkera para las escuelas vascas, ni se les cita en la obra; ah!, pero sí a “Vilinch”. con 38 líneas”. Eta beerago oraindik: “Mas creemos que el P. Manuel de Arriandiaga, sólo por su labor literaria euzkérica conocida, merece en toda Historia de la literatura vasca un lugar destacado, algo más que media línea, para citarle, y mucho más que los Larramendi, Iparraguirre, “Vilinch”, etc., etc.”

Aitor dezadan, aurrera gabe, Aita Manuel andiaren omenez edo kaltez zertxobait itzuri zitzaidala luma liburu orretan. Berriz asiko banintz, alaz ere, ez nioke deus kenduko: lerrorik ez baiñipein, eta gaiñerakoan gaizki esanak barkatu. Besterekin, ordea, zorretan gelditu nintzanik ez tuzt ukatzen, itz gogortxoak esan bearko nituelako ere bai, iñoiz edo bein. Orain, alde batetik Bilintx eta elizgizon asko jakin oriek bestetik eztitut neure gogoz berdintzen. Gogo gaiztoz bederen, orratik, esango dut zerbait. Eskerrik onena agertu nai dijet jakintsu oriei idatzi dituzten irakas-liburuak eta itzulpenak idatzi dituztelako. Baiña nere eskasean uste dut, lan orretan abiatuko banintz, neronek ere molda nitzakeala “Daneurtiztiak”, “Pisiak” naiz “Goizparkiak”, ez, jakiña, aienak adiñakoak, baiña bai gizartean geiegizko lotsarik gabe ager litezkeanak. Aitzitik, berriz, etengabe ari banintz ere bertsoetan, etzait iruditzen Bilintx'en zenbaiti alderatzeorik sortuko nukeanik.

“Edale huna, kapaxarduna”, zioten gure aurrekoek. Egiatzko liri-

karako joera eztator ez jakitetik ez izkuntza landutik. Barrendik dator edo, naiago baduzute, goitik. Eta egiatzko lirikaren urrearen aldame-
nean gainetako guztia —eta batipat jakituri ugariaren ume dena—
ezta tupiki ozena baizik, geienaz ere. Eta nik uste izaki, oker ala
zuzen, badela orrelako urre-izpitxo bat edo beste sakabanaturik Bi-
lintx arlotearen bertso traketsetan. Aski merezimendu da ori irureun
lerro merezi izateko, ogeitama ez ezik.

Orain, Aita Zabala'ri eskerrak, eskuetan daukagu berriz Bilintx:
bere obra osoa —“neurtitzak eta neurri gabeko itzak”— eta bizitza,
baita ere batari naiz besteari dagozten argibide zeatz ugariak. Ederki
egiten du beti bere eginbidea argitaratzailleak, “Auspoa”-n eta “Aus-
poa”-tik kanpo maiz erakutsi digunez, baiña badirudi emen bere
marka guztiak urratu bearrean aritu zaigula.

MARIANO IZETA. *Dirua galgarri*, 13'gn. zenbakia. Loidi'k
leen bezala, polizi-novelan abiatu zaigu Izeta bere aurreneko urratse-
tan, atsegiñez eta nekerik gabe irakurtzen den irakurgai onetan.

Eztio irakurleari, korapillo biurria *more geometrico* naaspildu on-
doren, ezin askatu alako buru-austerik eskeintzen. Etzaizkio geiegi
atsegin Izeta'ri gogorkeria eta odol-ixurtzeak ere. Bestetan Loidi'z
esana berresatea zillegi bazait, eztu onek ere Dashiell Hammett'ekin
ezaupide luzerik.

Eztu, bada, irakurgai onek iñoren illerik lastuko, naiz eta loak
artzerakoan irakurri. Are geiago: badirudi polizi-gaia eztelemen
aitzaki polit besterik. Ori dela ta, eta auxe da ajola zaiguna, kontak-
tuzin xotil eta paketsua —ez luze, ez labur, bai bien erdiko— ariltzen
digu Izeta'k Baztan'go izkera txukunean. Luzaroan dabillega opa dic-
gu oin arifnez abiatu den bidean.

Aitzin-solasean, A. Irigaray'k itz dotorez goraiatzaten ditu Baz-
tan'go idazle prestuak.

* * *

“Añamendi” sorta merezi baiño gutxiagotan aipatu izan da emen,
erderazko liburuak argitara dituelako, noski, naiz euskal-gaiez izan.
Utsune ori nolazpait ere berdintzeko, ekar ditzagun onera azken-aldi
onetan atera dituen bi ale.

GREGORIO DE MUJICA. *Los titanes de la cultura vasca*. 21'gn.
zenbakia. Gregorio Muxika ezta ia izena besterik —ospe oneko izena,
alarik ere— neretzat, eta are gutxiago noski ni baiño gazteagoentzat.
Aren lanetarik bat edo beste euskerazko *Pernando Amezketarra* esate
baterako, ezagutzen dugu, baiña ez, bear adiña beintzat, aldizkari-
egunkarietan argitara zituen geienak.

Orain, "Añamendi"-k ain asmo onez —eta izen txarrez— eskura digun liburu oni eskerrak, ikus dezakegu guztiok bere garaikoen artean irabazi zuen entzuteak etzuela gezurrezko oifñarririk izan. Zoritxarrez, gazterik eraman zigun eriotzak: ez, ordea, fruitu mardulik eta oraintxe ere zimeldu eztenik ekarri baiño leen.

Garai jori artako euskal-kulturaren gidariekin izan zituen elkarizketak egunkarietan agertu ziren, baiña eztira egunkarietan geienbat irakurri oi ditugunen antzekoak. Alde batetik, ezta beñifere axaletik, gaingiroki, ari, ondarpeko arkaitz biziaren billa baizik. Eztu, bestetik, iñongo aldaretarako irudirik pintatu nai. Campion, Aita Donosti eta Lhande, Arantzadi, Urkixo, Txomin Agirre, ezur ta mami dakarzuki gure aurrera. Maite zituen gizon aiek Muxika'k, baita miresten ere, baiña alaz guztiz ere eztio maitasunak ez mirak begi zorrotza lausotu ez luma kamustu nori bere nortasuna igertzeko eta nortasun berezi ori gero gureganatzeko.

Zer esan liburu au irakurri ondoan? Joan zitzaigun damurik Muxika eta joan zitzaizkigun ain gogoko zituen gizon aiek ere. Nork eta nola bete orain utzi ziguten utsa?

Izenaz esan dudana, alako arto bero usaia dariolako izan da. Gizon gailen aiek edozein izen merezi zutenik eztu ukatuko, baiña eztakit zergatik iruditzen zaidan ez aiek ez Muxika'k, bizi balira, ez luketela orrelakorik autatuko. Andaluzen andaluzkeriak direla eta gaizki esaten ari geranean, ez ote genioke gere buruari pixkaren bat begiratu bear?

FRANCISQUE MICHEL. *Poesías populares de los vascos*, tomo I, 22^{gn}. zenbakia. Eun urte igaroak ditugu Francisque Michel'ek *Le Pays Basque* argitara zuenetik eta, alaz ere, eztu zenbait sailletan bere neurriko ondorengorik izan. Onako liburu au ezta aren zatitxo bat besterik —zein zati, izenak aski adierazten du—, Aingeru Irigaray'k ederki itzulia eta osatua.

Zerbait datorkit gogora berriz ere au irakurtzean: arez geroztik euskal-poesiaz mintzatu geran geienok ez gerala *dilettanti* gorri batzuek baizik Francisque Michel'en aldean. Zerorrek, irakurle, ikus dezakezu zeure begiz, nere itzari fidatzen ezpazatzaizkio.

Ez aal da luzatuko agindu zaigun liburuaren bigarren zatia! Obe zukean irakurleak biak batean artu balitu, baiña erostunaren ona eta saltzaillearena ez omen datoz bat beti.

* * *

DIONISIO DE AZCUE. *Mi pueblo, ayer (Croquis donostiarra)*.
San Sebastián, Librería Internacional, 1962.

Eztut pintura ain gogoko lankide maitea dugun “Dunixi” arrapatu zigan ezker. Letrei ia zearo uko egin gabe pintatu izan balu beintzat!

Mi pueblo, ayer, biotzetik jaioa den liburu bikaiña beñipein, eztingu ezerk kenduko. Leen irakurri genduen egunkari baten orrietan aurrenik, liburu apain bezain apal batean gero eta nolazpait ere gorde dute gure begiok ordu artako lillura.

Orain, zertxobait geiturik eta arrunt dotoreturik agertu zaigu bigarren aldiz. Biziro poztu gera agertze orrezaz, ezpaitu gutxiagorik merezi, naiz eztagun urruti xamarretik baizik ikusi. Urteak joan ala irakatsi baitigute gauza ederrak aberatsentzat sortu zituela Jainkoak.

Inprenta-lana Valverde'renean egiña da eta aski da orrenbestez. Valverde'ren izena eta omena, Belzunze'rena bezala, “hurrun da hedatzen”.

AITA LUIS VILLASANTE, O.F.M. *Kristau Fedearen Sustraiak*,
I, *Jainkoa*. Jakin-taldearen ardurapean, Arantzazu-Oñatin, 1962.

Sail onen atea ixteko puntuan etorri zaigu Aita Villasante lan-gille trebea liburu mardul berri batekin.

Duen gaia, nere barrutikoa ez izateaz kanpora, ezta nolanai presakako kritika batean ukitzekoa. Erabili duen eraz, ordea, zerbait esan dezaket, merezi duen bezain astiro liburua irakurri ezpadut ere.

Zorrak baditu Aita Villasante'k eta eztitu iñoiz estali: agirian ipiñi ditu, aitzitik, aurren-aurrenetik. Baiña ezta beñiere besteren itzak itzultzen edo iraultzen ari. Maiz gertatu oi da, izan ere, onelako liburuetan —susmo txarrak eztagoenik ikus-arazi ezpadit— idazlea esanaren esanaz asperturik bezala mintzatzen zaigula, besteren aotik entzuna otz-otzean birresaten, baiña Villasante bero-beroan, su ta gar, mintzatzen da, ez Sertillanges'gandik entzunaz, biotz-barrendik dator-kion etorri gartsuaz baizik.

Bere-berea du, beraz, liburua, gaia askorena izan arren. Eta berea izateaz gaiñera, euskaldun garbi sortu zaio. Ez euskeraz dagoelako bakarrik, baita ere euskal-mamiz —adibidez, bertsoz, pentsaeraz itzez adiña— oratu duelako.

Ezta, Jaunari eskerrak, euskera lantzeko idatzia izan, euskaldunen fedea sendotzeko baizik. "Lehenago, gure Euskalerrian —dio egilleak—, fedea gorde izan da giro egoki batek eusten ziolako. Orain beñolako giro ura aldatuaz dijoa... Fedea —munduan den ondasunik baliotsuena— zaindu nai badugu, fede onen sustrai eta oifarrriak bear-ko ditugu indartu eta azkartu. XX'gn, mendeko kristaua, batez ere zerbait ikasia bada, gaur ezin kontenta diteke aur-denporan ikasitako Kristau Dotriñarekin. Gaur toki denetatik eldu zaizkion teoria, asmo eta berrikeriez burua galtzerik nai ezpadu, besteak beste, bear-ko du bere kristau fedeez eskola luzexeagoa ikasi."

Euskeraz, ordea; zergatik egin onelako liburu bat, erderazkoak daudelarik? Erderazkoak daudelako, ain zuzen ere, Aita Villasante'k begi zorrotzez ikusi duenez. Aien lekuan ezer ipintzen ezbadu, laster burutuko da azken-urteotan oartzaka dijoan azpi-lana. Kristau-ikas-bideak gaur eskatzen duen goragoko maillarako euskera lantzen ez-padugu, zokoan geldituko zaigu poliki-poliki bakankako zenbait eliz-kizunetarako: aurren dotriñarako, lege zaarreko sermoietarako, eliz-kanta batzuetako... Ezerk artegatzen etzuen fedea, gurasoengandik zuzen-zuzenean zetorkigun ura, ederra izanik, ezta gaur aski. Eta oraingo bearkizunetarako nekez sor zitekean Villasante'ren au bezain liburu egokirik.

Maisua izan da beti Aita Villasante gairik zailleak azaltzen, ezpaita illuntasunik argi baiño argiago adieraziko eztuenik. Oraingoaz San Agustin'ek beñola entzun zuena esango dizut, irakurle: *Tolle, lege*.

Nere iritzi eskasak ezer balio badu, ez-tut uste aspaldiko urteetan liburu onen baliokorik asko izan dugunik. Eta arrazoia bistan dago: Villasante ezta etzi edo etzidamu sor ditezkean euskaldun jatorrekin ari. Gurekin, gaurko euskaldunekin, geranak gerala, ari da eta ortik datozkio liburuari doarik ederrenak.

Izkuntzaren aldetik, eta gure saillean satzen naiz onenbestez, ezta gogo gaiztoz bezala begiratzekoa, astiro eta sakor aztartzekoa baizik. Gure izkuntza jakite-izkuntza biurtzeko egin diren saioetan burua arro daramake onako onek. Alde orretatik ere, badugu zer ikasi ugari liburu onetan. Eskerrik asko, Aita Villasante.

L. MITXELENA.

Jon Etxaide 1962 Urteko Domingo

Agirre Novela - Sariaren

IRABAZLE

Bizkaiko Aharro Kaxak Euskal Akademiari lagunduaz sortua duen Domingo Agirre novela-sariaz erabakitzekeo juradua bildu da eta ao batez "Gorrotoa lege" titulua duen novelari ematea pentsatu du. Bere egillea Jon Echaide da, gizon oso ezaguna. Juradua osatu dutenak dira: Antonio Arrue, Aingeru Irigaray, Jose Antonio Loidi eta Alfonso Irigoyen jaunak.

Jon Echaide oso estimatua da euskal letren inguruan dabilzanan artean eta orain arte beste merezimentu-sari batzuek ere irabazi ditu eta baita zenbait obra argitaratu ere. Orain artzen duen sari onek bere ospea aundiago egiten du.

Datorren urterako Toribio Alzaga teatro-sarira deitzen da. Oñariak orainartekoak bezelakoak izango dira, eta obrak bialtzeko epea 1963 uztailaren 20-an bukatzen da. Domingo Agirre novela saria 1964 urtean emango da berriz. Urte ortan dira izan ere eun urte Domingo Agirre jaio zala.

Sortua dagoen zortzi milla pezetako literatura saria urte guztietan ematekoa da eta batean teatro-jenerokoari tokatzen zaio eta bestean novelakoari.

BEGIA BEGI TRUK

(Antzerti goibela iru ekitalditan)

ARI DIRENAK

- Tristan Bereterretxe edo Berteretxe*, arranbelari-burua, 22 urte.
En Bertrand de Montferrand, zaldun gaskoina, 25 urte.
En Grazian Gramont Olhaibi'koa, maizterburu ahaltzu eta leñargia.
Bere maiztergo-erriak: Hauze, Olhaibi, Beroriz, Omizepe, Sorhueta t. a. Agramontesen buruzagi lehena, 60 urte.
Catherine Castetpugon, Grazian Gramont'en emaztea, 55 urte.
Otsoa, Grazian eta Catherine'ren semea, 26 urte.
Mari Beltxa, Grazian eta Caterine'ren alaba, 20 urte.
En Santxo Arhantzeta, aitor-seme pakezalea, 55 urte.
Leirin'go Jaun Kuntia, Maule'ko gazteluko gobernadore, 33 urte.
Johana, Jaun Kuntia'ren andrea, 31 urte.
Musde Arnauton, Lukuzetar taldeko apaiz-gudaria, 35 urte.
Juanes, Lukuze'ko Baroia, maizterburu ahaltzu ta leñargia. Bere maiztergo-erriak: Lukuze, Oztibarre, Landibarre, Atharratze, Ahatsa t. a. Lukuzetarren buru-lehena, 50 urte.
Graziana, Lukuze'ko Baroiaren andrea, 45 urte.
Mayi, Lukuze'ko Baroiaren alaba, 23 urte.
Yohana, Lukuze,ko Baroiaren alaba, 20 urte.
En Gartxot Bustanobi'ko, zaldun aitor-semea, 55 urte.
Margarita, Gartxot Bustanobi'ren emaztea, 52 urte.
Mari Santz, Berteretxe'ren ama, 48 urte.
Petiri Santz, Altxaiko, Musde Arnauton'en arranbelaria, 24 urte.
Petri Suhara, Bustanobi'ko arranbelari mailladuna, 27 urte.
Bustanobi'ko neskamea, 21 urte.
Olhaibi'ko jauregizaia, 40 urte.
Arranbelari soillak, Berteretxe'renak eta Musde Arnauton'enak. *Bizpairu zaldun*. Gartxot Bustanobi'ren adiskideak eta Olhaibi'ko gazteluko *morroi bat*.
Gertagaraia: 1445'gn. urtea. Aldi oni dagozkion jantziak Zuzendarriak aukera bitza, apaintasunean diruak eman-ala gatatuz. Antzezkezinean oarretako erdal-itzak erabili euskerazkoen ordez, jendeak obeki ulertu dezan.

I'GO EKITALDIA

Maule-Lestarre'ko plaza nagusia. Garaia: 1445'gn. urteko edozein egun. Plaza zear, antzezleri nagusien gibeletik, jendea bere eginkizunetara behil aldi artako soifnekoz jantzita

I'go. jardunaldia

JUANES, LUKUZE'KO BAROIA eta BERTRAND DE MONTFERRAND ZALDUNA

(Bi aitorsemeok aldi artako zaldun jantzian ager bitez. Biok ezpata beramate gerritik zintzilik eta Bertran'ek gainera arranbela (1) eta gezi-zorroa geziz beterik.)

LUKUZE'KO BAROIA.—Beraz, Yoana nire alabarekin ezkondu nai ukek?

BERTRAND.—Bai, jauna, Ori da bion gurari bizia.

LUKUZE'KO.—Zuen alkar-maitasunari ez derizkiot gaizki. Biok zerate etxe leñargikoak, jatorri garbikoak, aundikiak, egiazko aitorseme-alabak..., baiña...

BERTRAND.—Baiña, zer?

LUKUZE'KO.—Guztiori eztela aski... zorigaitzez. Gazteok, biotzaren aldetik bakarrik dakusazute ezkontza-auzia, baiñan mundu onetan ba-dituk beste milla auzi-mauzi ta katramilla eta gaur-gaurkoz ezin diat itxaropenik eman.

BERTRAND.—Baiñan, zer dela-ta? Zer eragozpen jarri nai diozu gure alkar maitasunari, gure asmo zuzen eta garbiari?

LUKUZE'KO.—Eziñezkoa dela, Bertrand, eziñezkoa...

BERTRAND.—Maitasunarentzat eztago eziñik, Baroi jauna. *(Etsipenak eman oi duen ausardiz.)* Zure baimenarekin edo baimenik gabe, ni Yoana'rekin ezkonduko naiz...

LUKUZE'KO.—*(Suminduta.)* To! Bapo zio. Errezago esan duk egin baiño. Jakin ezak, ordea: Lukuze'ko Baroiaren baimenik gabe ez aiz Yoana'rekin ezkonduko!

BERTRAND.—*(Etsipenak eraginda.)* Esan zaidazu, bada, zer egin bear dutan zure alabarekin ezkon nadin. Edozer ere aginduta, gertu naukazu egiteko.

LUKUZE'KO.—*(Gozatuta.)* Ori, besterik da... Ontara, ba'litekek alkar aditu ahal izatea. Entzun: Ire aitak, itun bat, tratu bat, egiñik zeukak Grazian Gramont deritzan Olhaibi'ko jaunarekin. Itun onen bitartez, erorrek ba-dakiken bezala, gerrate guzitan alkarri laguntzeko agintza egiña zeukatek. Grazian Gramont, Olhaibi'ko

(1) Arco.

ta Ahauze'ko jauna ene etsairik aundiena izan duk gaztetandik. Bere billaukeriak ez ditek izenik. 1425^eetik 35^eerako bitartean agramontesak eta Lukuzetarrok, Joanes de Foix bitarteko genduela, egin geniken amar urteko pake-aldia ere etziken errespetatu. Noiz-nai, bere gizataldeak nire jendea iltzen, bazterrak sakaitzen, etxeak sützen, emakumeak galtzen ziarduten. Pake-ituna amaitu ezkeroz, gure etsaigoa biziago ta gordifiago billakatu (2) duk eta alkarrenganako gorrotoa eta odol-egarria duk gutarteko bizilege bakarra.

BERTRAND.—Ulertzen dizut... Baiñan, ene aitak eta nik eztizugu sekula kalterik egin. Eztitugu zure barrutiak ankaperatu ta sakaildu, eztugu zure eremutan burnizko eriotzik egin...

LUKUZE'KO.—Egia diñok, baiñan, ala're, burua lengo lepotik zeukat. Zuek, adiskidego tratuaz lotuak zaudete nire etsaiarekin eta nire etsaiaren adiskide dena, ene etsaia duk.

BERTRAND.—Eta Grazian Gramont'ekin dugun alkar-laguntasun-tratua autsiko ba'genu, aginduko al-zenidake zure alabaren eskua?

LUKUZE'KO.—Ori litzake bide bakarra...

BERTRAND.—Ori ba'da zure baldintza, itza demaizut *eginen dutala*.

LUKUZE'KO.—*Eginen dukala?* Ez aiz i nor erabaki ori artzeko, ire aita baizik.

BERTRAND.—Ene aita makurtu-eraziko dut nire naiera. Ta baldin makurtu nai ezpa'du, sorbaldan daramadan arranbelarekin edo gerriko ezpata onetxeekin kenduko diot bizia.

LUKUZE'KO.—Itzetan bezain odolberoa izango al-aiz egiñetan, Bertrand.

BERTRAND.—Gure alkarraitasunaren oztopo eta eragozpen guziak jo ta birrintzeko erabakia arturik daukat, Yoana da ene biziaren arrazoi bakarra, ene elburu ta ametsa... amets lilluragarria, ta iñork oztoporik jarri ba'lezait ene maitasun-bidean, dena dela, nire ezpata bere odolaz gorrituko dut.

LUKUZE'KO.—(*Gurendaren gozoa ausnartuz.*) Jo zak bosteko ori, Bertrand. (*Eskuak estutu bitzate alkar.*) I bezalako gizon ausartak eta pijoak ba'nizkikek nire gudari-saillean, bein-betiko mendekatuko (3) nindukek Grazian Gramont etsai zital ortaz.

BERTRAND.—Enaiz, iñolaz ere, gorespen oien merezigarri, Baroi jauna. Orain, ordea, oker ezpa'deritzazu, iskribauaren aintzinean (4) bear dugu gure tratua legezkotu.

LUKUZE'KO.—Txit ongi derizkiot burupide orri... Baiñan, tratu au

(2) Billakatu = biurtu, egin.

(3) Apendu, bengatu.

(4) Aurrean.

bilbatzen ari geran ezkeru, ertzak ongi lotu bearrak zioztik. Ots, ene alaba emaztetzat nai baldin ba'duk, En Grazian Gramont'ekin urratu ez-ezik, ire aitak eta ik nirekin egin bearko duzute alkarlaguntasunezko gudu-tratu berbera.

BERTRAND.—Gero ta geiago eskatzen duzu, Lukuze'ko Baroi jauna.

LUKUZE'KO.—(Mutillaren itxumenaz oartuta, segurantzi osoaz.) Euk ikusi, bada. Ori duk nire baldintza alabaren truk.

BERTRAND.—Ongi da. Yoana'ren maitetasuna irixtearren, inpernuko zuloan anka ta buruz murgilduko nintzake. Nire bidean ezta zalantzarik edo atzerarik eginen. Zuzenaren odolaz kutsatuko ba'naiz ere, Yoana nirea izanen da.

LUKUZE'KO.—Beraz, goazen iskribauarengana.

BERTRAND.—Bai, goazen, tintaz egindako tratu onek odola ekarriko ba'du ere. (Bijoaz.)

II'gn. jardunaldia

BERETERRETXE ta MARI BELTXA

BERETERRETXE (5).—(Alkarrekin sartu bitez isketan.) Beraz, aitarekin eldu zera Maule'ra?

MARI.—Bai, aitarekin, amarekin eta Otsoa ene anaiarekin.

BERETERRETXE.—Eztakizu zenbat poztutzen naizen zu ikustearekin, Mari Beltxa.

MARI.—Bai ni ere, Tristan, Etxean danok ongi al-zerate?

BERETERRETXE.—Oso ederki. Milla esker. Zuek ere ongi zeratela pentsatzen dut.

MARI.—Bai, bai, oso ederki Jaungoikoa'ri eskerrak.

BERETERRETXE.—Mari Beltxa, noiz ezkeru eztugu alkar ikusi?

MARI.—Amar illabete oraintsu. Zuen eta gure aide egiten diren Bustanobi'ko jauregian zen. Gogoratzen al-zera?

BERETERRETXE.—Bai, noski; nola ez gogoratu egun eder artaz?

MARI.—Bustanobi'ko osaba zaharraren urrezko eztei egun gogoangarrian zen. Ain zuzen ere, Mari-Santz zure ama etzen eldu; erixka omen zegon... Pizkortu al zen?

BERETERRETXE.—Bai, arras pizkortu zen. Baiñan, bolara txarra pasatu zuen bere gibelesko min aundiakin. Eztakizu gaixoak zenbat sofritu zuen guraso zaharren urrezko ezteietara ezin joanarekin. Senide guziak izan ziren bera ezik. Ene aitak, ordea etzion joaten utzi, egun aietan sekula baiño gaizkiago ibilli baitzen.

(5) Ezpata gerrian eta arranbela sorbaldan.

MARI.—Izan ere, ondo egin zuen. Larraun'dik Bustanobi'raifio mando gainean joatea egoera ortan ezpaita txantxetako gauza. Emaizkiozu gure phamiliaren partez goraintzirik amultsuenak. Ain da emakume ona ta gixakoa zuen ama!

BERETERRETXE.—Anitz esker, Mari Beltxa, Emanen dizkiot, baiñan, noiz ote?

MARI.—Ez al-zera, bada, etxean izaten?

BERETERRETXE.—Bai zera! Etxean ba'nengo, enuke ainbeste denbora etsiko zu ikusteke...

MARI.—Itz legunak merke izaten dituzute gizasemeak...

BERETERRETXE.—Egietan dasaizut, Mari Beltxa... baiñan, orain urrutu bizi naiz zu ikusi ahal izateko.

MARI.—Nun zaude, bada?

BERETERRETXE.—Bordele'n nago arranbelari (6) ango aitor-*seme* ahaltu batekin. Bustanobi'ko osaba-izeba zaharren jaialdia igarota illabete barru atera gainan Bordele'ra urtebeteko kontratuarekin iru adiskide euskaldun: Yohanot Sarrikota'ko, Arnaut Urruthia'ko eta ni neu, Tristan Berteretxe'ko.

MARI.—Baiñan, orain, ez al-zuaz etxera?

BERETERRETXE.—Ez, Mari Beltxa; etxean izanberri nauzu gure nagusiak emandako amabostaldiko baimenarekin. Orain, ba-nijoa-kizu, berriz ere, Bordele'rat ene gudari-tratua amaitu arte.

MARI.—Ongi ibili zaitezela opa dizut, Tristan.

BERETERRETXE.—Ez al-didazu deus geiago opa, Mari Beltxa?

MARI.—(*Zurbilduta.*) Zer opa dizaiuket besterik, Tristan?

BERETERRETXE.—(*Ausarki.*) Amodio apurtxo bat, Mari Beltxa.

MARI.—Zeuk opa ote didazu amodio ori, Tristan?

BERETERRETXE.—Bai, Mari Beltxa, zeuk ba-dakizu maite zaitutana.

MARI.—Nola ez didazu, bada, sei illabete auetan kartatxo bat egin?

BERETERRETXE.—Ezpaidakit ez irakurtzen eta ez iskribatzen, maite... Zuk dakizun bezala ba'neki, egunean karta bat eginen nizuke! Baiñan gure aitak etzigun erakutsi. Berak ere ezpaitaki eta iskribatzeak ezertarako balio eztuela esaten zigun. Ezpata, arranbela eta lantza ongi erabiltzen ikasi ezkeru, zaldunak ez omen du besterik bear. Baiñan Jaungoikoa'k bakarrik daki Bordele'n egin ditutan beratzi illabete auetan zenbat sopheritu dutan iskribatzen ez jakiteaz...

MARI.—Oraindik ikasi zenezake, Tristan.

BERETERRETXE.—Ez, niretzat berandutxo izanen da onezkero... Ta, gaifera, nork erakutsiko lidake?

(6) "Burdeos'en nago arkeru" esan bezate ala nai dutenak, jendeak obeki ulertu dezan.

- MARI.—Bordele'n baiño aukera oberik nun? An, ba-dituzu nun-nai iskribu-gaietan darakusten maixuak.
- BERETERRETXE.—Eta iduri al-zaizu ikasi nezakeala?
- MARI.—Bai, gizona, ikasiko eztuzu ba? Ezpata ta arranbela erabil-tzea anitez zaillagoa da ta ikasi zenduen. Nai izatea ahal izatea da.
- BERETERRETXE.—Eta nik Bordele'tik kartarik egiten ba'dizut eran-tzungo al-didazu?
- MARI.—Pozik gaiñera, Tristan.
- BERETERRETXE.—Orduan, ikasiko dut. Baiñan, ez al-zera maxiatuko nitzaz letra txarra egiten dutalako?
- MARI.—Zutzaz maxiatu? Ez orixe! Miretsi eginen zaitut benetan, gizona jakintzak egiten baitu aundi eta irakurtzea ta iskribatzea jakituriaren giltzak dira.
- BERETERRETXE.—Ene aitak ez bezala pentsatzen duzu... Arek diño-nez, irakurtze-iskribatzeak eta jakituriak gizona usteldu egiten du eta gudaritzak, ostera, goitu, gaillendu, ospez eta omenez jantzi.
- MARI.—Eta nork duela arrazoi uste duzu?
- BERETERRETXE.—Zuk, noski. Oartu bainaiz, iskilluen (7) bitartez ezin dutala ene biotzaren egarria ase eta iskribu bitartez bai...
- MARI.—Ezta arrazoi txarra... (*Bat-batean.*) Ene gurasoak datoz ka-lez-kale. Joan bearko dut.
- BERETERRETXE.—Ez, zaude zu bertan, ni joango naiz-ta. Baiñan joan aurretik itz bi esaizkiozu ene biotz egarberari.
- MARI.—Zuri dagokizu gai orretan mintzatzea.
- BERETERRETXE.—Mari Beltza, Bustanobi'n alkarrekin egon gifian ezkeroz biotz-biotzez maite zaitut.
- MARI.—Nik ere bai zu, Tristan Berteretxe. Bordele'tik iskribatuko al-didazu?
- BERETERRETXE.—Bai, iskribatuko dizut. Eta zuk erantzungo?
- MARI.—Ene letrarik onenaz.
- BERETERRETXE.—(*Eskua emanaz.*) Agur, Mari Beltxa.
- MARI.—(*Bat-batean.*) Etzaitz joan, Tristan, ikusi baizaitute ta itxu-si litzake agurtu gabe joatea. (*Gelditu bedi.*)

III^{gn.} jardunaldia

Lengoak, GRAZIAN GRAMONT eta CATHERINE ONEN EMAZTEA

GRAZIAN.—Berriketean, gazteak?

(7) Arma. Antzertia egitean erderazko itzok erabili euskerazkoen ordez, jen-deak uler dezan.

- MARI.—Bai, aita, kontu batzuek esanaz... (*Gurasoai.*) Ezagutzen duzute, noski, Tristan arranbelaria, Larraun'go Berteretxe'koa.
- CATHERINE.—Oker ezpa'naiz, Bustanobi'ko zaharrak ospatu zituzten urte-ezteietan ikusi zindutan.
- BERETERRETXE.—Bai, andrea, an nintzen; gu ere, zuek bezalatsu Bustanobi'koen aide baigera. Mari Santz ene ama, Bustanobi'ko Gartxot'en arreba da.
- GRAZIAN.—Ni baiño aide urbillagoa aiz, izan ere. Ni Gartxot'en lengusu jatorra nauk.
- MARI.—(*Gurasoai.*) Orain, Bordele'ra dijoa, etxean egonaldi bat egin ondoren, iri aundi artan baitago arranbelari.
- GRAZIAN.—Norekin ago?
- BERETERRETXE.—Roger Longueville jaun leñargiarekin.
- GRAZIAN.—Ba-dut aren aitzea... ta gustora al-ago Roger zaldunarekin?
- BERETERRETXE.—Eztaukat kejarik... Arranbelari ta gudari on bat izatea berari zor diot... Baiñan Bordele urrutiko da gureztat, euskaldunentzat, alegia.
- MARI.—Bai, aita; oraintxen ere pena ederrarekin zijoan Bordele'ra guraso zaharrak etxean utzita.
- GRAZIAN.—Naiko al-ukek nire serbitzura etorri?
- BERETERRETXE.—Ahal ba'ledi... bai pozik.
- GRAZIAN.—Mire etxeko atepak zabalik dituk, bada. Nai dukenean etorri.
- BERETERRETXE.—Milla esker, En Grazian Gramont... Oraindik, ordea, iru illabeteko alkar-tratua daukat En Roger Longueville zaldunarekin; beraz, denbora orren buruan bearko nuke etorri.
- GRAZIAN.—Ik nai dukenean nire gazteluko atepak zabalik izanen dituk.
- BERETERRETXE.—Orduan, etorriko naiz; zin dagizut.
- CATHERINE.—Ongi etorri gurera.
- MARI.—Eta lenbailen etorri.
- GRAZIAN.—Ots, enetxuok; begira nor datozen! Otsoa gurea eta Santxo Arhantzeta zaldun jauna. (*Emasteari.*) Berarekin egon bearra daukat bakarka. Zer nai ote digu jaun pakezale onek?
- CATHERINE.—Gu pasiatzen ibiliko gaituzu bada, jaun orrekikoak antolatzen dituzun artean.
- BERETERRETXE.—Agur, ba, En Gramont jauna eta milla esker berriz ere zure eskeintzagatik.
- GRAZIAN.—Agur eta osasunarekin estorri. (*Bijoaz Bereterretxe, Mari Beltza eta Catherine.*)

IV'gn. jardunaldia

OTSOA, SANTXO ARHANTZETA eta GRAZIAN GRAMONT
(*Irurak ezpatadunak bites.*)

- SANTXO.—Jaungoikoa'k osasunez gorde zaitzala. Grazian Gramont jauna. (*Bostekoa jo bezaio.*)
- GRAZIAN.—Bai zeu ere, En Santxo Arhantzeta'ko.
- OTSOA.—(*Aitari.*) Klean oztopo egin dut Santxo Arhantzeta jaunarekin eta zurekin itz egin nai lukela esan dit.
- GRAZIAN.—Itzaren jabe zera Arhantzeta jauna, Mintza zakit, otoi.
- SANTXO.—Ba-dakizu, pakearen aldeko nauzuna ta ortikan igarriko diozu zertara natorkizun.
- GRAZIAN.—Bai, egiazki, borondate oneko gizona zaitugu gaurko Euskalerrri nahaspillatu ontan. Zure biotz ontasuna eta zuzen-egarria danok aitortzen dugu, baiñan bildur naiz, zure itza, lur elkorrean jausten den azia ez ote den.
- SANTXO.—Lur elkorra, lur iori billakatu diteke borondate on pixka batekin.
- GRAZIAN.—Bai, baiñan Agramontesen eta Lukuzetarren artean borondate onak jai du.
- SANTXO.—Nai duzutelako, zuen arrokeriari amor eman nai eztiozutelako.
- OTSOA.—Gure artean odolezko ibai bat dagolako.
- SANTXO.—Ezpa'lego, elitzake anai arteko odol sakratu ori txukatu bearrik. Ain zuzen ere, odola ixuritzen delako nabilkizute pakea eginzale.
- GRAZIAN.—Bejondeizula, baiñan alperrikako lanean ari zera. Ibaiak iturri batean izaten dute jatorria eta gutarteko odol-ibaiaren iturria gorrotoa da. Beraz, odol-jarioari buru emateko, aurrena gorrotoa itzali bear da ta gure biotzak gorrotoz gal-gal daude.
- SANTXO.—Etzaizute, ordea, zillegi gorrotoa kristauak ba'zerate.
- GRAZIAN.—Makiñabat gauza eztira zillegi kristautasunean eta ala ere egiten dira, jentillen artean bezala edo areago.
- SANTXO.—Ori da kristautasunaren lotsagarri ta galera.
- OTSOA.—Nor dabil, ibilli ere, Lukuzetarren taldean eskandalurik aundienak jartzen eta eriotzik beltzenak egiten? Musde Arnauton, Barkoxe'ko jaun apez.
- SANTXO.—Dollorrak! Zer ikusirik dauka Kristo'k eta bere dotriñak Judas'ekin eta bere salkeriarekin? Orrela zuritu nai dituzute zuen buruak?
- GRAZIAN.—(*Zorrotz.*) Ez gabiltza gure buruak zuritu naiean, Santxo,

- Gorrotoa gure biotzen jabe egin da eta naiago dugu gorrotoarekin inphernuan murgildu, Lukuzetarrakin pakean bizi baiño.
- SANTXO.—Zuen guraria iritxiko duzute, bada. Gorrotoz mozkorturik zaudete eta eztiuzute Jaungoikoa'ren deiari jaramonik egin gura (8). Gogoan artu, ordea, geroko damuak ezuela balio.
- OTSOA.—En Santxo Arhantzeta'ko, entzun ondo agramontesen izenean diñozutan au: Lukuze'ko Baroia, Leirin'go Jaun Kuntia eta gaiñerako Lukuzetar buruzagiak zeu bezalakoak ba'lira, gaur bertan, une onetantxe egingo genituzke onezkoak eta anaikiro besarkatuko giñake; baiñan, urde-billau oiekin eztago pakerik euren zaiñetako odola agortu dadin urte.
- SANTXO.—Ez duzute nai pakerik, beraz?
- GRAZIAN.—Mintza bitez gure illak eta esan bezate oiekiko pakea onartzen duten. Mintza bitez Gixarnaut Intzagospe, Yohan Barrera, Yohanot Arrozpide, Yohan Ligi, Pees Torne, Etxegoren, Arhauze'ko Petri ta abar... Ez giñake gure ildakoen anai leialak beren odola mendekatzeke utziko ba'genu.
- SANTXO.—Ez dizutet eskatzen, ordea, erabateko pakea egin dezazuten, bai-baitakit ori zuentzat geiegi eskatzea dela. Pake-aldi bat eskatzen dizutet soilki, amar urteko pakealdi bat, 1425'ean egin zenaren antzekoa, odol jario au urritu dadin...
- GRAZIAN.—1425'eko sasi-pakea? Eztugu berriro orrelako okerrik eginen. Johan de Foix zaldun leñargiaren kerizpean lukuzetarrak eta agramontarrok itundu giñan alkarri ez erasotzeko eta bizpairu illabete baiño len bi agramontes jausi ziren traiziñoiz ilda Lukuzetarren gezipean. Orrelakoak erruzka gertatu ziren amar urte madarikatu oietan eta geienean iltzalleak kastigu gabe libratu ziren. Justiziaren mendean erori zirenak, berriz, testigutzarik etzelako edo Lukuzetar aundizkien bitartekotasuna zutelako, bizpairu urte barru denak kalean ziren.
- SANTXO.—Zuek ere eskuak odoldu zenituzten amar urteko pakealdian.
- OTSOA.—Bildotsak bezala odolustu gindezaten egon bear al-genduen?
- GRAZIAN.—Otsoari ortzak erakutsi bear zaizkio, gaiñerakoan aren agiñen janari billakatzen gera.
- SANTXO.—Bi taldeok bildots biurtzen ba'zerate, eztago otsoaren agin bildurrik.
- GRAZIAN.—Zuk, ordea, otsoak ardi larruz jantzi nai dituzu. Baiñan, jantzi paketsua eramanarren, otsoak otso dirau ta maltzurkerizko adimena zorrozten du.
- SANTXO.—Ba-dakust gaurkoz alperrik ari naizena; alabaiña, eztut amor ematen nire asmoan. Goazemazute aintzineko ardandegi or-

(8) Kaso egin nai.

tara katillu bana ardo edatera eta beste egun batean mintzatuko gera lasaiago. (*Bijoaz.*)

V'gn. jardunaldia

Leirin'go JAUN KUNTIA (LUIS I'GOA) eta MUSDE ARNAUTON,
Barkoxe'ko apaiza

MUSDE.—Ez nengon oker. Begiratu ongi iru gizaseme aiek. Erdikoa, En Grazian Gramont berbera da, ezkerrekoa semea eta eskubikoa Santxo Arhantzeta delako azpi-suge ta bazter-nahastalle madarikatua. Ez dira gutaz oartu, baiñan Musde Arnauton aspaldi dabilkie beren urratsai jarraiki. (*Begira geldituz.*) Orra, Gillen'en ardandegian sartu dira oraintxe.

JAUN.—(*Ezpata beza gerrian.*) Diñotenez (*Maltzurki mintzatus.*), Santxo Arhantzeta biotz aundiko gizona omen dugu. Agramontesen eta Lukuzetarren arteko pakea besterik ez omen du billatzen.

MUSDE.—Urde ziztrin ori pake billa? Lepoa jarriko nuke agramontesakin bat eginda dabillega gu ondatzeko. Jakin gura nuke orain ere zer herriketa zerabilen Olhaibi'ko zakurtzar orrekin.

JAUN.—Ez deritzait oker zabilzanik zure usteetan. Baiñan, nola jakin dezakezu zer solas zerabilten iru gizon oiek?

MUSDE.—Musde Arnauton'entzat ez dago eziñezko egitekorik. Agramontes petral oien itz eta pentsamentu bakoitza jakin izan dut orain artean eta une oietan gure kontra bilbatzen ari diren egiteko makurra laister jakingo dugu.

JAUN.—(*Irriparrez.*) Ba'ote nazu zure konphiantzaren merezigarri egin asmo duzuna jakiteko?

MUSDE.—Jaun Kuntia, zu gure adiskiderik leialena ta laguntzallerik onena zaitugu. Lukuzetarrok zifiez zorretan gaituzu, zuri eskerrak, agramontesen odolez eskuak zikindurik dauzkagunok, kalean baigabiltza, Justizia'ri burua makurtu-azteko ezpaita zu bezalako gizonik.

JAUN.—(*Kimismuz.*) Eztakit, zure gorespenagatik ziara arrotu ala ziara lotsatu egin bear dutan... Baiñan esaidazu zure asmoa.

MUSDE.—Ordu laurden bat baiño lenago gure sakristaua igorriko dut andandegi ortara, Otsoa'ri eleizara joateko aginduz erretore jaunaren partez. Ez Otsoa'k eta ez bere aitak ez dute ezer txarrik pentsatuko eta erretore jaunaren deiari kaso eginen dio. Elizaren atean ezkutatuta guretako bi mutil jarriko ditut. Kolpe batez korde gabe utziko dute eta ondoan prest izanen dituzte zaldia itzul egiteko, Otsoa berekin eramanaz. Olhaibi'ko zaldunaren semeak emanen digu izketaldi orren berri, bizia kontserba nai ba'du beñepein.

Baiñan, oraindik kutsu geiago ere atera genezaioke sasikume orri. Aitari erreskatea eskatuko diogu eta bere seme kuttuna bizirik ikusi nai ba'du, aguro soltatuko digu zizkua.

JAUN.—Nik uste baiño gizon argiagoa ta trebeagoa zaitut.

MUSDE.—Oraintxen bertan nire eginkizunean asi bear dut, txoriak kabitik iges egin baiño lenago.

JAUN.—Joan baiño len, bi albiste eman gura nizkizuke. Bat ona eta bestea txarra.

MUSDE.—Esan azkar, joan bear baitut.

JAUN.—Orra ona: Napparroa'ko Errege jaunak kondestable titulua aitortu dit.

MUSDE.—Zorionak, Jaun Kuntia! Eztakizu zenbat poztutzen nauen albiste orrek.

JAUN.—Bestea ezta ain ona: Ingalaterra'ko Errege Jaunak, Maule'ko gaztelua, Johan de Foix, Candale'ko konde gaskoinari entregatzeko agindu dit.

MUSDE.—Ezta egia izanen!

JAUN.—Zorigaitzez egi-egia da ba.

MUSDE.—Ori zuretzat bezain kaltegarri da guretzat. Johan de Foix'ek ez digu bere babesik emanen gure eginkizunetan.

JAUN.—Ez, noski. Beraz, zuen laguntasuna agintzen didazute?

MUSDE.—Oso osoa. Baiñan, mintza zaitetz zure lengusu Baroiarekin.

JAUN.—Mintzatu naiz eta nirekin daukat.

MUSDE.—Beraz, ba-dakizu zer egin bear duzun.

JAUN.—Henri VI'garrenaren agindua ez obeditu. Bere aurka jaiki eta datorrela Candale'ko konde gaskoin arroputza Maule'ko gaztelua artzera.

MUSDE.—Datorrela! Antxen itxoingo diogu. Lukuzetarren berri jakingo du onduantxe.

JAUN.—Zuaz, orain, txoriak itzul egin baiño len.

MUSDE.—Agur eta eutsi gogor zure asmo orri.

JAUN.—Ondo joan eta eizea ongi erten dakizula. (*Bijoa Musde Ar-nauton.*)

VI^{gn.} jardunaldia

JAUN KUNTIA, bakarrik (komentaritan)

JAUN.—(*Elizako erlojuari begira.*) Amaiak jotzer (9) daude ba oraintxen elizaren kanpatorreko erlojuan eta Lukuze'ko Baroiak

(9) Jotzeko zorian, unean.

bart esan zidanez amaikak jo gabe plaza nagusi ontara elduko omen zen. Beraz, okerrrik ezpa'dauka, bizpairu minutu barru omen dugu. (*Atsaldi bat egiñaz.*) Ingalterra'ko Errege dollorrak egin dit niri joko makurra! Amaika urte auetan Gloucester'ko dukearen ordezkari bezala, ni naiz Maule'ko gazteluko agintari ta jaun bakarra. Johan de Foix gaskoin madarikatu ori, ordea, ezta gelditu bere azpi-lanean; bere suge narraztarien bitartez, makurkeriz, lausenguz, losintxaz eta meatxuz (10) iritxi du azkenean Henri VI'garrenak Maule'ko gazteluaren zaindaritza berari eskuratzea. Alabaiña, Maule'ko gazteluaren giltza eztu nai bezain erraz lortuko. Lukuze'ko Baroiak bere laguntasuna agindu zidan bart eta ares-tian Musde Arnauton'ek agindu dit. Bi gizon auek nire alde eukirik eztut ezeren bildur izan bear, Zuberota'ko eta Napparota Behe-reko Lukuzetar eta Beaumontes guziak nirekin izanen baiditu. Datorrela, beraz. Candale'ko konde dollorkumea, bere arranbelari, lantzalari eta laguntzalle izanen ditun agramontes ziraunkumeakin. Maule'ko gaztelurik eztute artuko ta artu ba'lezate, eztute idoroko arririk arri gaiñean. Gaztelu izandakoaren ondakiñak eta beaumontes zangarren (11) illotzak izanen dira beren guda-sari bakarra.

VII^{gn.} jardunaldia

Leirin'go JAUN KUNTIA, LUKUZE'KO BAROIA, onen emazte ANDRE GRAZIANA, MAYI ta YOHANA bien alabak eta BERTRAND MONTFERRAND

JAUN.—Emen da Jaun Baroia. Laguntasun ederrik ba-dakar. Andre Graziana bere emaztea ta nire lengusu jatorra; Mayi ta Yohana beren alaba ederrak eta Bertrand de Montferrand zaldun gaztea, Yohana'z zoro-zoro maitemindurik dagon gaskoin odolberoa. (*Denak sartu bites.*) Agur jaun-andreok, agur denoi. (*Alkar agurtu bezate bana-bana eskuak emanaz.*)

LUKUZE'KO.—“Kondestable” jaunari agur bereizi bat.

JAUN.—Milla esker, Baroi jauna.

LUKUZE'KO.—Gure phamilian albiste aundiak ditugu, Luis.

GRAZIANA.—Aundiak eta berri-berriak.

JAUN.—Zer duzute, bada? Jakin al-diteke?

GRAZIANA.—Yohana gure aurra Bertrand de Montferrand gaztearekin itz emana dugu.

JAUN.—Zorionak, gazteak. (*Bostekoak jo bitzaie bi gazteai.*)

YOHANA ta BERTRAND.—Esker anitz, Jaun Kuntia.

(10) Zemai, amenaza.

(11) Pijo, bulartsu.

JAUN.—Eta zorionak zuei ere, Lukuze'ko Jaun-Andre Baroiak, pentsatzen baitut bi phamilien artean adiskidetasunezko lokarri berriak sortuko direla.

LUKUZÉ'KO.—Alaxe da, izan ere. Odolezko alkartasun onen bitartez, Lukuze'ko etxeari, etsai zuena adiskide biurtzen baitzaio.

JAUN.—(*Baroiari zirika.*) Etzaude zu auzi-konpontzalle txarra.

LUKUZÉ'KO.—Zozoak beleari: ipurbeltz.

GRAZIANA.—Oraintxen bota duk egia, senartxo. A ze bi zuek!

LUKUZÉ'KO.—Ain zuzen ere, oraintxen egon gaituzu Bertrand eta biok iskribauarenean ezkontz aurrekoak prestatzen. Eztuk ala, Bertrand?

BERTRAND.—Alaxen da.

JAUN.—Prestaera ori ezta ixilpekoa izanen, noski.

BERTRAND.—Ez orixe. Lukuze'ko Baroiak Yohana bere alaba ezkonkidetzat ematen dit, baiñan baldintza batekin.

LUKUZÉ'KO.—Olhaibi'ko En Grazian Gramont'ekin Montferrandarrak duten pake eta laguntasun tratua urratu dezatela eta nirekin egin.

JAUN.—To! Eztuk kolpe txarra.

BERTRAND.—Grazian Gramont jaunak tripak jango ditu jakitean.

LUKUZÉ'KO.—Jan ditzala bapo guk eskuak pozez igurtzitzen ditugun artean.

GRAZIANA.—Gizonak munduan agintzen duten artean eztugu pakerik ezagutuko. Emakumeok ez genduke olako buruauste ta ktramillik sortuko.

LUKUZÉ'KO.—(*Umore-jario.*) Ezetz, e, andretxo? Orain ere nork izeki du sua emakume batek izan ezik? Bertrand galai gazteak gure alaba ezagutu izan eza'lu, elitzake sekula sortuko zorioneko ktramil au.

GRAZIANA.—Orra, orra; orain ere emakumeak kulpa. Goazen, goazen etxeruntz, aditzeko guziak ez ditugu aditu-ta.

JAUN.—(*Yohana'ri ta Bertrand'i.*) Zuek, gazte maiteminduok, geldi ziñezkete alkarrekin, esanbearrik asko izanen duzute-ta.

GRAZIANA.—Gure kondestable jaunaren eskabidez gurasoen baimena duzute bakarrik gelditzeko.

YOHANA.—Esker anitz, amatxo.

BERTRAND.—Esker milla, kondestable jauna.

LUKUZÉ'KO.—Mayi, egiozu laguntasuna gure kondestable jaunari, nik, ezin bestean, ene andretxoari egiten diotan artean.

MAYI.—Atsegin aundiz, aita. (*Urbildu bekio alkarrekin ateratzeko.*)

GRAZIANA.—(*Umoretsu.*) Senartxo, asarretuko natzaizu, gero, orrelakoak esaten ba'dizkidazu.

JAUN.—Goazen, goazen denok pakean andre ederren eztitasunaz gozatzen. (*Bijoaz.*)

VIII'gn. jardunaldia

BERTRAND eta YOHANA

- BERTRAND.—Gizaseme atsegiña benetan Jaun Kuntia. Ba-dizu orretzek gazte maiteminduen berri.
- YOHANA.—Ene aitak baiño geiago, bai, beñepein. Eztut gizon gogorragorik ezagutu gaztien biotz-sentipenak aintzakotzat artzeko.
- BERTRAND.—Nolabait ere ardietsi (12) dugu gutarteko maitasun sutua onetsi dezan.
- YOHANA.—Bai, ori iritxi dugu. Baiñan, lortuko al-duzu zure aita ni-reak eskatzen dizun itun (13) ortara makurtzea?
- BERTRAND.—Alegiñak eginen ditut ene aita onez-onean irabazteko.
- YOHANA.—Eta onean lortzen ezpa'duzu?
- BERTRAND.—Aita-iltzalle biurtuko naiz.
- YOHANA.—Bertrand, orrelakorik ez! Sekula ez!
- BERTRAND.—Eztut uste ortara iritxi bearko dugunik; baiñan, gure naitasunera makurtuko ezpa'litz, eztukegu beste biderik.
- YOHANA.—Ez, Bertrand, ez, Jaungoikoa'k zigorkatuko gaitu. Lenago...
- BERTRAND.—(*Asaldatuta, itza ebakiz.*) Lenago, zer?
- YOHANA.—Uztea obeto dugula, alegia.
- BERTRAND.—Nola esan dezakezu orrelakorik? Zuk benetan maite al-nauzu, Yohana?
- YOHANA.—Bertrand, zuk ba-dakizu maite zaitutana. Baiñan, nola ilko duzu zerorren aita gure alkartasunaren oztopo delako? Zer erru dauka berak?
- BERTRAND.—Eta zer erru daukagu guk? (*Eskuak alkartuz.*) Gu biok batu egin bear dugu. (*Besarkatuz.*) Orrelaxe, tinka-tinka, estu-estu, maitasunik sutsuenaz, eta gure batasunerako oztopo ditezkean guziak jo ta garbitu bear ditugu, zuzen ala oker ari geran begiratu gabe.
- YOHANA.—Bildurtzen nauzu, Bertrand.
- BERTRAND.—Yohana: etsiko ote zenuke ni gabe bizitzen?
- YOHANA.—Ez, Bertrand.
- BERTRAND.—Nik ere ezin nezake, bada. Eriotza naiago dut, baiñan, au ezpadatorkit, neronek ilko dut traban jartzen zaiguna.
- YOHANA.—Bertrand, baiñan gizon-iltzalleak eztute ondo bukatzen. Arrapatuko zaitute eta urkamendira eraman aita-iltzalletzat salatuta.

(12) Iritxi, kontsegitu.

(13) Tratu.

BERTRAND.—Ez zaitzala uste orrek kezkatu. Ene aita nork il duen eztu inork jakingo.

YOHANA.—Pentsaturik ote duzu, apika, zure aitari bizia nola kendu?

BERTRAND.—Enaiz orretan pentsatzen jardun, baiñan burutik pasatu zait.

YOHANA.—Jaungoikoa'k barka bekizu!

BERTRAND.—Etzaitetz orrela illundu, Yohana. Seguru aski ezpaitugu orretara jo bearrik izanen. Alabearrak ortara bultzako ba'nindu, ordea, ba-da gure eize barrutian amilpe bakarti bat... Edozer aitzeki edo aki-akula asmatuta, eize-taldekoen artetik bakanduta aita ara eraman nezake. Bultzaka txipi bat aski litzake ene egitekoea amaitzeko.

YOHANA.—Bertrand, goazen, goazen emendik aguro, ikara ematen didazu-ta.

BERTRAND.—Elizuke orrek ikaratu bear, Yohana, gure soin-biotzak betiko ez alkartzeak baizik.

YOHANA.—Ba'liteke, Bertrand, baiñan, goazen, goazen aguro, buru au izu-laborriz irakiten baitut gal-gal... (*Bijoaz.*)

O I A L A

II'GN. EKITALDIA

Olhaibi'ko En Grazian Gramont' en gazteluko areto nagusi eta apaiaña. Aldi artako mueblez, oialkiz eta apaingarriz ahalik ondoena ornitua agertu bedi. Lenengo ekitalditik iru illabete igaro dira. Leio batek etxe-atarira jo beza

P'go. jardunaldia

GRAZIAN GRAMONT, CATHERJNE, MARI-BELTXA eta JAUREGIZAIA (14)

GRAZIAN.—Enaiz damu Berteretxe nire zerbitzura artuarekin. Mutil argia, iaioa ta pijoa dirudi. Esango nuke, goitzeko lei bizi batek eragiten diela bere urratsai.

MARI.—Bai, aita; konphiantza oso-osea euki zenezake Berteretxengan. Nik ongi ezagutzen dut eta, kosta ala kosta, ezta gelditzen bere egitekoa bete gabe.

CATHERINE.—Oraingo ontan, ordea, ez du eraman egiteko xamurra.

(14) Morroi-nagusia, mayordomo.

Musde Arnauton'ekin artu-emanetan ibiltzea, otsoaren agin tar-tean sartzea bezalaxe baita.

GRAZIAN.—Egia difiozu, Catherine. Orrentzat ez dago gizontasunik eta zaldun-legerik. Gizon-iltzalle makurragorik eztut ene bizian ezagutu. Zapokeria eta traizifioa da bere jokalege bakarra.

MARI.—Egiteko ontatik onik ateratzen ba'da, aginte-mailla igo bear zenioke, aita.

GRAZIAN.—Bai, alaba, oso gora altxatuko dut gaiñera, aginte-maillan eta ene estimaziñoan batez ere, gure Otsoa bizirik ekartzen ba'digu.

CATHERINE.—Jaungoikoarren, onik aterako al-du deabruzko apaiz orren atzaparretatik, Zertarako dizu orrek sotana Eliza-Ama-Saindua'ren izena zikintzeko ezpa'da? Nork esan, gure semea apaiz batek traizioz atxeman (15) bear zuenik trukean dirua eskatzeko? Ikusi ote da zapokeri aundiagorik munduan?

GRAZIAN.—Gezurra dirudi, baiñan alaxe da. Iru illabeteen semearen berri jakin gabe bizi izan gera axanparik larrienak itotzen gindutela eta ziara etsi gendunean, mandatari bat egortzeko (16) ausardia izan zuen semearen truk dirua eskatuz.

MARI.—Eta billau ori Santxo Arhantzeta jaunaz baliatu zen eginkizun ortarako!

GRAZIAN.—Ezin zitekean beste inortzaz balia berak ziona guri sinisterazteko. Musde Arnauton'ek, gure Otsoa preso zeukaten gaztelura eraman zuen En Santxo Arhantzeta, begiak zapi batez estali ondoren, nora zeramaten ez igarri ahal izateko. Otsoa'rekin itzein azi zioten eta berriro bere etxera eraman, Otsoa bizirik zela eni jakinerazteko mandatuarekin.

CATHERINE.—Eta semearen truk diru-mordo galanta eskatuz.

GRAZIAN.—Berteretxe'k jakin-eraziko digu zeatz-meatz zenbat diru eskatzen duen eta zer baldintzetan egin gura duten tratua, ain zuzen ere ortara joana baita. Ni enaiz zurkerian ibilliko nire semearen bizia salbatzeko, baiñan Jaungoiko Jauna'ri zin egiten diot arrapatzen dutan lekuan zerraldo utziko dutala.

MARI.—Gaurko egunez itzuliko zela esan zigun.

GRAZIAN.—Bai, ala esan zuen, baiñan auzi auetan zernai ustekabeko gerta liteke.

CATHERINE.—Ez al-zion belzkeririk egingo, beñepein, otso petral orrek.

GRAZIAN.—Eztut uste. Musde Arnauton diru bearrean baita eta En

(15) Arrapatu.

(16) Bialtzeko.

Santxo Arhantzeta tratu-eske gugana igorri zuenean, seiñale trukea interesatzen zaiona.

MARI.—Ixo, aita. Jende otsa da kanpoan. Berteretxe ote? Leiora nadin apurtxo bat. (*Urbil bedi eta so egin beza atarira.*) Ez; ezta Berteretxe. Zaldun aundikiren bat dirudi, laguntzalle talde aundia baidakar berarekin.

CATHERINE.—Mari-Beltxa, etzaitzela leiotik begira egon, errespetuari phaltatzea baita. Laister jakinen dugu nortzuk diren.

GRAZIAN.—Ezin igarri nezaioke, bada, nortzuk ditezkean, ezpaitu inor itxaroten.

MARI.—Zaldun gazte eta lerden bat zen taldearen buru egiten zuena. Ezpataz gafiñera, eskudoa ta jabalina zekarren eta bere eskudozaiak lagundu dio zalditik jaixten. Etzuen, ordea, iñolaz ere, euskaldun itxurarik. Gaskoina izan bide da.

JAUREGIZAIA.—(*Burua makurtuaz.*) Jaun-andreok, Bertrand de Montferrand zaldun leñargiak etxe onetan arrotz-eskabidea egiten du.

GRAZIAN.—Eta Olhaibi'ko gazteluko jaunak biotz-biotzez eskeintzen dio. Jauregizai zuzen ori, esaiozu, Olhaibi'ko gazteluko ate abegitsuak zabalik ditula eta etxeko jaun-andreak zai gagozkiola.

II gn. jardunaldia

Lengoak eta EN BERTRAND DE MONTFERRAND

BERTRAND.—Arratsaldeon dizuela Jainkoa'k, jaun-andre leñargioi.

IRUROK.—Ala ekarri, Bertrand de Montferrand jauna.

GRAZIAN.—Nola zaitugu emengo aldi? Ezpaitidazu zure bixitaren albisterik igorri (17).

BERTRAND.—Etzait orretarako betarik sortu, ain presaka bainabil. Beste eginkizun batzuk Euskalerrira erakarri naute eta zurekin solasaldi bat egiteko aprobetxatu dut.

GRAZIAN.—Prest naukazu zuri aditzeko, En Grazian de Montferrand. Baiñan, exeri gaitzen (*Exerlekua eskeiñi bizaio.*), exerita lasaiago ta patxada obian mintzatzen baita.

BERTRAND.—Eskarrikasko, Grazian jauna, baiñan... ez derizkiot egoki nire esanberrari andereño auen aintzinean (18).

GRAZIAN.—Alegia, nirekin bakarka mintzatu naiago zenduke...

BERTRAND.—Orixe berbera; nik dakardan jarduna, gizonezkoen artean soilki tratatzeko ohea baiderizkiot.

CATHERINE.—Zure baimenarekin ba-goazkizu, beraz.

(17) Berririk bidali.

(18) Aurrean.

BERTRAND.—Otoi, barkatu, andereñuok.

MARI.—Barkatua dago. (*Bijoaz.*)

GRAZIAN.—Exeri gaitezen (*Exeri bites.*) eta zerorrek esango duzu zerk zakarren nirekin mintzatzera.

BERTRAND.—Bildur naiz eztela zure atsegiñekoa izanen nire esan-bearra, baiñan gutarteko auzian eskubidez ari naizela uste dut.

GRAZIAN.—Baldin, eskubidez ari ba'zera, zuzen ari zera eta eztut uste asarrebiderik izanen dugunik.

BERTRAND.—Orra ba: gutarteko alkar-laguntasun ituna (19) urratzera natorkizu.

GRAZIAN.—Zure aitarekin egindako alkar laguntasun ituna urratzera? Txundituta uzten nauzu. Ezin sinista nezake orrelakorik, Bertrand. Gure artean eztugu sekula asarrebide txipienik izan.

BERTRAND.—Egia diñozu.

GRAZIAN.—Zer du, beraz, zure aitak nire kontra?

BERTRAND.—Ene aitak, deus ez; il baitzen.

GRAZIAN.—Zure aita il zela? Enekiñ ezertxore.

BERTRAND.—Bai, gaur amabost; eizera ertenda, amilpe batean jausi zen eta il.

GRAZIAN.—Sentitzen dut; oso benetan sentitzen dut. Zaldun zuzena eta itzekoa baitzen zure aita.

BERTRAND.—(*Kinismuz.*) Ain zuzena eta itzekoa! Neronek dakit ondotxo! Alabaiña, orain ni nauzu Montferrand'eko jaun eta nagusi bakarra eta eskubide osoan naiz ene aita zenak zurekin egindako tratua urratzeko.

GRAZIAN.—Eztizut ukatuko. Orain, ordea, galdera bat egin gura nizuke: nirekin tratua urratzea egin al-duzu soilki, ala nire etsaiarekin ene kontra itundu zera?

BERTRAND.—Enaiz ez zure alde eta ez zure aurka itundu. Ene aita zenak zurekin zeukan alkar-laguntasun tratua Lukuze'ko Baroia-rekin egin dut eskubide guziz.

GRAZIAN.—(*Bere onetik aterata.*) Madarikatua! Ene etsairik makurrarekin!

BERTRAND.—Ez ote naiz libre nai dutanarekin alkartzeko? Ala, zure komenientziaren begira egon bear dut?

GRAZIAN.—Egin zenezake nai duzuna, baiñan gaurgero nire etsaigoa billatu duzu. Jakin ezazu: nire etsaiaren adiskidea, ene etsaia da.

BERTRAND.—Zerorrek billatu duzu gutarteko etsaigoa, ni pake-zurrean etorri bainaiz. Ene aitaren oroipenez zurekin pakean bizi gogo nuke, baiñan, ene oldeari (20) ongi eza'derizkiozu...

(19) Tratua.

(20) Borondateari.

- GRAZIAN.—Lukuze'ko Baroi dollorrarekin alkaturik zauden artean ezin liteke!...
- BERTRAND.—Orduan, gure bizian etsai bearko dugu, Lukuze'ko Baroia'rekin bein betiko alkartzen bainaiz.
- GRAZIAN.—Zer diñozu?
- BERTRAND.—Lukuze'ko jaun Baroiaren alabarekin ezkontzen bainaiz ene aitaren beltzaldia igaro bezain laister.
- GRAZIAN.—(*Berekiko.*) Lukuzetar kasta dollorra! Orain ere makurkeriz irabazi didak jokua, Baroi urdea! Ire alaba ederra Montferrand'go galaiari saldu diok, ene lagunik onena etsai biurtu dakidan.
- BERTRAND.—En Grazian jauna, zure etxean gaur gaberako arrotz ar nazazu egin dizut eskabidea. Ala're arrotzasun legerik bete nai ezpa'duzu, ba-noakizu berealakoan.
- GRAZIAN.—Ez, nire tellatupean zaude eta nire etsairik aundienari ere eztiot ukatuko arrotz legeak agintzen duen arrera. Gurean aphaldu ta lo eginen duzu eta biar goizean ba-zoazke Lukuze'ko zirauntegira angoekin jan-edanetan ospatzera zuen gurenda (21). Baiñan entzun ondo, Bertrand de Montferrand: ene etxeak damaizun babesa utzi orduko, nire etsaietakoa izanen zera.
- JAURECIZAIJA.—Bereterretxe jauna emen da.
- GRAZIAN.—Jaunari eskerrak! Urduri bainengon bere zai. Igaro-azi zaiozu. (*Bertrand'i.*) Jauregizaiak lagunduko zaitu ene andrea ta alabarengana. Berak atentiduko zaitute jaun onekin nagon artean.
- BERTRAND.—Anitz esker zure adeitasunari, Grazian Gramont jauna. (*Bijoa.*)

III^{gn.} jardunaldia

EN GRAZIAN jauna eta BERETERRETXE

- BERETERRETXE.—Jainkoak dizula arratsaldeon, En Grazian jauna.
- GRAZIAN.—Orobat, Bereterretxe, Berri onik al-dakarrek?
- BERETERRETXE.—Zaharrak berri, esan bearko. Alabaiña, trukea egiteko xehetasunak oro burutu ditugu.
- GRAZIAN.—Pozten nauk. Zenbatean mugatu duzute azkenik truke ori?
- BERETERRETXE.—Berreun florinetan egin dugu tratua.
- GRAZIAN.—Berreun florin? Burutik egin al-zaio orri?
- BERETERRETXE.—Ba-dakit diru-zurrupatze aundia dena, baiñan Otsoa bizirik ateratzeko ortaratu bear izan dut.
- GRAZIAN.—Ongi egin duk. Egia esan, kopuru izugarri orrek zirrara

(21) Victoria. "Garaita" ere esan oi zen, baiñan, "gurenda" bezin ez-ezaguma da.

aundi bat egin zidak, baiñan semea seme duk eta etzaioak diru-
mugarik jarri bear.

BERETERRETXE.—Joan aurretik orrela mintzatu zintzaidan eta ezin izan dut salbatu mutillaren bizia gutxiagorekin. Gaiñerakoan, erratzasunak ematearren, kopuru ori beste diru klasetan ordaindu dezakegula esan dit, alegia, tornesetan edo santxetetan.

GRAZIAN.—Ez izan diruaren ardurarik, Bereterretxe. Gure mutilla dirutan kostatzen dena azkeneko xoxeraiaño pagatuko baiditek. Begia begi truk eta ortza ortzaren truk pagatuko dizkitek beren zorrak.

BERETERRETXE.—Zure agindupean naukazu, edozertara gertu, Lukuzeko Baroiak eta Musde Arnauton'ek beren zorra ordaindu dezaten.

GRAZIAN.—Milla esker, Bereterretxe. Ire zerbitzuak ez dizkiat ahan-tzirik eukiko. Eta truke baldintzetan alkar artu al-duzute?

BERETERRETXE.—Bai, ortan ere alkar artu dugu zure baiezkua baldin ba'dugu. Ona nola izango den: Ba-dakizunez, Musde Arnauton Santxo Arhantzeta'z baliatu da truke au egiteko. Santxo Arhantzeta jauna errespetu eta konphiantza guzikoa dugu bi taldekuok, bai-baitakigu bere pake-naia egi-egiazkoa dela eta bizia ere emanen lukela agramontesen eta Lukuzetarren artean pakea egiñik ikusteko. Zoritxarrez, ordea, Santxo Arhantzeta'ren asmo zuzen eta ederra ezin bete diteke, gizon-iltzalle ta traidore oiekin pakea egitea Jaungoikoa'ren legea lokaztea bailitzake.

GRAZIAN.—Bai, Tristan, arrazoi duk; agramontesok naiago diagu milla bider bizia galdu deabrukumeok nagusitzen utzi baiño.

BERETERRETXE.—Mintza gaitezen, ordea, orain truke-baldintzetaz.

GRAZIAN.—Bai, mintza adi.

BERETERRETXE.—Orra, ba; trukea Sorhabil'eko zelaigunean egitea proposatu du arratseko amabietan.

GRAZIAN.—Zergatik ez egunez?

BERETERRETXE.—Justiziaren beldur delako, berak diñonez. Traiziño-rik izan ezkeru gure partez, gauak itzulbide errazagoa emango omen dio.

GRAZIAN.—Baita berak guri traizioen bat egiteko aukera ohea ere.

BERETERRETXE.—Eztago, ordea, trukea egunez egitekotan. Otsoa, bere ezpataz lenago garbituko omen du.

GRAZIAN.—Madarikatua!

BERETERRETXE.—Alaxen da, baiñan, Otsoa'ren bizia salbatu nai ba'dugu, eztago beste alderdirik baldintza oietatik igaro baiño. Ez bildurtu, ordea, traiziñorik gerta ez dadin neurriak artu baidituz.

GRAZIAN.—Argi ibilli, Bereterretxe; argi ibilli otso madarikatu oiekin.

BERETERRETXE.—Egon trankil, En Grazian jauna. Enegan konphian-tzarik ba'duzu gauzak ongi aterako baitira.

GRAZIAN.—Bai, Tristan; igan jartzen diat ene uste osoa. I aut, Bere-terretxe'ko seme, ene zahartzaroko zurkaitza.

BERETERRETXE.—Ni zure agindupeko morroi besterik ez nauzu... Entzun, ordea, orain, trukea nola eginen dugun: bi taldeok bat etorri gera. En Santxo Arhantzeta aukeratzeko trukea egiteko. Bi taldeok eun urratsetara jarriko gera alkarrengandik. Santxo Arhantzeta'k gure sailletik aterata, berrogeitamar urrats emanen ditu dirua erakarriz. Arnaut Arrokiaga, Santxo'ren adiskide aundia eta ura bezala pakezale zintzoa, Lukuzetarren sailletik aterako da. Otsoa'rekin eta gure aldera berrogeitamar urrats eginen dituzte. Bi taldeen erdibidean, ots, berrogeitamar urratsetara trukea eginen da. Santxo Arhantzeta'k biziarekin erantzungo du Lukuzetarren aintzinean eta bere adiskideak, ots, Arnaut Arrokiaga'k, gure aintzinean Otsoa'ren biziaz.

GRAZIAN.—Ongi derizkiot, Tristan, txit ongi. Santxo Arhantzeta'gan uste osoa zeukat. Ori duk gizona, gizonik ba'da! Bere probetxurako deus eskatu gabe bere bizia orrela arriskatzen!

BERETERRETXE.—Bai, geroak esan beza gizon oni Euskalerrria'k zor diona. Gure aldetik ziur egon diteke traiziozko gezirik sistatuko etzaiona. Baiñan Lukuzetarrak on egiña esker txarrez ordaintzen dute. Orduan, onesten duzu Lukuzetarrakin egindako tratua?

GRAZIAN.—Bai, onesten diat, batez ere ire eskuetan dagolarik. Baiñan, erne ibilli traidore kasta orrekin. Salkeririk somatzen ba'duzte Lukuzetarren artean, ez zalantzik egin zuen geziak jaurtizten. Bereterretxe, entzun ongi: ik daukak erantzunbearra Otsoa'ren, Santxo Arhantzeta'ren eta Arnaut Arrokiaga'ren biziaz.

BERETERRETXE.—Entzun dut, jauna.

GRAZIAN.—Bertrand de Montferrand'ekin zeukat egonbearra orain. Mari Beltxa ikusten ba'diat, esango zioat iri laguntasuna egitera etortzeko.

BERETERRETXE.—Milla esker, Grazian jauna zure adeitasunari. (*Bijoa Grazian.*)

IV^{gn}. jardunaldia

TRISTAN BERETERRETXE ta MARI BELTXA

(*Une batean bakarrik egon bedi Bereterretxe Mari Beltxa etorri-zai.*)

MARI.—(*Sartuz.*) Arratsaldeon, Tristan. Ibillaldi ona egin al duzu?

BERETERRETXE.—(*Matrail bakoitzean muin maitekor bat emanaz.*)

Jaungoikoa'ri eskerrak oso ederki ibilli gera.

MARI.—Ni bildurrez egon nauzu, bada.

BERETERRETXE.—Ulertzen dizut, Mari Beltxa, otsokume oiekin ez-paita phiatzerik. Baiñan, ortzak erakusten ezpa'dizkiegu, gainez eginen digute.

MARI.—Ta, zer berri dakarzu? Otsoa nola dago?

BERETERRETXE.—Osasunez ongi, Jaungoikoa'ri eskerrak. Nik neuk eztut ikusi, baiño En Santxo Arhantzeta berarekin egona da ta berak esanik dakit. Oraintxen mintzatu naiz zure aitarekin Luku-zetar doillorkumeak Otsoa'ren truk eskatzen duten diruaz eta trukea egiteko gora-beraz eta zertzeladaz. Bearrik, zure aita akort dago nik Lukuzetarrakin egindako tratu ta erabakiaz.

MARI.—Au poza ematen didazu zure itzekin. Eztakizu nolako axanpak estutzen gaituen, Otsoa basapizti oien mendean dagon ezkeru.

BERETERRETXE.—Lasaitu zaitez, bada, Mari Beltxa, laister gure artean izanen baitugu.

MARI.—(*Pozaren-pozez bere senargaia besarkatuz.*) Zuri eskerrak, Tristan. Gureganako agertu duzun leialtasuna urretan ezin ordaindu liteke.

BERETERRETXE.—Ez, Mari-Beltxa, ni egiten ari naizena beste edonork berdin eginen bailuke. Ni zure aitaren zerbitzuan nago ta nire eginbearrarekin bete besterik eztut egiten... Baiñan, nik ere beste galderatxo bat egin gura nizuke, Mari-Beltxa. Mintzatu al-zera zure gurasoeekin gure... zeraz?

MARI.—A, bai, ta aitatxo batez ere izugarri poztu zen.

BERETERRETXE.—(*Pozez zoratuta.*) Bai zera!

MARI.—Zutaz oso arro dago ta zu semetzat artzea beretzat ohore aundia omen da.

BERETERRETXE.—Beraz, baimena ba'dugu?

MARI.—Oso-osoa.

BERETERRETXE.—(*Andregaia tinka-tinka estutus.*) Zorionean gaituzu, Mari Beltxa.

MARI.—Zoriontasun bete-betea, Tristan. Zer derizkiozu, or, armario ortan, daukaten ardo-goxo batekin ospatuko ba'genu gertakizun eder au?

BERETERRETXE.—Txit ederki. Atera itzazu kopa bi eta bion zoriongarri topa eginen dugu. (*Mari-Beltxa'k atera bitza armariotik botilla bat ardo-goxo ta kopa bi. Serbitu ondoren, kopak alkar jo bitzate eta oi u egin bezate batera.*)

BIEK.—Topa! Gure zoriongarri! (*Kopak ustutzen dituzten artean jarrai bezate alkar-izketan.*)

BERETERRETXE.—Beraz, amaren gogokoa baiña aitaren gogokoa obeto nauzu?

MARI.—Baiki.

BERETERRETXE.—Ez ote nau zuen mailleko irizten?

MARI.—Ba-da zerbait ortatik, gure ama bere leñargitasunari oso goi-iritzirik baitago. Baiñan, ba-da beste zerbait ere, Roger deritzan bere iloba bat baitzuen niretzat begiz jota.

BERETERRETXE.—Gaskoina, noski?

MARI.—Baiki, ene ama gaskoina baita lau aldetatik.

BERETERRETXE.—Obea duzu euskalduna, Mari-Beltxa.

MARI.—Eta euskaldunetan zu!

BERETERRETXE.—Baiñan ortarako saiatu egin bear dut, zure merezigarri izan nadin.

MARI.—Maite zaitudan ezkeroz ene merezigarri zera. Alabaiña, Otsoa bizirik ba'dakarzu, ama ere zure alde irabaziko duzu.

BERETERRETXE.—Ortaz ziur egon, lenago galduko baitut bizia neronek, Otsoa'rena galtzen utzi baiño.

MARI.—Ots, Tristan; aita etorri dator beste jaun batekin. Bere abotsa garbi dantzut (22).

V'gn. jardunaldia

Lengoak, EN GRAZIAN eta SANTXO ARHANTZETA

GRAZIAN.—(*Santxo'ri soilki.*) Gure gazteak eztute betarik galtzen.

SANTXO.—Bikote jatorra, Grazian.

GRAZIAN.—Bai, orixe; ene zahartzaroaren pozgarri izanen al-dira!

SANTXO.—Euren biotzak ortarako asmotan dirudite.

GRAZIAN.—Ala biz. (*Alabari.*) Mari-Beltxa, sentitzen dut benetan zuen alkar-izketa gozoa urratu bearra, baiña Santxo Arhantzeta jaunak Tristan'ekin eta nirekin bakarka itz egin nai luke.

MARI.—Ulertzen dizut. Ba-noakizute ta mintzatu patxadan. (*Bijoa.*)

GRAZIAN.—Zer berri, Santxo?

SANTXO.—Txarrak berri.

BERETERRETXE.—Ez al-dira ain txarrak izanen!

SANTXO.—Ain txarrak, ain beltzak... Nola aditzen eman ere eztakit.

GRAZIAN.—Dena den, mintza zaitez azkar eta garbi, baiñan ez gaitzazu estuasun ontan eduki.

SANTXO.—Orra, ba: Musde Arnauton'ek zure semea il du.

GRAZIAN.—Il duela? Madarikatua!

BERETERRETXE.—Baiñan, ori ezin liteke. Trukea egiteko bearrekoa du mutilla bizirik idukitzea.

SANTXO.—Bearrekoa luke, baiñan, bere asarre-irakiñari ezin eutsirik, bere eskuz il du, nai zituzkean albisteak eman eztizkiolako.

GRAZIAN.—Baiñan, noiz eta nola jakin duzu ori?

(22) Entzuten dut.

SANTXO.—Gaur goizean jakin dut eta jakin bezain laister zaldia presta-erazi diot ene ezkutariari eta zuregana eldu naiz.

BERETERRETXE.—Berriri diñozut ori ezin litekela. Lenago ez al-zen-duen zerorrek morroillopean bizirik ikusi?

SANTXO.—Bai, neronek ikusi nuen. Begiak zapi batez estalirik eraman ninduten nire etxetik, nora neramaten igarri ez nezaion; baiñan, zegoen tokian zegoela, bizirik eta osasuntsu zegoen.

BERETERRETXE.—Eta orain ilda ikusi al-duzu?

SANTXO.—Ez, ez dut ikusi, baiñan ikusi duenak esan dit.

GRAZIAN.—Eta nork ikusi du?

SANTXO.—Arrituko zerate. Bere menpeko arranbelari batek, Petiri Santz Altzai'koak.

GRAZIAN.—Eta Petiri Santz'ek nola esan dizaizuke Musde Arnauton'en gudari-taldekoa ba'da?

BERETERRETXE.—Ez ote da au Musde Arnauton'en nahaste berri bat diru geiago ateratzeko edo nik al-dakit zertarako?

SANTXO.—Ez, ez, ezta orrelakorik. Petiri Santz'ek ezin eraman zuen Musde Arnauton'en zitalkeri ta ankerkeria. Bein, bidegabe gogor bat egin omen zion. Onela izan omen zen: Bere taldeko arranbelari batek, tabernan jokoan ari zirela sastakaiaz (23) eraso omen zion, Petiri'k tranpa egin zion aitzekian. Petiri Santz'ek, ordea, jokoak garbi garbi irabazi omen zion eta jokoarekin diru mordoska galanta; ingurukoek ala egin omen zuten testigutza. Ondikotz, ardoak berotu xamarrik zeuden bi mutillak eta bereala puñalak atera zituzten. Borrokan, bere burua aldeztu bearrez, Petiri Santz'ek bere laguna zauritu zuen eta ilko zukean, Musde Arnauton une artan sartu izan ezpa'litz ardanegian eta biak bakandu-azi. Musde Arnauton'ek zauritutakoa oso begiko zizun eta Petiri Santz, osterara, berak diñonez, ezin begiz ikusia. Musde Arnauton'ek bere bi menpekoekin justizia onela egin zuen: zauritua libre utzi eta Petiri Santz urtebeteko epean gaztelu bateko kalabozo zahar batean sartu eta bitarte ontan goseak eta ziegaren ezeak ondatzen eduki asegarri bakartzat txerri-jana ematen ziotelarik. Orduan zin egin omen zuen Petiri'k Musde Arnauton'ez mendekatzea (24). Salakizun au bere aurkako lenengo egitekoa omen du, baiña luzaro gabe bere arranbelarekin gorputza alderik-alde pasako omen dio.

BERETERRETXE.—Guztiori egia baldin ba'da mesede aundia dugu.

GRAZIAN.—Ezta dudarik. Gure etsaien artean adiskide bat eukitzeak asko balio digu. Tristan, delako Petiri Santz'en adiskidetasuna billatu bear dugu.

(23) Puñal.

(24) Apentzea, bengatzea.

- BERETERRETXE.—Orretan pentsatzen ari nintzen neroni ere. Nun edo nundik urbilduko natzaio.
- SANTXO.—Petiri Santz'en esanak egizatzen dituen beste zertxobait ere ba-da. Alegia, trukea gauez egiteko arrazoirik nagusiena Otsoa bizirik ez eukitzea omen da. Zure semearen orde, onen antzeko beste mutil bat eraman bear omen dute ta, noski, gauaren illunarekin etziñakete oartuko mutilla zuen artean eta dirua beren eskuetan euki arte. Gau illunaren babesean, berriz, berealaxe sakanbanatu ta aienatuko lirake.
- BERETERRETXE.—Ezta gaizki pentsatua, baiña ortarako Arnaut Arrokiaga'k joko ortara etorri bearko luke.
- SANTXO.—Arnaut Arrokiaga preso artzeko asmotan dira ta onen papera beretako gizonen batek eginen luke. Gauaren illuna guztiontarako lagungarri zaie.
- GRAZIAN.—Entzun ondo, En Santxo. Zuk diñozuna egia baldin ba'da, Musde Anauton'ek nire semea il baldin ba'du, zin dagizut ene etxean arrotz daukaten zaldun gaztea neronek ilko dutela.
- SANTXO.—Ori ezin dezakezu egin, En Grazian. Etzaizu zillegi!
- GRAZIAN.—Etzait zillegi, baiñan eginen dut, bai, alajainkoa!
- SANTXO.—Zure arrotza da, zure etxe babesean daukazu!
- GRAZIAN.—Eta Otsoa nire semea da, nire zaiñietako odola!
- BERETERRETXE.—Baiñan Bertrand de Montferrand ezta zure semearen iltzallea.
- GRAZIAN.—Bai, ordea, iltzallearen adiskide.
- BERETERRETXE.—Barkatu, En Grazian Gramont, baiñan ezta gauza berdiña. Gaiñera, En Santxo Arhantzeta'k esan dizunez, En Bertrand zure tellapeko dugu eta Euskalerra'n eta zaldun artean batez ere gauza sakratua da etxe-babesa.
- GRAZIAN.—Arroztasun usarioak eta tellape-babesak amaitu dira niretzat. Gure etsaiak errespeturik eta kristau-legerik ezagutzen ezpa'dute guretzat, guk ere eztugu ezagutuko berentzat. Begia begi truk, ortza ortzaren truk!
- SANTXO.—Jaungoikoa'k ere neurri berberarekin neurtuko zaitu, En Grazian.
- GRAZIAN.—Inphernuan ondatu nazala! Baiñan enaiz geldituko mendekuaren gozoa xurgatu gabe! (*Bereterretxe'ri.*) Bereterretxe! Ekar zazu En Bertran de Montferrand zalduna onera. Gertatzen dena esango diot eta nire semearen berri ziur jakin arte gazteluan preso geldituko da. Lukuzetarren adiskidetasuna maiteago zuen gurea baiño. Bejondeiola! Ondotxo damutuko zaio aurki, eta erre-gu egin dezaiola Jaungoikoa'ri Otsoa bizirik egon dadin...
- SANTXO.—En Grazian: ni enaiz onera etorri gerra jartzera, pakearen alde baizik.

GRAZIAN.—Zaude ixilik zure pakearekin, gaiñerakoan Bertrand'ekin batean ilko baitzaitut!

SANTXO.—Ori al-da zure esker ona?

GRAZIAN.—(*Damuturik.*) Barkatu, En Santxo, baiñan zuk eztakizu seme bakarra galtzearen oiñazea zernolakoa den. (*Bereterretxe'ri.*) Tristan, ua eta ekartzak arrotza.

BERETERRETXE.—Bereala, jauna. (*Joateko mugimendua egin beza.*)

SANTXO.—Zaude pixkabat, Bereterretxe, nik ere joan bear baitut Grazian jaunaren baimenarekin.

GRAZIAN.—Ba'zoazke nai dezazunean, Santxo Arhantzeta jauna, eta esker anitz zure zintzotasunagatik. Ala're, gelditu nai ba'duzu, Bertrand'ekin izanen dutan solasaren testigu izan ziñezke.

SANTXO.—Ez, nik eztut gizon orrekin zer ikusirik eta egitekorik ere ez, beraz, Berarekin gizonki ta kristauki portatu zaitzela da ene eskabide bakarra.

GRAZIAN.—Esaten errazago da egiten baiño... Nire aldetik besterik dizut esanbearra, alegia, gaur arratsean ene maikide ta tellapeko izaten ohore aundia izanen dutala.

SANTXO.—Zure etxe-eskeintza pozik onartzen dut, bada, onezkero berandu baita gureru abiatzeko.

GRAZIAN.—Geroarte, bada.

SANTXO.—Bai, geroarte. (*Bijoaz Santxo Arhantzeta ta Bereterretxe.*)

VI gn. jardunaldia

GRAZIAN GRAMONT, BERTRAND eta BERETERRETXE

(*Bertrand de Montferrand aurretik eta Bereterretxe atzetik sartu bites.*)

GRAZIAN.—Aintzina, En Bertrand jauna. Otoi, exeri zaitetz.

BERTRAND.—Eskarrikasko, zutik ere ongi bainago.

GRAZIAN.—Zuk nai dezazun bezala. Albiste beltzak dizkizut eman bearrak. Otsoa ene seme bakarra Lukuzetar zure adiskideak ilberri dute.

BERTRAND.—Iturri garbitik al-dakizu?

GRAZIAN.—Nik eztut ur arretik edaten.

BERTRAND.—Sentitzen dut, bada, benetan.

GRAZIAN.—Gezurra! Eztuzu deus ere sentitzen! Aitzitik: poztu egiten zera zure baitan. Bildurrak bakarrik esan-erazten dizkizu itz oiek.

BERTRAND.—Iraintzen nauzu, En Grazian jauna. Gogora zaitetz zure tellapeko nauzula.

GRAZIAN.—Une au ezkerro etzera nire tellapeko, nire mendeko preso bat baizik.

- BERTRAND.—Zalduntasun-usarioak ankapean artu nai al-dituzu? Zaldun eta zure tellapeko nauzun aldetik bidegabe onen kontra oiudagit.
- GRAZIAN.—Egin nai ba'duzu. Alperrik ari zera. Lukuzetarrek kunplizten eztituzten zaldungo-legeak guk kunpli ditzagula nai al-duzute?
- BERTRAND.—Eriotza orretan ez tut parterik. Errugabe naiz. Utz nazazu, beraz, zaldunkiro zure tellapetik ertetzen.
- GRAZIAN.—Ene semea ere errugabe zen eta etzen atera. Zu ere etzera aterako.
- BERETERRETXE.—(*Bertrand'i.*) Eman zure ezpata Olhaibi'ko etxeko jaunari.
- BERTRAND.—Lenago il nire buruaren jabetasuna galdu baiño.
- BERETERRETXE.—Orduan, nirekin borrokatu bearko duzu. (*Ezpata zorrotik atereaz.*) Atera zure ezpata zorrotik eta borroka gaitzen il ala bizi.
- BERTRAND.—(*Ezpata atereaz.*) Gertu nago.
- BERETERRETXE.—Ekin, bada! (*Bi gazteak ekin bezaio te borrokari. Gora-bera aundi-xamarrek ibilli bitsate beren borrokaldian, batzuetan nausitasuna Bereterretxe'k duela ta bestetan Bertrand'ek. Azkenean, ziara gaillendurik, gela-irutzur bateraiño gibel-erazi beza Bereterretxe'k bere etsaia ta ezpataz zauritu beza. En Bertrand Montferrand lurtean jausi bedi odolustutzen delarik.*)
- BERTRAND.—(*Ezpatak sistatzen dion unean oiñaze oju egin beza.*) Otx!...
- BERETERRETXE.—Ematen egiten duzu?
- BERTRAND.—Bai, egiten dut.
- BERTRAND.—(*Eman bezaio.*) Tori... (*Odolustutzen ari dela oartzen da eta izututa gaineratzen du.*) eta orde z, otoi, ekarri aitortzalle bat aita-iltzalle onentzat...
- BERETERRETXE.—Zer diño zu? Zeu aita-iltzalle?
- BERTRAND.—Bai, Jaungoikoa'ren justizia ene gain erori da... Apaiz bat, apaiz bat, azken arnasa eman baiño len...
- GRAZIAN.—Jaungoiko maitea! Ene begiak ez tute ikusi eta nire belarriak entzun ere ez alakorik. Baiñan nola il duzu zerroren aita?
- BERTRAND.—Lukuze'ko Baroiaren alaba Yoana'k zoraturik nindun burua galtzeraiño eta ene etsialdiaz baliaturik, delako Baroiak...
- GRAZIAN.—Aski da, ez jarraitu, En Bertrand de Montferrand... Oraintzen ulertu dut oso-osorik Lukuze'ko Baroiaren dollorkeria.
- BERETERRETXE.—Grazian jauna: Bertrand de Montferrand zalduna odol-ustutzen ari da, Zauria sendatu bear zaio ta oean sartu.
- GRAZIAN.—Bai, datorrela jauregizaia.
- BERETERRETXE.—(*Atera urbilduz eta oju egiñaz.*) Gillento! Ator aguro!

GRAZIAN.—Artu dezagun bion artean zauritua eta eraman dezagun oatze batera. (*Bereterretxe'k artu beza Bertrand sorbaldatik eta Grazian'ek anketatik eta atera bezate, bidean odol xirripa bat utziaz. Ateratzen diren unean morroi-nagusia azaldu bedi.*)

JAUREGIZAIA.—(*Izututa.*) Zer da, jauna?

BERETERRETXE.—Ua antxintxika zaldi-zaiarengana eta esaioak apaiza eta sendagillea ekartzeko aguro, gurean zaldun bat iltzer dagola-ta.

JAUREGIZAIA.—Ba-nua, jauna.

GRAZIAN.—Abil azkar. (*Beste morroi bat datorrela ikusirik, esan bezaio oni:*) Ots, Eñaut, lagundu zaiok Tristan jaunari zaldun au oatzero eramaten. (*Eñaut'ek zauritua eldu bezain laister, Grazian Gramont berriz ore agertokian sartu bedi.*)

VII^{gn.} jardunaldia

EN GRAZIAN GRAMONT, bakarrik

GRAZIAN.—Musde Arnauton deabrukume madarikatua! Ik ekarri duk zorigaitz au guztia, ik daukak ondamendi onen erantzunbearra! I ez aiz Jaungoikoa'ren apaiz, Satan'en apaiz nagusi baiño! Oraindik, ordea, Jaungoikoa'k nai ba'du, eta ala nai dezala!, nire atzaparretan erori bear duk eta aia bezala txe-txe eginen aut. Lukuze'ko Baroi urdeak, berriz, tornes lodi ta ditzirakorrak atera barko dizkik Bertrand bere adiskidea libre ikusi nai ba'dik eta bestela, oraingo ontatik onik ateratzen ba'duk, Musde Arnauton'ek ene semea bezala, nire gaztelu-torreko ziegan odolustuko diat. Lukuzetar kasta makur onekin amaitzeko garaia eldu da. Bereterretxe zangarra enekin daukatarik ez nauk iñoren bildur Bai, Tristan, ik moztuko dituk ziraun oien lepoak bana-bana... Musde Arnauton, Lukuze'ko Baroia, Leirin'go Jaun Kuntia, zuek bai, bildur zaitetze! Zuen egunak mugaturik daude gaurgero! Tristan Bereterretxe: i aiz, galdutako semearen ordez Jaungoikoa'k ene kontso-lagarri emandako seme berria, ene etsaietaz mendeka adin. Ik ekarriko didak ondorena Mari-Beltxa'rekin ezkondurik eta zuek izanen zerate agramontes leial onen pozkarri bere zahartzaroan.

VIII^{gn.} jardunaldia

GRAZIAN GRAMONT eta BERETERRETXE

GRAZIAN.—Nola zio mutilla?

BERETERRETXE.—Eztu ematen zauri sakona denik, Alegiñak egin ditut il-zauririk ez egiten eta nik uste ontatik aterako dela.

GRAZIAN.—Nun dik zauria?

BERETERRETXE.—Ezkerreko saietsean, Odol-jario aundi-xamarra izan du baiñan, ene ustez, aurki geldi-eraziko diote. Zure andrea ta alaba ari dira sendaketan.

GRAZIAN.—Bapo zio! Ni ziraunkume orri bizia kendu naian eta emaztea ta alaba il ez dadin sendatzen ari.

BERETERRETXE.—Eztut uste, ordea, En Bertrand zure kontrako gaiztoz aritu denik. Aditu diozunez, amodio itxu batek eragin dio ortara.

GRAZIAN.—Baiñan, berari adituta zekiagu ere aita-iltzalle dela ta zailantzik eztuk ogen orregatik ilgarri dela. Izan ere, aita-iltzalle den semea pizti nardagarri ta iguingarri bat besterik eztuk.

BERETERRETXE.—Ori ala da. Alderdi ortatik ezta bizirik merezi.

GRAZIAN.—Alabaiña, alderdi orrek, amorrua baiño errukia eragiten zidak geiago. Lukuze'ko Baroi makurra izan duk orain ere azpisuge aritu dena. Bertrand'en bere alabaganako itxumena noraiño-koa zen igarri ziokeen orduko, etziken dudarik egin sasikume orrek bere alabaren truk enekin urratu-aztea eta Montferrand zaharra joku ortara makurtu etzenean, semeak ezizen beste alderdirik izan aitari bizia kendu baiño.

BERETERRETXE.—Eriotza urbil ikusi duelako aitortu du bere pekatu izugarria, gaiñerakoan elitzake sekula jakingo bere dollorkeria-
ren berri.

GRAZIAN.—Jaungoikoa'k bere esku ahaltsuaren bitartez modurik arri-garrienaz azaleratzen dizkik ilketarik ezkutuenak. Ez likek pentsatuko Bertrand'ek bere aboz aitortu ta jakin-erazi bear zuenik eriotza iguingarri au. Orrelakoak izaten dituk Jaungoikoa'ren bide ezkutua. Bertrand gaztea nire eskuetan jarri dik bere pekatu ikaragarria oso-osorik xurga dezan eta En Grazian Gramont'ek eztik dudarik izanen Jaungoikoa'ren gogoko justizia egiten.

BERETERRETXE.—Bertrand de Montferrand bere aitaren eriotzagatik ilgarri dela ezin uka diteke.

GRAZIAN.—Baiñan, eriotza orregatik ezpalitz ere, ilgarri ukek. Ene semeak Musde Arnauton'en atzaparretan erori delako il bearra ba'ziken. Bertrand'ek ere il bear dik ene atzaparretan erori delako. Eriotzari eriotzez erantzuten ezpa'zioakagu ater-gabeko gudu onetan, gu, gure senide, emazte, guraso ta aurrak Lukuzetarren oinpean deuseztuko gaituk.

BERETERRETXE.—Ortan ere arrazoi duzu, En Grazian jauna, eta lenda-
nik ba-dakizu, otso madarikatu oien aurka borrokatzeko zure agindupean naukazula.

GRAZIAN.—Ortaz itz egin nai nikan, Tristan. Lukuzetarren aurka erabateko borrokari ekin bear zioagu.

- BERETERRETXE.—Lenbailen, gaiñera.
- GRAZIAN.—Aurren-aurrena nire seme-iltzalea bizirik edo illotzik ekarri bear didak. Bizirik obe, orrela neronek kenduko baizioat bizia ene eskuz.
- BERETERRETXE.—Ezta gauza erreza erbiñude ori nondik-nora dabillen jakiten, baiñan alegiñak eginen ditugu.
- GRAZIAN.—Ba-dakik, aren urratsai jarraitzeko zelatari jatorrak baditugula. Omizepe'ko Gartxot'ekin egotea komeni litzaikek.
- BERETERRETXE.—Egonen naiz berarekin. Baiñan, ba-dut beste asmo bat ene ustez ohea.
- GRAZIAN.—Bai zera!
- BERETERRETXE.—Ez al-diozu entzun arestian Santxo Arhantzeta'ri, apaiz-gudariak ba-duela bere taldean arranbelari bat, bere nagusiaz mendekatzea zin egiña daukana?
- GRAZIAN.—Aftazoi duk, Tristan. Oker ezpa'natxegok, Petiri Santz duela izena esan dik, Ezagutzen al-duk?
- BERETERRETXE.—Ez, nik eztut ezagutzen, baiñan berarekin artu-emanen jartzeko bidea arkituko dugu Santxo Arhantzeta'z baliatu gabe.
- GRAZIAN.—Eta zergatik ez Santxo'z baliaturik?
- BERETERRETXE.—Ene ustez, gizonaren sentimentuak baliotasun aundi bat dauka eta elitzake bidezkoa ainbeste zor diogun gizon zuzen orri bere borondatearen aurka jokatu-aztea.
- GRAZIAN.—Eta borondatez egiten baldin ba'dik?
- BERETERRETXE.—Eztu eginen. Gure artean pakea jartzeko edozer gauza egingo du, baiñan gerra pizteko urrats bat eman baiño naiago luke bertan il. Etzaitetz, ordea, orregatik kezkatu, Grazian jauna. Santxo Arhantzeta'k, naigabe bada ere, esan digu nor den gure gizona eta nik laister jakingo dut bere berri, artu-emanen jartzeko.
- GRAZIAN.—Tristan, etzekiat nola eskertu nigatik egiten ari aizen guztia.
- BERETERRETXE.—Oraindik utsa besterik eztut egin. Musde Arnauton kateturik ekartzen dizutenean, ordea, enetzako ditekean mesederik aundiena eskatzen ausartuko natzaizu.
- GRAZIAN.—(*Zerbait somatus.*) Mesede ori irixteko eztuk Musde Arnauton ekarri-zai egon bearrik. Biotz-biotzez oraintxen ematen diat.
- BERETERRETXE.—Mari Beltxa?
- GRAZIAN.—Mari Beltxa ene alaba bakarra.
- BERETERRETXE.—(*Grazian'engana urbilduz.*) Aita!
- GRAZIAN.—(*Lastanduz.*) Seme!

IX'gn. jardunaldia

CATHERINE, MARI BELTXA, SANTXO ARHANTZETA eta lengoak.

GRAZIAN.—Nola dago Montferrand'go zalduna?

CATHERINE.—Obeki dijoa. Zauria sendatu diogu ta odol-jarioa gelditu. Orain lo gozo batean gelditu da.

SANTXO.—Onik aterako al-da!

MARI.—Aterako da, ezpaitu zauri sakona.

BERETERRETXE.—Gure il ala bizi artan eriotzez ez jotzeko alegiñak egin nituen, ezpai'nuen uste etxean atotsitako zalduna iltzeko eskubidean nintzanik.

SANTXO.—Iñoiz eztauka gizonak lagun-urkoa iltzeko eskubiderik. Jaungoikoa da soilki biziaren jabe bakarra. Bera da bizi-emallea ta berari bakarrik dagokio kentzea.

CATHERINE.—(*Senarrari.*) Santxo Arhantzeta jaunak arrazoi daukala derizkiot. Grazian, zaldun gazte oni barkatu egin bear zenioke.

SANTXO.—Nik ere eskabide berbera egiten dizut.

MARI.—Nik ere libre utziko nuke, aita.

GRAZIAN.—Zer da au? Danok nire kontra al-zerate?

SANTXO.—Zure kontra ez, Grazian, Bertrand'en eskubidearen alde baizik...

GRAZIAN.—(*Ebakiz.*) Zer eskubide euki lezake aita-iltzalle batek?

CATHERINE.—Nor da aita-iltzalle?

GRAZIAN.—Zuei ain begiko egin zaizuten ziraunkume ori.

SANTXO.—Nola dakizu ori?

GRAZIAN.—Ja, ja, ja! Nola dakiten? Berak il-zorian aitortuta. Ezpata-joku bitartean emen izan ba'ziñate, zerok aditu ahal izanen zenioten Bereterretxe'k eta nik bezain ongi.

SANTXO.—(*Bereterretxe'ri.*) Egia al-da ori?

BERETERRETXE.—Egi-egia.

MARI eta CATHERINE.—Ene! (*Catherine'k bakarrik.*) Jaungoikoa'k gorde gaitzala! (*Mari Beltxa'k.*) Aditzeko guziak eztitugu aditu!

GRAZIAN.—(*Garaikor.*) Orain zer diñozu, Santxo Arhantzeta jauna?

SANTXO.—Oroi zaitez zure etxearen babesa eskeiñi diozula eta zuk zure zaldun itza janaz preso artu duzu.

GRAZIAN.—Baiñan ez al-duzu aditu aita-iltzalle makur bat dela?

SANTXO.—Ori ezta zuri dagokizun auzia. Arlo ori justiziaren barrutikoa da; arek epaitu beza.

GRAZIAN.—Jaungoikoarren, zaude ixilik, Arhantzeta, askotan pensatzen baitut saltzalle dollor bat ez ote zeran!

SANTXO.—Egia esaten duena ezta saltzalle. Egiak askotan erre egiten

- gaitu, baiñan alaz ere maiteago bekigu egi erregarria, gezur gozagarria baiño.
- GRAZIAN.—Errazago da esaten, egiten baiño. Zuek guztiok oso bar-kaberek zerate, baiñan nola erakutsi bear dizkiet ortzak Lukuzetarrai ene semearen eriotza mendekatzen ezpa'dut?
- BERETERRETXE.—Nik emanen dizut zure semeaz mendekatzeko aukera. Zure semearen iltzalea eskuratuko dizut nik egun asko baiño len.
- GRAZIAN.—Aditzen duzute jaun-andreak Bereterretxe'k diñotana? Orra ba, entzun ondo danok: Bereterretxe'k bere itza betetzen ba'du, Bertrand de Montferrand zalduna libre utziko dut. Areago: nire itza betetzen ezpa'dut, madarikatua ta loitua izan bedi ene izena eternitateko. Zer diñozu orain Santxo Arhantzeta?
- SANTXO.—Zure azal gogor orren azpian biotz biguin eta barkabera bat ba-dela.
- GRAZIAN.—Eta zuek, emazte ta alaba?
- CATHERINE.—Zu bezalako senartxorik ezta la beste bat munduan.
- MARI.—Eta zu bezalako aitatxorik are gutxiago.
- GRAZIAN.—Eta ik zer diñok, Bereterretxe, ene seme laztan orrek?
- BERETERRETXE.—Auzi onetan bide zuzena aukeratu duzula eta munduan gizon zuzen eta onik baldin ba'da, Santxo Arhantzeta jauna dela.
- MARI.—Egia ori, Tristan. (*Atsaldi bat artuaz oiu egin beza.*) Gora En Santxo Arhantzeta zaldun pakezalea!
- DANOK.—Gora!
- SANTXO.—(*Apal eta lotsati.*) Jaun-andreak, lotsa-arazten nauzute, ezpainaiz iñolaz ere laudorio oien merezigarri.
- GRAZIAN.—Bai, Santxo, gorespen oiek eta geiago merezi dituzu zure lan ederragatik eta gaiñera barkapena eskatu nai dizut nire itz iraingarriagatik.
- SANTXO.—Zure iraiñak sutu-aldi baten semeak izan dira soilki. Beraz, barkatua dago, biotz-biotzez barkatua.
- GRAZIAN.—Orain, jaun-andreak, Santxo Arhantzeta jaunarekin onezkoak egin ditugularik, gertakizun aundi bat azaldu bear dizutet danoi: Tristan Bereterretxe'k gure alaba Mari-Beltxa eskatu ditala emaztetzat eta nik poz-pozik ematen diotala, ene andretxoak ortarako baimenik ematen ba'dit beintzat.
- CATHERINE.—(*Pharrez.*) Senar duenak jaun du. Zertarako, beraz, ene baimena?
- GRAZIAN.—(*Mari Beltxa'ri ta Tristan'i begiak zorrozuz.*) Gazteak, alkar laztandu ezazute maiteki (*Berak alkartu ta laztan-erazi bitza bi gaste lotsatiak.*) eta ospatu dezagun gertakizun zoragarri au edaririk onenakin eta janaririk bikaiñenakin. (*Emazteari.*) Etxe-

koandre, atera gure ardorik zaharrenak eta edaririk goxuenak eta poztu gaitezen, eztai-eguna urbil baitago.

SANTXO.—(*Lastandurik dauden gasteak siñalatu.*) Jaungoikoa'k nai dezala, orain gazte auek bezala, gartsuki ta maiteki, Euskalerrri gaixo ontako bi etsaitaldeak tinka-tinka lastantzea. Orduan, euskaldun-biotzak poztu bitez, zitalkeriak eta makurkeriak menderatutako Euskalerrria garaikor zutituko baita. Gutarteko norkeri ta ezin ikusiak baztertzen ditugunean eta Euskalduntasuna bakarrik ederresten eta maitatzen ikasi dezagunean izanen baitu Euskalerrria'k bere EZTEI-EGUNA.

O I A L A

III'GN. EKITALDIA

Bustanobi jauregiko etxe-ataria. Bigarren ekitalditik amabostaldi bat da igarorik ortxe-antxe. Goizaldia

I'go. jardunaldia

Aurrena PETIRI SANTZ bakarrik. Gero, NESKAMEA

PETIRI.—Auxen da, noski, Bustanobi jauregia, Bereterretxe'ren lengusu egiten den Gartxot jaun zaldunaren egoitza. Bereterretxe'k esan zidan bizpairu egun auetan emen egonen zela, En Grazian Gramont bere phamiliarekin bolara bat pasatzen emen baitago aspalditxoan. Izan ere, Bustanobitarrak Bereterretxe'ren aide dira batetik eta Grazian Gramont'enak bestetik. Jaungoikoa'k nai dezala Bereterretxe bere osabaren jauregi onetan egotea, bestela, ezpaitugu arkituko berriz olako okasiñorik. Jo dezagun atea. (*Jo beza aldaba.*) Agur, Maria!

NESKAMEA.—(*Barrutik.*) Graziaz betea. Nor zaitugu?

PETIRI.—Bereterretxe'n laguna nauzu. Ez beldur izan eta ideki atea.

NESKAMEA.—(*Atea idekiaz.*) Zure arpegia etzait ezagun. Nor zaitut?

PETIRI.—Ez bekizu orren ajolarik. Berak ba-daki nor naizen eta aski da. Etxean al-da?

NESKAMEA.—Bai, jauna; noren partez esan bear diot?

PETIRI.—Petiri Santz Altzai'koa emen dela esaiozu eta egiñalean etortzeko.

NESKAMEA.—Zu Lukuzetarra ez al-zera?

- PETIRI.—Ala naiz, baiñan ala ta guziz ere Bereterretxe'ren laguna. Esaiozu aguro etortzeko eztagola betarik galtzeko-ta.
- NESKAMEA.—Esango diot, baiñan, otoi, zaude kanpoan, zuek etzerate phiatzekoak-eta. (*Atea itxi beza.*)
- PETIRI.—(*Atekada ostein.*) Etxean zertan sarturik etzeukanat, zuntzun alena! Alajainkoa, etzeukagu oraintxen egoteko betarik, sobera luzesten ba'diagu erbiak itzul eginen baiziguk eta Bereterretxe'ko zaldunak ezтик eizatuko bere bizian erbi mardulagorik! Eta alare, neskame zuntzun onek atarekin muturrez jo zidak. Arrera gozoagorik merezi nian Bustanobi'n eta egin ere ala egingo zidak n zertara natorren ba'zetxekikan. Gaiñerakoan, zuntzuna ala zentzuduna, guria ta gustagarria zioken neskatilla, bai alajaiña! Beste batean lasaiago etorriko natzaiok bixitan. Alako perretxiku gozorik eztuk nun-nai eta noiz-nai arkitzen eta penagarri litzakek berorren gozorik txastatu gabe gelditu bearra. Amodiorik gabeko gaztaroa eta ardaorik gabeko bazkaria, alatsu. Biziazen latzak tarteka-marteka eskeintzen dizkigun atsegin-aldiok ez ditzagun arbuia, geroko damuak ezpaitu balio deus!...

II^{gn.} jardunaldia

PETIRI SANTZ eta BERETERRETXE

- BERETERRETXE.—Agur, Petiri Santz. Zer berri?
- PETIRI.—(*eskua emanaz.*) Agur, Bereterretxe. Albiste onakin nator-kizu. Musde Arnauton atxeman nai baldin ba'dugu, eztugu une bat galtzeko.
- BERETERRETXE.—Nun da ba gure gizona?
- PETIRI.—Emendik urre-urreean, ordu laurdeneko biderik ez... Amar gizon armatu ditu ondotik eta katigu bat.
- BERETERRETXE.—Nor arrapatu dute?
- PETIRI.—En Santxo Arhantzeta, Bustanobi'ra zetorrelarik.
- BERETERRETXE.—Madarikatua! Eta ilko du erraigabe orrek...
- PETIRI.—Ori seguru; ezpaitu barkatzen Otsoa'ren eriotza Grazian jaunari salatua. Alabaiña, erail aurretik, Otsoa'ren ilberria nork eman zion aterazi naiko dio, tormentua emanaz eta bizia aginduz itz egitekotan.
- BERETERRETXE.—Bai ta zure izena atera ta gero zakur bat bezala ilko du.
- PETIRI.—Etzazula dudarik egin. Orain, ordea, lenbailen joan bear dugu En Santxo biziarekin ateratzeko eta txoriak iges egin ez dezan. Zenbat gizon dituzu?
- BERETERRETXE.—Amabost inguru nireakin eta Gartxot ene osabare-

nakin. Ba-nua ots egitera. (*Bijoa etxera ta oju egin beza.*) Petri Suhara!

PETRI.—(*Barrendik.*) Ene jauna!

BERETERRETXE.—(*Barreanean.*) Armak artzeko moduan zaudeten guztiok prestatu egiñalean, presaka estuan atera bear baitugu. (*Artu bitzate arranbelak, geziak, jabalinak, lantzak eta gabiak, ezpata ta sastakaiatz gainera. Emen, aldi artako iskillu batzuen izenak aipatu ditut, antzezleri talde bakoitzak ahal ditzanak eskuratu ditzan.*)

PETRI.—Berealaxe, ene jauna. (*Barreanean agindu itzak, otsak eta zaratak entzun bitez prestatu ditezten artean.*)

BERETERRETXE.—(*Agertokiratuaz.*) Oraintxen datoz. Eta zu, Musde Arnauton'ekin al-zentozen taldean?

PETRI.—Bai, berarekin nentorren eta basoan, iñork igarri gabe itzul egin ahal izan dut.

BERETERRETXE.—Ez al-du zutaz susmo txarrik?

PETRI.—Oraintsu artean etzuen, baiñan, ni phalta naizela oartzean, onenian igarriko dio ni naizela salataria, ots, Santxo Arhantzeta'ri eman niona Otsoa'ren ilberria. Gaiñera, tormentu bidez Santxo Arhantzeta'ri ateratzen baldin ba'dio nire izena, ez da geldituko ni erail artean.

BERETERRETXE.—Ba'ote daki ni emen naizena?

PETRI.—Ez, eztaki ezertxore Jaungoikoa'ri eskerrak.

BERETERRETXE.—Eta nola arrapatu dute Santxo Arhantzeta?

PETRI.—Aspaldi zebilkion atzetik eta zelatari baten bitartez jakin zuen Santxo Bustanobi'ra etortzekoa zela gaurko egunez. Musde Arnauton'ek aurrea artu dio eta Oihanbeltz'eko parean bide inguru guzian zabaldu gera bere zai. Bi ordu barru, Santxo Arhantzeta gizajoa Musde Arnauton'en sarean eroria zegoen. (*Gudari urratsotsa entzun bedi.*)

BERETERRETXE.—Emen da Petri Suhara bere mutillekin. (*Atera bitez amabost guda-mutil inguru, eskudoaz gainera lenago aipatutako iskilluaz armaturik.*) Gure lana burutzeko aski gerala derizkiot. (*Guda-mutillak atera bitez eta Petri Suhara'ri mintza bekio.*) Geratu al-gera?

PETRI.—Bai, jauna.

BERETERRETXE.—Otoi, nire eskudua, arranbela, geziak eta gaiñera-koak ekartzkidazute.

PETRI.—Allande'k ekarri ditu. (*Allande gudariari ots egiñaz.*) Allande, kapitanaren iskilluak ekarri. (*Ekarri bitza eta jantzi.*)

BERETERRETXE.—(*Iskilluak jarritakoan.*) Aurrera mutillak, Musde Arnauton'en billa! Illa edo bizia Bustanobi'ra ekarri bear dugu.

GUDARIAK.—Il edo bizi, aurrera!

BERETERRETXE.—(*Petiri Santz Altzaikoari.*) Petiri Altzaiko, goazen

biok aurretik eta gogoan euki zure partetik traiziñorik somatzen baldin ba'dut, nire lenengo gezia zure biotzean sistatuko dela.

PETIRI.—Enaiz zure geziaren beldur, Bereterretxe kapitana, Musde Arnauton'en justiziaren beldur baizik. Ura bizirik gelditzea ene eriotza litzake eta zakurrak eriotza gozoagoa izan oi dute Musde Arnauton'i traiziñoa egiten dienak baiño. (*Ateratzera dijoazen unean, Grazian Gramont, Mari Beltxa eta Gartxot Bustanobi jaxi bites agurtzera.*)

III^{gn}. jardunaldia

Lenguak (une batean), GRAZIAN, MARI BELTXA eta GARTXOT BUSTANOBI. Gero: MARGARITA eta CATHERINE

MARI.—(*Korrika atereaz.*) Tristan, ene Tristan! Nora zoazkit agurtu ere egin gabe? (*Alkar besarka bezate.*)

BERETERRETXE.—Barkatu, Mari Beltxa, baiñan egiteko larri batek garamatzi.

MARI.—Ez al-zera, bada, egun batzuek ene onduan deskantsuan egoteta etorria?

BERETERRETXE.—Asmo orretan etorri nintzen, baiñan, orain egiteko nagusiago bat daukat.

GRAZIAN.—(*Bereterretxe'gana urbilduz.*) Nora zuazte, seme?

BERETERRETXE.—Musde Arnauton'en billa. Baldin, gaur ekartzen ezpa'dugu, apika ezpaitugu sekula ekarri ahal izanen.

GRAZIAN.—(*Pharez.*) Petiri Santz'ekin egin tratuak frutu onik ekarri dik, nunbait.

BERETERRETXE.—Frutua zori dago; biltzen ote dakigun ikusi bear orain. Musde Arnauton Oihanbeltz'ean omen da. Santxo Arhantzeta bere atzaparretan omen dauka eta aguro ibilli bear dugu bere mendetik bizirik atera nai ba'dugu.

GRATXOT.—Zer diñozu, Tristan? Albiste oiek arriturik uzten naute.

BERETERRETXE.—Arrituago geldituko zerate Musde Arnauton kate-peturik dakarkigunean. Agur danoi; ba-goaz txoriak itzul egin baiño len. (*Bijoaz.*)

GRAZIAN.—Ondo joan eta suerteak lagun zaitzatala.

MARI.—Agur, Tristan, Jaungoikoa'k lagun zaitzate. (*Begira geldi bekio luzaro, aldentzen ikusirik, nigarra begietan.*)

GRAZIAN.—(*Gartxot'i.*) Zapelatz orrek berea egin dik orain ere. Santxo Arhantzeta nirekin egotekoa ukan gaur En Bertrand de Montferrand'i buruz erabakiak artzeko eta bere bitartez Lukuze'ko Baroiarekin artu-emanean jartzeko.

GARTXOT.—Nunbait, gure jauregiko bide-sarreran itxoin ziotek eta

bertan arrapatu. Naiko lan izanen dik zapelatz orren atzaparretatik biziarekin ateratzen.

GRAZIAN.—Bereterretxe garaiz elduko al-duk gizagaixo orren bizia salbatzeko! (*Alaba negarrez dagola oartuz, bere bularrean maiteki estutu beza eta malkoak txukatu bizaizkio.*) Mari Beltxa, etzanela negarrik egin, laister bein betiko alkartuko baitzerate eta bein betiko zoriona ezagutuko duzute.

MARI.—Ez, aita. Ezin ninteke zorionekoa izan, baldin egunero-egunero bildurrak pasatuta egon bear ba'dut, ene senarra noiz galduko gezi batek zearkatuta. Etorkizun beltz orretan pentsatzen ari nintzen, aita.

GRAZIAN.—Zaldun guztien andreak orrela egon oi ditun, alaba.

MARI.—Ni ezin ninteke, bada, orrela bizi: etorriko ote, etorriko ez oteka...

GARTXOT.—Orretara ere oitu eginen aiz, gizakumeok zernaitara oituzten baigaitun mundu ziztrin onetan.

GRAZIAN.—(*Etzetik datozen emakumei begira.*) Orra gure andretxoak zer gerta ote den jakin-miñez.

GARTXOT.—Baiñan, beti bezala berandu irixten dira. Jaungoikoa'k egin zituen emakumeak begiluze ta ankamotz. (*Emasteari.*) Nola demontre moldatzen zerate leku guzietara berandu irixteko?

MARGARITA.—(*Sartu ala.*) Gure buruak ematen baidizkigu lanak.

GRAZIAN.—Noski, etxe-atarira jeixteko ere apaindu bearra duzute-ta. Zuen senartxoak apainketa aundirik gabe ezagutzen zaitute ba, orratik.

CATHERINE.—Au bestea! Etzazutela pentsa, ordea, gure senartxoak ikus gaitzaten prestaketan aritu geranik. Ez, gero, olako ilusiñorik egin! Alabaiña, alako zalapartak eta iskanbillak entzunda, pentsatu baitugu jaun aundikiren bat ote zetorren eta alakoren bati arrera egiteko ez giñan, bada, nolanai aterako.

GARTXOT.—Dena dela, ainbeste ots ta iskanbilla ateratzen ibillitakoak joan zaizkizute. Beraz, beste nunbait ase bearko duzute zuen jakingura.

CATHERINE.—(*Mari Beltxa'ri.*) Baiñan, zer du gure alabak ain trix-teturik egoteko?

GRAZIAN.—Orra, niretzako pozgarririk aundiena izan dena, Mari Beltxa'rentzat naigabe larria izan da. Tristan joan zaio eta orrek tristetu du. Niri ere Tristan joan zait, baiñan gure etsairik aundiena illa edo bizia ekartzera. Otsoa'ren eriotza mendekatzeko uea eldu zaigu eta ala gerta ba'ledi, Santxo Arhantzeta'ri eta zuei agindutako itza beteko dut, En Bertrand de Montferrand libre utzirik.

CATHERINE.—Benetan poztutzen nauzu asmo orretan irauten duzula ikusirik.

MARI.—Baita ni ere, aita.

GRAZIAN.—Agindua, zorra, esan oi da eta niri etzait gustatzen iñorekin zorretan bizitzea. Alabaiña, bildur gera, En Santxo Arhantzeta gizajoak ez ote duen libre ikusiko zaldun gaskoina.

CATHERINE ta MARGARITA.—Zergatik ez?

GRAZIAN.—Santxo Arhantzeta une ontan Musde Arnauton'en mende dagolako, Orregatik atera da Bereterretxe korrika ta presaka bere gudariekin, Garaiz ibilliko al-dira bere bizia salbatzeko.

CATHERINE.—Baiñan apaiz galdu orrekin iñork ba'ote dauka segurantzirik?

GARTXOT.—Zeuk diñozu, iñork ere ez. Orain Santxo Arhantzeta bezala, noiz-nai zu edo ni izan giñezke bere ilgaiak.

MARGARITA.—Ene! Txantxetan ere etzazula orrelakorik esan.

GRAZIAN.—Zoritxarrez, eztizu txantxetan esan, benetan baizik eta oso benetan eta gure biziak gaurgero segurantzirik eztaukatelako piztitar ori bizi den artean, luzetsi gabe akabatu bear dugu...

GARTXOT.—(*Erne jarrita.*) Zaldi otsa eta mintzo otsa da. Gizatalde aundia dator gure gaztelu aldera.

GRAZIAN.—Ene bada-ta! Oso oker ezpanaiz, danen aurrelari zaldi zuri bikain orretan datorrena Leirin'go Jaun Kuntia da.

MARGARITA.—Gure buruak apain-apain jartzen asmatu egin dugu, beraz. (*Maltzurki irri egiñaz.*) Izan ere, ezpaita nor-nai "kondestable" jauna.

GRAZIAN.—Eztaikit zer nai ote digun Maule'ko Jaun Kuntiak, baiñan, dena dela, etzazutela txintik atera Musde Arnauton'ez eta Santxo Arhantzeta'z aditutakoaz. Beraz, zuhur mintzatu "kondestablearekin".

IV'gn. jardunaldia

Lengoak eta LEIRIN'GO JAUN KUNTIA

JAUN.—(*Bere jarraigoa giblean utzirik, bere eskutariak laguntzen diolarik aurreratu bedi oiñez En Grazian Gramont'engana.*) Agur jaun-andreok, agur danoi. (*Eskua eman beza bana-bana, aurrena andere ta damai, gero zaldunai.*)

GRAZIAN.—Agur, kondestable jauna.

JAUN.—Olhaibi'n izana nauzu eta an esan didate Bustanobi'ko zure lengusuaren jauregian ziñala.

GRAZIAN.—Baiki, alaxen da. Gartxot gure lengusuarekin artu-eman aundia dugu eta sarritan, gu onontza bezala, joaten dira Bustanobitarrak gurera. (*Bere lengusuari.*) Ezta ala, Gartxot?

GARTXOT.—Ongi mintzatu zera, gure artean odolaren lokarria sendoa baita, Jaungoikoa'ri eskerrak.

JAUN.—Ori gauza ederra da. Aideak, maitetasuna eta laguntasuna zor diote alkarri, gure denbora nahasi auetan sarritan gertatzen ezpa'da ere zoritxarrez.

GARTXOT.—Baiñan pasa gaitezen barrura, etxe-atarian ezpaigaude ongi.

MARGARITA.—Ongi diñozu, Gartxot. Gaiñera, Jaun Kuntia nekaturik etorri da, noski, eta gorputzarentzat txuspergarri bat berealaxe prestatuko dugu.

JAUN.—Milla esker, Bustanobi'ko andere zoragarria, baiñan ezin nin-teke zuen artean luzaro egon. Ene jarraigoa zai daukat eta En Grazian jaunarekin itz batzuek egin nai nituzke soilki.

GRAZIAN.—Barruan, patxada onean exerita obeki mintzatuko gera emen tente baiño.

JAUN.—(*Errezeluz.*) Ez, ez; eztaukat iñolaz ere exeritzeko betarik.

GRAZIAN.—Nai duzun bezala; etzaitut beartu nai.

GARTXOT.—Orrela naiago ba'duzute, atari au zuen eskuko uzten dugu.

JAUN.—Anitz esker zure atsegintasunagatik. (*Gartxot'ek andere-damai kiñu bat egiten die barrura sar ditezen eta agertokian Leirin'go Jaun Kuntia eta Grazian Gramont gelditzen dira.*)

GRAZIAN.—Zerorrek esango duzu zer nai duzun, kondestable jauna.

JAUN.—Lukuze'ko Baroia'ren partez natorkizu. Ba-dakizu nire lengusu dela...

GRAZIAN.—Bai, ba-dakit.

JAUN.—Otra, ba; zuk zure gazteluan preso atxeman duzu En Bertrاند de Montferrand zaldun gaztea zerorren tellapeko zenduelarik. Ba-dakizu, bestalde, ene lengusu Baroiak eta Bertrand'ek alkar-laguntasun tratu bat dutela egiñik...

GRAZIAN.—(*Ebakiz.*) Bai, guztiori ba-dakit.

JAUN.—Baldin guztiori aitortzen ba'duzu, Lukuze'ko Baroiak, nire bitartez, galdegin nai dizu zer eskubidez atxeman duzun preso Bertran zaldun gaztea.

GRAZIAN.—Musde Arnauton'ek ene semea il duen eskubide berberaz.

JAUN.—Indarraren eskubidez, beraz?

GRAZIAN.—Indarra beste eskubiderik ba'ote da, apika, mundu zital ontan?

JAUN.—Justizi bat ere ba-da eta justizi orren eragillea ni naiz Zuberora'ko konde-erri ontan.

GRAZIAN.—Inglaterra'ko Errege jaunaren menpeko leial gaituzu Zuberotar denok eta ba-dakit zure gobernadore edo kapitan kargua arengandik daukazuna. Ez; nik eztut errege jaunaren lege kontra altxatu nai, baiñan, nik Bertrand de Montferrand preso arrapatu

dutelako justiziarekin zemai (25) egiten ba'didazu, jakin ezazu, are geiago kastigatu bearrak direla Musde Arnauton eta Lukuze'ko Baroia nire semearen eriotzagatik.

JAUN.—Zure semeari eriotza nork eman dion ezta probatu oraindik. Jendearen herriketa ta marmarioa aixta edatzen da norbaiti kalte egin nai zaionean...

GRAZIAN.—(*Suminduta.*) Nik neuk dakit ene seme iltzallea Musde Arnauton izan dela eta ilketa orren testigua zuk uste baiño len mintzatuko da justiziaren aurrean.

JAUN.—(*Izutuxe.*) Etzazula kukurrukurik jo garaia baiño len. Justiziak eztitu onartzen nolanaiko testigutzak... (*Kinismuz.*) Baiñan, nola-nai ere, zaude lasai, justiziak kastigatuko baitu eriotza orren erruduna. Jakin ezazu, ordea, nire lengusuak eztaukala parterik eta zer ikusirik zure semearen eriotzarekin.

GRAZIAN.—(*Sututa.*) Musde Arnauton Lukuze'ko Baroiaren menpeko eta gudari da!

JAUN.—Ortan oker zaude... Musde Arnauton nire lengusuaren alkar-kide da, baiñan, eztago aren esanetara. Beraz, Musde Arnauton'i leporatzen dizkioten eriotzakin Lukuze'ko Baroiak ez dauka zer ikusirik.

GRAZIAN.—Zure lengusua nire semearen odolaz garbi baldin ba'dago ere, (*berekiko*) eta lepoa jarriko nuke ezetz, Musde Arnauton aren odolaz zikinduta dago eta ala ere libre dabil. Nunbait, Musde Arnauton'ek eztio justiziari buru-auste aundirik ematen.

JAUN.—(*Minduta.*) Ixo! Ori nire egitekoa da. Baldin Musde Arnauton arrapatzen ba'dugu eta probatzen ba'zaio zure semearen eriotzarekin zer ikusirik duela, justizia eginen zaio. Alabaiña, zuk Bertrand de Montferrand preso daukazula eztago probatu bearrak, zerorrek aitortzen baiduzu. Orain entzun ondo, En Grazian Gramont: ni ez natorkizu gaur justiziaren buru lehen bezala, adiskide bezala baizik, eta nire lengusuaren partez Bertrand de Montferrand libre utzi dezazula eskatzen dizut. Baiezkoan, etzaizu ezertxore gertatuko, baiñan, ezezkoan ez nuke zure larruan egon gura (26).

GRAZIAN.—Nire semearen iltzallea kastigatu beza justiziak eta nik libratuko dut Bertrand.

JAUN.—Berriz ere esango dizut zure semea nork il duen iñork ezta-kiela. Bere illotza bide bazter batean arkitu zela dakigu soilki.

GRAZIAN.—Nik ba-dakit, ordea, Musde Arnauton'ek il zuena bere eskuz. Justizia, ordea, bildur da kondestable jaunaren adiskideak

(25) Mehatxu, amenza.

(26) Nai.

kastigatzeko eta lekukoaren (27) aitortza ez luke aintzakotzat artuko gaurko sasi-justiziak.

JAUN.—En Grazian Gramont: enaiz eztabaidan jardutera etorri eta are gutxiago zure iraiñak entzutera. Gauza bat esatera etorri natzaizu: ots, Lukuze'ko Baroia zure semearen eriotzaz errugabe dela eta orretxegatik, zuk mendeku (28) gixa arrotzasan legeak urratuz preso-atxeman duzun En Bertrand de Montferrand zalduna libre uztea agindu-erazten duela. Zer erantzuten didazu?

GRAZIAN.—Justiziaren geriza zeran orrek nola eskatu dezakezu aita-iltzalle bat libre uztea?

JAUN.—Zer arraio ari zera esaten? Nor da emen aita-iltzalle?

GRAZIAN.—En Bertrand de Montferrand, Jaun Kuntia.

JAUN.—Ja, ja, ja! Burutik egin al-zaizu zuri?

GRAZIAN.—Orixe da zuk nai zenukena, baiñan Jaungoikoa'ri eskerak burua jator daukat.

JAUN.—Nork kondatu dizu bada ipui ori? (*Pharrez.*) Iratxoak, apika?

GRAZIAN.—En Bertrand de Montferrand'ek berberak bere buruari etsipena eman zionean.

JAUN.—(*Bat-batean, amorrazita.*) Zure sare galgarrietan nahasi gura nauzu burugabeko tentelkeriak kontatuz. Aski dut berriketarik! Nik egindako galderaren erantzuna agindu-erazten dizut.

GRAZIAN.—Zure galdera ezta itzetik ortzera erantzutekoa. Ongi ba'derizkiozu, bizpairu egun barru erantzunarekin joango natzaizu Maule'ko gatzelura.

JAUN.—Ongi da; baiñan egun orretan zirt edo zart egin bear duzu aitzeki ta aki-akula berririk asmatu gabe.

GRAZIAN.—Onenian, biar bertan joango natzaizu eta orrela baldin ba'da, zuen gogoko erantzupena izanen duzute.

JAUN.—Ez al-zera maxiatzen ari, En Grazian Gramont?

GRAZIAN.—Ez, orixe, jaun kuntia. Biar joaten ba'naiz, Bertrand de Montferrand libre geldituko da, baiñan, etzi joan ba'nadi, Otsoa'ren eriotzaz berak erantzungo du.

JAUN.—Biar etorri zaitezela aolku (29) egiten dizut, bada.

GRAZIAN.—Ala itxaro dut. Baiña, dena dela, enaiz iñoren bildur. Mintza zakio orrela nire partez zure lengusu egiten den Lukuze'ko Baroiari.

JAUN.—Orrela mintzatuko natzaio zuketz eta zure itzari zintzo eutsiko diozulakoan nago.

(27) Testiguaren.

(28) Apentza, bengantza.

(29) Kontseju.

GRAZIAN.—Lasai egon. Biar ala etzi zure gazteluan egonen naiz. Biar izatekotan, mutilla neronekin joango da.

JAUN.—Biar izan dadilla.

GRAZIAN.—Saiatuko naiz, baiñan ez dago nire esku.

JAUN.—(*Eskua emanaz.*) En Grazian Gramont... biar arte.

GRAZIAN.—Jaungoikoa'k nai dezala.

JAUN.—Etzera damu izanen.

GRAZIAN.—Zuaz ongi, Jaun Kuntia. (*Bijoa Jaun Kuntia.*)

V'gn. jardunaldia

GRAZIAN GRAMONT, GARTXOT BUSTANOBI, MARGARITA,
CATHERINE eta MARI BELTXA

GARTXOT.—Gogor jardun zerate, ohartu ahal izan geranez.

GRAZIAN.—Aditu al-duzute gure auzia?

CATHERINE.—Leiotik xeletan egon gera, baiñan eztugu ezertxore aditu.

MARGARITA.—Nunbait, "gure" kondestable jauna presaka estuan zebillen. Etxea zabal-zabalik eskeiñi eta sartzen ukatu. Nor uste du dela orrek, amalau?

MARI.—Izan ere, Jaun Kuntia egin digun destaiña! Uste aundikoa, alakoa!

CATHERINE.—Bera zerbait baldin ba'da, gu ere ba-gera, gero!

GARTXOT.—Ta presaka zebilela esan. Larrua bear gizonak! Presa eztakit baiña, beste zerbait ba-zuen orrek, destaiña, errezelua edo alakotsu.

GRAZIAN.—Bietatik zerbait. Leirin'go Jaun Kuntia zakur zaharra da eta eztu lur txirristakorrean urratsik egin gura (30).

GARTXOT.—Eta zer nai zizun?

GRAZIAN.—Bere lengusuaren partez etorri zait.

CATHERINE.—Lukuze'ko Baroiaren partez?

GRAZIAN.—Bai, aren partez Bertrand de Montferrand'en libertatea eskatzera.

GRATXOT.—To! Ez al-zuen Lukuze'ko Baroiak ene jauregira etortzeko kemenik?

GRAZIAN.—Errezago ta seguruago baita Maule'ko gobernadoreaz baliatzea. Arek, bere indar soillaz eginen bailidake zemai (31), eta Lukuze'ko Baroia'ren zemaia bildur gutxi eragiten didate niri.

(30) Pausorik egin nai.

(31) Amenaza.

Maule'ko gazteluko kapitan jaunak, ostera, legearen indarrarekin meatxu (32) egin dit.

MARI.—Eta amor eman al-duzu, aita?

GRAZIAN.—Erdizka bakarrik.

CATHERINE.—Osorik eman bear zenduke, bada, Grazian. Ba-dakizu auzi orretan arrazoirik eztaukaguna eta kondestable jaunak, Inglätterra'ko Errege'ren ordezkari den aldetik Zuberota'ko konde-errian, gaitz aundia egin lizaiguke.

GRAZIAN.—Enaiz jaun kuntiaren bildur eta enaiz izanen. Nik neuk ere naiago dut pakean bizi, baiñan, guda nai ba'du, guda izanen du!

CATHERINE.—Grazian: kondestableak legearen izenean guda eginen digu eta gaitzera, Lukuzetarrak alkartuko zaizkio laguntzalle. Desegingo ta txikituko gaituzte jaun kuntiaren gudariak.

GRAZIAN.—Ez ain errez. Guk ere izanen ditugu laguntzalleak eta ondotoxo gogoratuko zaio kondestable billau orri Grazian Gramont Olhaibitarra nor den.

GARTXOT.—Grazian, argi ibilli azeri orrekin. Nik neronek ere auzi onetan burua makurtuko nuke.

MARI.—Bai, aita. Askatu zazu Bertrand; dijoala pakean.

GRAZIAN.—Auzi onetan Bereterretxe'k dauka itza. Jaun Kuntiarri argi ta garbi esan diot auzi au luzaro gabe erabakiko dutala. Erantzupenarekin biar joaten ba'natzaio, Bertrand libre utziko dutala, baiñan, etzi joaten ba'natzaio, Otsoa'ren eriotzari erantzun bearko diola. (*Bat-batean adar-ots legor bat entzun bedi urrutian.*)

GARTXOT.—Grazian Gramont, adar-ots ori Bereterretxe-rena duk. Emen dituk beraz.

GRAZIAN.—Adar-ots tristea! Berri txarrak ditugu.

MARI.—(*Urrutira begira.*) An urrutian gizatalde bat ageri da. Euren artean ezta poz-algararik, oiurik eta irrintzirik. Danok burumakurrik datoz.

GRATXOT.—Eizeak itzul egin die, nunbait.

GRAZIAN.—Urde madarikatua! Itzul egin duk orain ere, itzul? Beste batek ordainduko dik biziarekin ire partez!

MARI.—(*Zorrotz begira.*) Begira nun datorren Tristan, danen aintzinetik. Gizajoa!... Ba-noa, ba-noa bere billa. Jaunkoikoa'ri eskerak bizirik dator eta ori da premiazoena. Nik kontsolatuko dut bere pena aundian. (*Bijoa Bereterretxe'ri arrera egitera.*)

CATHERINE.—(*Gizataldeari zorrotz begiratu.*) Oker ezpa'naiz, Grazian, norbait dakarte katapulturik...

GRAZIAN.—(*Arrituta.*) Arrazoi duzu, emazte... (*Atsaldi bat egiñaz.*)

Baiñan, zer dakuste ene begiak? Musde Arnauton berbera kate-peturik dakarte! Jaungoikoa'ren justizia dollor orren gainean erori da noizpait. Tristan ene seme laztana! Baiñan, nola eztuzute egiten oju, irrintzi ta kantu? Nola daude tristerik zuen biotzak pozez lertu bear luketenean? Noizko uzten dituzute euskaldun menditarren irrintzi alaiak? (*Sututa.*) Burutik egin al-zaizute itxura triste ortan etortzeko? Ala, aiton zahar onek alaitu bear ote ditu zuen bekosko illunak? (*Ojuka.*) Ba-natxiak, Tristan, ba-natxiak eta bejondaikela ire egiteko bikaiñagatik!... (*Bijoa.*)

CATHERINE.—Beste norbait ere ba-dakarte zauriturik edo illotzik makkillezko kamaña batean etzanda.

GARTXOT.—Egia da. Zoritzarrez, illotzik dakarte, arpegia txamar batekin estali baitiote... (*Bat-batean.*) Alajainkoa! Egingo nuke illotza Santxo Arhantzeta dela.

CATHERINE.—Jaungoiko maitea! Bera ote da?

GARTXOT.—Ziur egon baietz, apaizak eriotz-epaia bota baitzion.

CATHERINE.—Orain ulertzen dut garaitaren (33) trixtura ta ixiltasuna.

GARTXOT.—(*Abotsa goruntz jasoaz.*) Euskalerrria'ren seme zintzo ta leiala, zer pekatu egin duk eriotz merezigarri izateko?

VI gn. Jardunaldia

Lengoak, BERETERRETXE, PETIRI SANTZ, MUSDE ARNAUTON (eskuak katez lotuta), gudari taldea, katigu batzuek eta SANTXO ARHANTZETA'ren illotza kamaña batean

BERETERRETXE.—(*Etsipenari jota.*) Berandu, berandu... En Santxo Arhantzeta zaldun leñargi ta zintzoaren bizia salbatzeko!

GRAZIAN.—Garaiz, ordea, inphernuko deabru au (*Musde Arnauton señala beza.*) bere lanean atxemateko.

GARTXOT.—Belaunika gaitzen illotzaren aintzinean eta erreza dizaio-gun Aita Gure bat gure Egille Aundia'ri, Santxo Arhantzeta zenaren arima bere atsegiñean artu dezan. (*Belaunikatuz eta txapelak kenduaz.*) Aita gurea... (*Agur Maria eta Aintza'rekin amaitu bezate.*)

BERETERRETXE.—Petri Suhara: Aukeratu lau arranbelari eta eraman illotza gazteluko eskaratze nagusira. Illotzak Bustanobi'ko jauregian dirau artean lau gudari euki bitza etengabe alboan armetan txutik.

PETIRI.—Zuk agindu ala eginen da. (*Petri Suhara'k berexi bitza lau arranbelari eta eraman bezate illotza gaztelura.*)

(33) Victoria.

- BERETERRETXE.—(*Grazian Gramont'i.*) Emen dakarkizut, agindu bezala, katez lotuta munduan den gizerailerik makurrena.
- GRAZIAN.—Eskarrikasko, seme. Ire itza bete duk. Orain ordainduko dizkik denak batean bere ilketa guziak.
- PETIRI.—(*Grazian Gramont'engana aurreratus.*) Jauna, indazu grazia ziraunkume onen iltzalle izan nadin.
- MUSDE.—Traidore kixkilla! (*Karkaxa bota bezaio arpegira bere gudari izanari.*)
- PETIRI.—Nor uste duk aizela niri karkaxa botatzeko? To, urde putza! (*Masaillekoka jo beza ta lurrera bota.*)
- MUSDE.—(*Amorruz lerre-jario.*) Irekin biotzbera izanak ekarri zidak ondamentia... Azi zak belea eta aterako dizkik begiak.
- GRAZIAN.—Ago ixilik, zakur ori! Berriketarako gogo baldin ba'daukak nire gudariak eziko aute aguro.
- BERETERRETXE.—(*Apaizari.*) Altxa adi lurretik eta oillarkeri gutxi gero! Berriz aborik zabaltzen ba'duk neronek astinduko aut zigorrez. (*Altxa bedi Musde Arnauton.*)
- PETIRI.—(*Grazian Gramont'i.*) Jauna, nire eskabidea ontzat artzen al-duzu?
- GRAZIAN.—Neronen eskuz iltzeko asmoa nikan, Otsoa nire semearen eriotzaz apentzeko. Alabaiña, eizea iri zor diagun ezkeroz, ezin diat ukatu ire eskabidea. Zorroztu zak begia ire geziak uts egin ez dezan. Ire arranbelaren lana ikusiaz aguretxo au ondotoxoz gatzuko duk.
- GARTXOT.—(*Bereterretxe'ri.*) Aurrena zorionak eman nai dizkiat apaizaren jabe egin zeratelako. Alabaiña, oraindik ez diguk esan nola arrapatu duzuten.
- BERETERRETXE.—Oihanbeltz'eko gure sarobetik urbil zeuden bilduta goiz-otordua egiñaz. Ziarozko ustekabeen arrapatu ditugu eta gure gezipean jausi eztirenak ematen egin dute. Batek ere eztigu itzul egin. En Santxo Arhantzeta'ren gorputza zoko batean baztertuta zeukatzen. Ilberri zegon, oraindik bero, eta soin-arpegiak geziz josiak zituen.
- MUSDE.—Bai, phesta bukatzeko denbora doi-doi izan dugu.
- GRAZIAN.—Ixilik egoteko agindu diat lenago ere, nire zigorra probatu nai ezpaldin ba'duk ire larru gaiñean.
- MUSDE.—Musde Arnauton eztuk ixilik egotekoa agramontes baten aginduz.
- BERETERRETXE.—Ixilik egoten ezpa'aiz, nire zumezko zigorraz eziko aut.
- MUSDE.—Errespetatzen ezak apaizaren izena. Nor aiz i niri ika egiteko?
- GRAZIAN.—Tristan Bereterretxe nire gudarien buruzagi edo kapitana

na duk. I, berriz, nire prisionerua ta gizon-iltzalle bat besterik ez aiz.

MUSDE.—Baiñan, zuek nai ba'duzute edo nai ezpa'duzute, apaiza nauk eta tratu txarrrik ematen ba'didazute apezpikuarengana joko diat keja emanaz.

GRAZIAN.—Eztuk orretarako betarik izanen, zakur orrek. Oraintxen bertan ordainduko baituk Otsoa'ren eta Santxo Arhantzeta'ren eriotza.

MUSDE.—(*Eriotza uste baiño urbillago ikusirik, izututa eta izketa doiñu apalean.*) Jauna, erruki zakizkit; gogoan euki apaiza naizena.

GRAZIAN.—Bai, ala aiz, zoritxarrez. Gure Eliza Donearen izena zikintzeko apaiztutako gizon dollorra. Ire bizimodu lotsagarriarekin Zuberoa'ko eta ingurutako kristau guziak eskandalizatu dituk eta orain Jaungoiko gure Jaunak nire eskuetan jarri au Bere bentantzta egarriaren asegarri izan nadin. (*Bat batean emakumiengana zuzenduz.*) Zuek, emakume on oiek, otoi, etxera zaitezte. Emen ikusten ari zeratena eta ikusiko duzutena ezpaita zuen biotz xamurrentzat egokia.

CATHERINE.—Bai, goazen etxera, nire senarrak ongi diñonez auzi au ezpaita guretzakoa. (*Bijoaz.*)

GRAZIAN.—(*Musde Arnauton'i.*) Esan, zergatik il ukan nire semea?

MUSDE.—(*Izu-laborritan.*) Nik ez nuen zure semerik il.

PETIRI.—(*Aurreratus.*) Bai, ik il ukan erorren eskuz, madarikatu orrek! Nire bixtan il ukan gaiñera. Zertan ukatzen duk egia?

GRAZIAN.—Ta semea ilda gero erreskatea eskatu idaken, gizeraille ta lapur orrek.

MUSDE.—Ezta egia! Petiri Santz gezurretan ari da. Gorroto ninduelako saldu nau.

PETIRI.—Gorroto autela egia duk, zin egin bainikan, ik niri egindako bidegabekeria mendekatuko nikala, Jaungoikoa'k ortarako abagunerik eman ezkeru. Baiñan egiati nauk eta ez gezurti. I berriz, apaiza izanarren gezurretan ari aiz, ire jantzi donea bein bat geiago loituz...

MUSDE.—(*Apalki, Petiri Altsaikoari.*) Petiri Santz, gogoan euki zak bizirik utzi indutala ire bizia nire eskuetan zegoenean...

PETIRI.—Deusen errurrik gabe urtebetean ziega eze batean goseak amorratzen eta usteltzen euki ondoren... Bapo zio! Milizka gozoagorik egiten ezpaldin ba'dakik jai duk nirekin. Besterik esango diat nik iri: Ik lenago jakin izan ba'u ni izan nintzela Otsoa'ren eriotzaren salatari, Santxo Arhantzeta bezala garbituko nindukan. Alabaiña, nik irabazi diat partida. Eldu zaik bada garaia ire gizerailketak ordaintzeko.

GRAZIAN.—(*Ezpata-muturra sabelean jarriaz apaizari.*) Aitortu ezak

- beraz, i izan aizela Otsoa'ren eta Santxo Arhantzeta'ren iltzalle.
(*Musde Arnauton ixilik gelditu bedi.*)
- BERETERRETXE.—En Grazian Gramont jaunak itz egin dik. Mintza adi!
- MUSDE.—Il bear ba'nauzute, ez dizutet atsegin ori emango.
- GRAZIAN.—Ik ezpa'duk aitortu nai, ire gudariak aitortuko ditek eta orrekin nire konzientzia libre izanen diat ire eriotzaz. Mintzatuko al-aiz?
- MUSDE.—Nire odola ixuri nai baldin ba'duzute, ene aitorrrik gabe egin bearko duzute.
- GRAZIAN.—Ongi da, ire ordez, lekuko izanak mintzatuko dituk. (*Petiri Santz'i.*) Petiri Santz Altzaiko: Jesukristo gure Jaunagatik eta Ebanjelio Santuagatik zin egiten al-duk Musde Arnauton izan dela Otsoa nire semearen iltzalle?
- PETIRI.—Bai jauna, zin dagit. Neronek ikusi nuen bere eskuz nola il zuen.
- MUSDE.—Gezurra!
- GRAZIAN.—Aurreratu ditezela orain Oihanbeltz'eko sarobean preso artutako mutillak. (*Bospasei mutil aurreratu bitez alkarren artean sokaz edo katez lotuta.*) Esan, mutillak: nork il du En Santxo Arhantzeta zaldun leñargia? (*Ixilik beude.*)
- BERETERRETXE.—Mintza zaitetze, zakurrak, mingaiñik gabe gelditu nai ezpa'duzute. (*Zigorraz meatxu egin bizaie.*) Esan aguro nork il zuen En Santxo Arhantzeta, bestela nire zigorrak zuen bizkarrak larrutuko baitzikkik.
- ARRANBELARI ATXILLOTU BAT.—(*Urrats batzuek aurreratus Grazian Gramont'enagana.*) Bizia agintzen al-diguzu aitortu ezkerok?
- GRAZIAN.—Agintzen dizutet.
- ARRANBELARI.—Orra, ba, esan: bere aginduz il genduen En Santxo Arhantzeta.
- GRAZIAN.—Jesukristo gure Jaunagatik eta Ebanjelio Santuagatik zin egiten al-duzute?
- BOST ARRANBELARIAK.—Zin dagigu.
- MUSDE.—Saltzalle dollorrak!
- ARRANBELARIA.—Oroitu, ordea, bizia agindu diguzula.
- GRAZIAN.—Nire itza gordeko dut. (*Ondoren Bereterretxe'ri.*) Bereterretxe: agindu Petri Suhara talde buruari atxillotuok gaztelura eramateko.
- BERETERRETXE.—(*Gartxot'i.*) Zein torretan sartuko ditugu, osaba?
- GARTXOT.—Eguterako torrera eraman ditzatela agindu ezak, bestea baino egokiago baizegok.
- BERETERRETXE.—Zuk irizten diozun bezala eginen dugu. (*Bereterre-*

txe mintza bedi Petri Suhara talde-buruarekin eta eraman bitzate katepetuak.)

GARTXOT.—(*Grazian'i.*) Musde Arnauton ere preso sartu bear ote dugu?

GRAZIAN.—Ez, noski. Biziarekin gelditzeko ate bat zabaltzea litzake ori. Justiziak entzungor eta ez ikusi egiten duen ezkerro gizon iltzalle auekin, neuk egingo diat justizia.

GARTXOT.—Orain il bear al-duk?

GRAZIAN.—Oraintxen bertan. (*Arranbelariai ots egiñaz.*) Arranbelariak, erne! Gibelego aritz tantai artan (*siñalatus.*) lotu ezazute Musde Arnauton. (*Eraman eta lotu bezate.*) Petiri Santz Altzaiako: berexi ezak ire gezitan zorrotzena eta teinkatu ezak ire arranbela. Musde Arnauton: esan zak “Nire Jesukristo Jauna” ire biotza damutzeko gauza baldin ba’duk.

MUSDE.—(*Izu-laborritan.*) Grazian jauna, erruki zakizkit!

GRAZIAN.—Lagun urkoarentzat errukirik ezagutzen ez duen gizonak eztik eskubiderik errukia eskatzeko.

MUSDE.—Otoi, indazu, beñepein, apaiz bat ene pekatuak aitortu ditzadan.

GRAZIAN.—Eman al-ioken nire semeari? Eman al-ioken Santxo Arhantzeta jaunari?

MUSDE.—Indazu, ordea, niri, betiko inphernuan gal ez nadin.

GRAZIAN.—Inphernura joan bear duk ik. Ura duk ire tokia!

MUSDE.—Jauna, indazu apaiz bat!

GRATXOT.—Ez al-duk aski erorren buruarekin?

GRAZIAN.—Esan diat lenago ere “Nire Jesukristo Jauna” esateko Jaungoikoa’gan sinisten baldin ba’duk. Aitortzallea bost ajola zaik iri. Ba-dakik sobra emen eta inguruetan apaizik eztela eta ire bizia salbatzeko denbora irabazi naiean ari aiz.

MUSDE.—Grazian jauna, zure kristau-fedeagatik, arren, apaiz bat eskatzen dizut. Pekatu larriz okiturik nago eta Jaungoikoa’k ene apaizgoaren kontu zorrotza eskatuko dit. Lapurretaz, gorrotz, lizunkeriz, iraiñez eta gizon-odolez zikinduta daukat nire burua. Errukitzen ezpa’zatzait, betiko inphernuan galduko naiz.

PETIRI.—(*Mendekuaeren gozoa xurgatuz.*) Ta zer nai duk ik, gize-railketa guziak eginda gero zeruan sartzea? Ortaz, iri bizia kenduta mesede bat eginen nitek. Ez orixe! Inphernuko sutara joan bear duk deabru tartean dantzatzera eta ik egindako gaitz eta kalte guziak ordaintzera.

MUSDE.—(*Etsi-etsi eginda.*) Otoi, jauna, apaiz bat, apaiz bat!... Bestenaz, inphernuko sutan amilduko naiz anka ta buruz.

GRAZIAN.—Amildu adi ba! Orixen nai diat, Nire semeari ez ioken aitortzeko abagunerik eman. Petiri Santz’ek esanda zekiat. Bide-

gabe litzakek, beraz, ene seme maitea pekatu larri bategatik inphernura joan ba'duk, i, ire gizerailketa guziakin, zerura joatea.

MUSDE.—Jauna, zure semea berotasun une batean il nuen, ustekabea, naigabe, eta etzidan betarik eman aitortzalle bat emateko.

GRAZIAN.—Nik ere orrelaxe ilko aut: itxumenean, berotasunean, gorroto irakiflean. Bizitzeko kristau-erlejiñorik bear ezpa'ukan, iltzeko ere eztuk bearrik.

PETIRI.—Jauna, nai duzunean agindu eta nire geziak zakur orren biotza alderik-alde igaroko du.

GRAZIAN.—Tristan Bereterretxe: ik atxeman duk eta iri dagokik iltzeko agindua ematea.

BERETERRETXE.—Ez, jauna; ni zure zerbitzari bat besterik ez naiz. Illa edo bizia ekartzeko esan zenidan. Orain zure prisioneru da; beraz, zuk erabaki ta agindu.

GRAZIAN.—Ongi derizkiot. Betor niregain gizon onen eriotz-erantzukizuna eta agindu onetan ene bengantza-egarria goza bedi. (*Petiri Santz'i.*) Petiri Alzaiko: Teinka arranbel ori!

MUSDE.—(*Etsipenari emanda, amorrazioz.*) Madarikatua! Jaungoikoa'k ire azken orduan ez bizaik eman aitortzallerik! (*Zemai onekin Grazian Gramont ikaratuta gelditu bedi eta une batez luzesten du bere agindua. Petiri Santz'ek, ordea, Grazian'ek atzera egingo duen bildurrez gezia jaurtitzen du.*)

PETIRI.—Ori nai ukek ik!... To, erantzuna! (*Its oek esanaz Petiri Santz'ek gezia jaurtitzen du ta Musde Arnauton ilda eror bedi.*)

GRAZIAN.—Ongi egin duk. Ikustak arnasik ote darion eta bizi aztarnik somatzen ba'diok, buka zak lana. (*Bijoa Petiri Santz.*)

BERETERRETXE.—Musde Arnauton: Zuberoa'ko erria eztuk gaurgero ire bildur izanen!

O I A L A

VII^{gn.} jardunaldia

LEIRIN'GO JAUN KUNTIA eta bi ARRANBELARI

(*Lengo agertoki berbera. Arratseko zortzirak ingurua. Gau illuna, udazken edo negu arratsa baita.*)

JAUN.—Zortzirak urbil dira. Onezkero laister bear du Bereterretxe'k.
ARRANBELARI 1.^a—Bai, Xikot gure zelatariak esan zigunez, eizetik garaitsu ontan etortzen omen da bere lagunekin.

ARRANBELARI 2.ª—Eztago presarik. Gauda gure laguna da eta biar goizeko zazpirak arte eztago eguna argitzeko bildurrik.

- JAUN.—(*Jauregiari begira.*) Eztu toki txarra aukeratu Bereterretxe'k bere emaztearekin eztaí-ondorengo eztaíaldia igartzeko. Aspaldi ote daude emen?
- ARRANBELARI 1.º—Xikot gure kontakatilluak jakin-erazi zigunez, illabete bat ba'daramate emen. Aurten eize ugaritasun aundia da eta nunbait, luzatzen ari dira orregatik; alabaiña, noiz-nai joan ditezke Olhaibi'ra. Bereterretxe'ren ama ere emen omen dago, Larraun'dik etorrita, bere seme-alabekin bolara bat pasatzen.
- JAUN.—Mari Santz? Erruki dut. Obe zuen Andoze'ko ibarretik atera izan ezpa'litz, aurki bere semearen illotza ikusi bearko baitu Buztanobi'ko atarian.
- ARRANBELARIA 2.º—Tamala, Bereterretxe'ren aitagiarraba emen ez egona biak batera garbitzeko. Olhaibi aldera beste txango bat egin bearko dugu luzaro baiño len egiteko au burutzeko.
- JAUN.—Aurrena, ordea, Bereterretxe akabatu bear dugu. Ori da Lukuze'ko Jaun Baroiaren borondatea eta etzaio errazoirik phalta. Bereterretxe bizirik uzten ba'dugu, lanak eman bear dizkigu bizi geran artean eta Grazian Gramont, berriz, deus ezta Tristan Bereterretxe'ren laguntasunik gabe.
- ARRANBELARI 1.º—Egi aundia diñozu. Grazian Gramont aspaldian auleriak jota zegoen zalduna zen Bereterretxe bere zerbitzuan artu zuenean. Onak txuspertu ta indartu du Olhaibi'ko jauna gure aurka.
- JAUN.—Musde Arnauton, Lukuze'ko Baroiaren gudaririk bipillena beragatik galdu zen. Beragatik eta Petiri Santz Altzai'koagatik. Au, ordea, joan den astein akabatu zuten Baroiaren gudariak eta orain Bereterretxe'ren aldi da. Nire lengusuak ezta barkatzen apaizaren eriotzan parte artu zutenai.
- ARRANBELARI 2.º—Azkarregi ibilli nai izan du Bereterretxe'k bere egiñetan. Bere zerbitzuai eskerrak, zegokion baiño goragoko neska batekin ezkondu ahal izan da eta bere emaztearen anai bakarra il delako, Grazian zaharra itzearekin Olhaibi'ko, Auze'ko ta beste erri batzuetako jaun da jabe geldituko litzake. Bidea zuzen urratzen jakin du mutillak.
- JAUN.—Baiñan, bide txirristakorretik ibilli da eta bere asmo ta jomuga guziak gaurko arratsean ankaz gora joango zaizkio. Berak, etxerakoan igaro bear duen bidean, arbola bakoitzak arranbelari bat du gibelean gezia jaurti unean. Zelartateaz (34) oartzen denerrako, berrogeitamar edo eun gezi gorputzean itsasiko zaizkio. Bereterretxe: gomenda zaiok ire arima Jaungoikoa'ri.

ARRANBELARI 1.º.—Ixo! Zaldi-takata otsa da ta jende ixkanbilla ere bai. (*Entzun bitez bi zarata tankerok urrutitik urbillera.*) Ezkuta gaitzen.

JAUN.—Gizon bakoitza bere tokian al-dago?

ARRANBELARI 1.º eta 2.º.—Bai, jauna.

JAUN.—Goazen, bada, geu ere geronen gordelekutara. (*Eize-taldekoak agertokian sartu aurretik, zaldien ostiko ta irrintziak eta jendearen berriketa-otsa argi ta garbi entzun bedi. Gatxot'ek, morroiei ondorengo agindu-itzok esango dizkie eta berealaxe agertokian sartu bitez.*)

GARTXOT.—(*Agertokian sartu aurretik.*) Zaldi-mutillak, eraman zamariak ukullura eta eizea sukaldera. Eize-zakurrak beren etxoletan lotu eta aztorea (35) bere egoitzan ipiñi. Zaldiai pentsurik onena eman eta zakurrai eta aztoreari ase arteko otordua. Gaurkoa ongi irabazia daukate eta ez merke-zurrian ibilli.

VIII'gn. jardunaldia

BERETERRETXE, GARTXOT, bizpairu ZALDUN adiskide eta gero
LEIRIN'GO JAUN KUNTIA

BERETERRETXE.—Guk ere aphia irabazia zeukagu, alajainkoa! Ongi ornitu maia janariz eta edariz, osaba, goseak amorrastan bainago.

GARTXOT.—Ago trankil, illoba. Ba-zekiat, andreak esanik, eranegun eizatutako basurdea oso-osorik jarri bear dutala eta ez ukan makala!

BERETERRETXE.—Egingo nuke, ordea, gaurkoa aundiagoa dela. Nork esan alako basurdearekin etorri bear genduenik!

GARTXOT.—Azeriarena izan duk, ordea, emoziozko eizea!

ZALDUN 1.º.—Bai, larri asko ibilli aiz une batean, Gartxot. Tristan laguntzera joan eza'litzaik... (*Itz oek esaten ari dela gezi txistu otsa entzun bedi nun-naitik eta Bereterretxe zortzi edo amar gezik gorputza zaurituta luze-luze jausi bedi. Bat-batean, Gartxot eta bere lagunak oiuka ta karraxika asi bitez.*) Traiziñoa! Ots, guri! Laguntza! Etsaiak, etsaiak! Lakuzetar urdeak! Ziraunkume dollo-rrak! Koldarrak, agertu zuen buruak nor ba'zerate!... (*Guztiau segundu batzuetan gerta bedi. Gartxot'ek bizirik itzul egiten du, baiñan beste bi zaldunak Lukuzetarren geziak zulatuta jausi bitez. Orduan, Jaun Kuntia bere gordelektik atera bedi, Bereterretxe'ren illotz ondoraño urbildu eta ezpataz erremata beza.*)

JAUN.—(*Ezpata Bereterretxe'ren odoletan gorrituta eta oin bat bere sabelaren gainean jarririk.*) Bereterretxe: Lukuze'ko Baroi jaunaren partez, milla goraintzi! (*Bijoa Jaun Kuntia.*)

IX'gn. jardunaldia

MARI SANTZ, MARI BELTXA, GARTXOT eta MARGARITA

MARI SANTZ.—Nun da, nun da, ene seme galanta? (*Negar zotinka makurtu bedi bere semearen illotz aurrean.*) Ene erraietako seme! Il aute, il aute!

MARI.—Tristan, Tristan! (*Makurtu bedi illotz ondoan oiñaze-miñetan.*) Nork il zaitu, ene Tristan!...

MARGARITA.—(*Gartxot'i.*) Beñat Arboti'koak arnasa dario oraindik. Eraman dezagun etxera.

GARTXOT.—(*Arboti'ko jaunarengana urbilduz.*) Beñat Arboti'ko: esan zak, ikusi al duk traidoria?

BEÑAT.—Bai, ikusi diat...

GARTXOT.—Nor zen?

BEÑAT.—Jaun Kuntia...

GARTXOT.—(*Ozenki eta zemaikor.*) Leirin'go Jaun Kuntia eta Napharroa'ko kondestable jauna: Izan bedi ire izena madarikatua mendez-mende Euskalerrietan!

O I A L A

A Z K E N A

Donostia'n, Jorraillak 23, 1959.

TXITRA

(ERESI ANTZEZKOIA)

AURRE-APRAIZ^{tar} BALENDIN'en iraulpena

ETXAIDE'neko Joannes neure adiskide onari biozkadaz

I T Z A U R R E A

Mahabharata antxiñako eresi baten urrengo erdekian artuta egiña da au, olerki lirakoi au:

Eskintzari bategaitik bidezti ebillala, Manipur'era eldu zan Arjuna, eta Txitraganda ezagutu eban an, Txitrabahana erri atako erregeren alaba ederra; eta aren zoragarritasunekaz lilluratuta, emazteztat eskatu eutsan. Nor zatekean itaundu eutsan Txitrabahana'k eta Arjuna Pandara zala entzun eutsanean bere asabetariko Prabhanjana ondorengo bagerik izan zala Manipur'eko errege-naroan (1), edatsi eutsan, eta jaubegeirik jadesteko neke gogorrek egin ebazala Shiba jainkoak aren lastasunekaz atsegindurik berak eta bere ondorengoak seme bana izateko mesedea egin-arte. Abindutako seiña (2) gizakumea izaten zan beti, eta bera, Txitrabahana zan, lelengoz, semea bakarrik izan ebana, Txitraganda, narea irauñ-azoteko. Au dala-ta, semetzat artu eban beti ta bere jaubegei egin. Eta jarrai eban bakaldunak:

“Txitraganda'k egin dagian seme bakarrak izan bearko dau gure nareari eutsiko dautsana; auxe da ezkontza onegandik bearrezten dautsudan baldinkizuna. Baldintza au onartu ba-badizu, zeurea dozuke Txitraganda.”

(1) *naro* = leiñu.

(2) *sein* = ume.

JAINKOAK:

MADANA (ERO)

BASANTA (LIKORI)

ILKORRAK:

TXITRA, Manipur'eko bakaldunaren alabea.

ARJUNA, Kurus'eneko bakalgeia, Kshatriya edo "Gudari-Endakoa".

Egimen onetan padar (3) bizikerea dagi oianean.
Manipur-aldeko ERRI-GIZONAK.

* * *

Antzektokirik barik antzestu ei zan "Txitra" Indi'n, antzezlarien inguruan ikusleak zireala. Ingalanda'n antzetzeko asmua Tagore'ri agertu eutsonean, ber-berak atondu ei eban iraulpena ta antzektokia zelan izan itarantzuna emon bere bai, baia antzerki au irarri ba-zeiten antzektoki bagerik irarri egien gurariaz.

LELENGO AGERRALDIA

TXITRA'K.—Bost Gezidun Jainkoa, Maitasuna'ren Jauna, zu ete zara?

MADANA'K.—Irazalea'ren biotzetiko lensemea nozu ni. Samin eta poz-tasunezko lokarriz lotuten dodaz nik neuk gizon eta emakumeen biotzak.

TXITRA'K.—Ba-dakit, ba-dakit zelakoak direan samin ori ta lokarri orreik...Eta zeu, nor zaudaz, Jauna?

BASANTA'K.—Zeure adiskide Basanta nozu ni, Aroen Bakalduna. Zartaroak eta eriotzeak munduaren azurrak bere karraskatuko leukiez, neuk jazarri ta uxatu ezpa-negikez etentzeke. Beti gazte nozu, ba, ni.

TXITRA'K.—Zeure agerrean auzpezten natxatzu, Basanta Jaun ori.

MADANA'K.—Zegaitik egin dozu, baiña, orren eskintzari gogorra ezezagun eder orrek? Zer dala-ta zimeltan izten dozu neke ta ilduraz zeure gartzetasun ezea? Zure buru-eskintza ori etxagoko maitasunaren jaurespideari. Esaidazu, nor zaudazan eta zer gura dozun.

TXITRA'K.—Txitra nozu ni, Manipur bakaletzeko bakalmegaia. Gure

(3) *padar* = eremutar.

jatorria egundo etzala izango ondorengo gizakume bagerik abindu eutsan, jainkozko eskerrez, Shiba Jaunak, gure aitaita bakalkoiari. Baia Jainkoa'ren itzak ezin aldatu eukean gure amaren erraietako bizitza-txingarra. Garaieziña izan nire izatasuna, emakumea izan-arren.

MADANA'K.—Ba-dakit. Eta orrexegaitik azten zaitu gizakume lez zuen aitak, eta arrarbela erabilten eta bakaldun-egikizunak irakatsi dautsuz.

TXITRA'K.—Bai. Orrexegaitik darabiltaz gizon-soñekoak eta urten egin dot emakumeari yagokon barru-bizitzatik. Emakumeek gizonen biotzak eurekanatuteko dabezen antzerik ez dakit. Esku sendoak dodaz arrarbela dardaratuteko, baia deusik ez dakit Kupido'ren arrarbela-erabilketarik, begi-jokorik, alegia.

MADANA'K.—Ori ikasi ez da egiten, eder ori. Irakatsi barik begiratuten dabee begiak, eta areikaz biotz-zauritua izan daitenak daki ondoen, zaurituten dabeena.

TXITRA'K.—Purna-ertzeko basoz niñioian ni eizan, bakarrik, egun batez. Zugatz bateri lotu zaldia ta orein (4) baten lorratzeri jarrai sastraka-arte batera sartu nintzan eta zugatz-adarren arteko badezpadako argiz bior-biorka yoian zidor estu ta latz bat aurkitu neban. Burrundara egien abarrak txirri-txirri (5) baten abestiaz, Orbelakaz egindako ogean luze, neuri bidea galazoz, ikusi neban gizon bat, beingo-beingoan. Alboratuteko agindu neutsan arrokeriz, baia ez eustan jaramonik egin. Egin neutsan zirri, andikeriz, neure arrarbela erpin zorrotzaz, eta zapart eginda zutunik jarri zan, errauts-pillotik zuzen eta bapatera urtetan daben su-ezpatearen antzera, eta irribarre parkakorrak izurtu ebazan aren ezpanertzak, neure mutiko-arpegia ikusi ebalako, aurki. Egun atan nabaitu neban lelenoz neure bizian emakumetasuna, ta gizonik neukala aurrez-aurre jakin neban.

MADANA'K.—Ordua daitenean irakasten dautset nik gizon eta emakumeeri euren burua ezaguteko ikaskizun nagosia... Eta gero zer jazo zan?

TXITRA'K.—“Nor zaitugu?” itaundu neutsan bildurrez eta arrituta. “Arjuna naz”, esan eustan, “Kurus'tarren sendi entzutetsukoa”. Arrizkoa nirudian nik, eta aantzi egin ekidan gur egitea be. Arjuna zan bai, Arjuna, neure amesen gurrak bakar aundia! Amabi urterako garbitasun-eskintzaria eginda eukala antxiñatik neukan

(4) *orein* = basamutz.

(5) *txirri-txirri* = kirkir, txirtxil.

nik entzutea. Amaika bidar izan neban nik guterra (6), neure gaztetasunezko aundigurakerietan, marro jantzita aupada egin, eta biok-biotara burruka egiteko! Nora joan zan zure ustekeria, neure biotz ergel ori! Neure gaztetasuna bere begitasun guztiekaz aldatu aal izan ba-neu nik neuk, zapalduten nengoan lur-zatiagaitik, esker domutsutzat artu neukean! Ez dakit zein oldozkizun zurrunbillok niñaroan. Zugatz-arteon galduten ikusi neban bapatean... Emakume gaixoa ni! Eneutsan ezer esan, ez agurtu, ez parkeskatu! Basatia lez geratu nintzan bertan, a muker aldendu zan bitartean! ...Urrengo goizean, jaurti nebazan neure gizon-soiñekoak, ipiñi nebazan beseztunak, marrak (7), katezko gerreztuna ta neure ikoltasun lotsagarria batuten eban arreunezko jantzi ubel bat, eta Arjuna'ren billa joan nintzan, jaramonge ta bizkor, Shiba'ren basojauretxera.

MADANA'K.—Jarrai egizu zeure edesti ori azkeneraiño. Biotzetik jaiotako Jainkoa naz ni, ta bai-dulert lilluraldi orreïn ezkutapena.

TXITRA'K.—Ozta gogoratuten dot ez zer esan neutsan, ezta zer erantzun eustan bere. Ez egidazu guztia edesterik eskatu. Oñiaztua lez jausi zan lotsea nire ganera, ni apurtuterik jadetsi ez ebanarren, gizonak baizen sendoa naz ba-ta. Entzumenak zirikatuten eustazan azkenengo entzun nebanak, orratz gorituak zirikatuko leukiezanez, etxerantzean: "Garbitasun-eskintzaria egin dot. Ezin izan naiteke zure senar". Gizonaren eskintzaria! Zeuk dakizu zigur, Maitasuna'ren Jainko orrek, euren bizi guztiko nekeen altxorrak emakumearen oiñetan jaurti dabezen jakitun eta deunen barri. Nik neuk zatitu egin neban neure arranbela ta geziak erre. Gorroto dot ba arranbela eskegita ibiltearren ezeundutako neure beso sendo biurkorra! Maitasun, Urtzi-Maitasun, autsetan zapaldu dozu nire indar gizonkoiaren alperreko arropuzkeria, ta nire giza-ezitasuna gauzeztanduta datza zeure oiñetan! Irakatsi egidazu ba, orain, zeurea! Emoidazuz makalaren indarra ta aldezle bageko eskua-ren iskillua!

MADANA'K.—Zeure adiskide nozuke. Arjuna lurbira-atzemalea dakarket, zeure agerrera baitu, ta zeure eskutik onartuko dau bere matxiñokeriaren zigorra.

TXITRA'K.—Astirik izatekotan jainkoeri laguntasunik eskatu barik, apurka-apurka, irabaziko neuke aren biotza. Bere lagun lez nenbilkioke, zuzendu negikezke bere gudu-burdiaren zaldi zigaitzak, lagunduko neuskio eizearen atsegiñetan, itzarrik nengoke gabetan

(6) *guterra* = zeozeren gurari bizia, Aiengiz-aldean.

(7) *marra* = pitxi.

bere txosnearen sarreran eta Kshatriya'ren egin-bear aundietan be lagun nengikioke: makalak sorosi ta zuzentza egiñez elduko nintzakio bear dan lekuetara. Zigur nago, "Au mutil au nor dot?". Oraingoan bere neure egitada onen antzera jarraitu daustan neure lenagoko bizitzearen mirabeetarikoen bat ete dot?" esanda begiratuko leuskedana. Gabetan malkoz, eta egunez irribarre egotarri-tsuñ (8) euren itxarokixunik eza ixiltasun bākartsuan alikatuten dabeen jaiotzaz alargun direan emakumeetarikoa enaz ni neu. Nire gurariaren lorea ez da autsetara jausiko bere igalia eldu baiño leen. Baiña bizitza osoko lana da egiazko izatea ezagutu ta lotsea izan dagioela jadestea eta auxegaitik etorri naz, lurbira eskuratuten dozun Maitasun, zuen atera, ta zuenekora, Basanta; Aroen Jaun gaztegin ori. Kendu dozue soin gaztetik leengo bidebagekeri au, itxusitasun samingarri au; egun baterako bakarrik egin nagizue andikiro ederra, neure biotzean maitasuna loratu zan baizen bizkor! Egun baterako egin-egiñeko edertasuna baiño ez dauetsuet eskatuten, eta neuk erantzungo dot datorkezan egunetzaz!

MADANA'K.—Emongo dauetsut daskedazuna, Andera ori.

BASANTA'K.—Egun bakar baterako barik, urte guztirako kokatuko da zure soin-inguruan lorazko udabarriaren lillurea.

BIGARREN AGERRALDIA

ARJUNA'K.—Amesetan zan, ala benetan aintzira-ondoan ikusi nebana?

Illunabarreko geriza (9) iñaurrien (10) artean nengoan ni bedar-tzan jezarrita, igarotako urteetzaz oldozten, inguratuten nenduen abarren illuntasunetik astiro-astiro ikuskizun eder-eder bat ager-tu zanean. Emakume taiua eukan, eta arrol zuri baten geratu zan ur-ondoan. Atsegiñez edatu bear eukeala zirudian ludiaren biotz-ak, aren oin ortoz zurien azpian. Aren soiñeko estalki mengalak urtu egingo zireala uste neban nik, birloratasunez eguratsuan, egu-nabarreko gandu (11) orizkea eguterako tontor edurtuan gesal-duten danez. Makurtu zan aintzirearen antzikur disdiratsuan ganerantz eta antxe begiratu eban bere arpegia. Atzerakadatxua egin eban biotz-ikaraz, lilluraturik, eta geldi-geldi geratu zan. Gero irribarreka ezker-eskua ardura bagerik lez jasorik, askatu eban bere adatsa ta tatarrez eroian beean bere oiñen inguruan. Zabaldu eban paparra ta begiratu ebazan arazkiro atondutako ta txera

(8) *egotarri* = egonarri baiño obeto; itz au geure errian ikasia dot.

(9) *geriza* = itzal Gipuzkoa'n.

(10) *iñaurri* = zabal.

(11) *gandu* = belaiño.

gozo batek adoretutako besoak. Makurtu eban burua ta bere gazte-
tasunaren lora biguna ikusi eban, bere ezetasun samurra, bere
azalaren margo gozatsua. Pozezko itsumustu batek argitu eutsan
izate guztia. *Lotoaren* edurrezko kuskua (12) goizean bere be-
giak edegikeran burua uretan ikusteko iduna makurtu ba-ledi ma-
kurtu, bere buruari arrigarri eretxita geratuko litzake egun luze
guztirako, aurki. Baia beingoan alde eban irribarreak aren ezpa-
netatik, eta goibeltasunezko gerizea azaldu yakon begietara.
Batu eban adatsa, estali ebazan besoak estalkiaz eta, antzika
aldendu zan astiro-astiro, gabak aldenduten daben illunabar ede-
rra lez. Gurariaren betekizun nagosia tximizta baten agertuta izan
ekidala uste egikean, beingoan ezebeztuteko. ...Nor dabil ateari
sakaka? (*Txitra sartuten da, emakume jantzita.*) Ene, aur dago!
Geldi, neure biotz ori! Ez nire bildur izan, Andera, Kshatriya
naz-da.

TXITRA'K.—Jauretxe onetan bizi naz ni eta zu neure ostararia zau-
daz, Jaun gurgarri ori. Ez dakit neure abegia zelan erakutsi
neikezun.

ARJUNA'K.—Andere galant ori, abegirik onena zeu ikustea baita.
Zeozertxu itaundu gura neuskezu, gogaikarri ezpa-natxatzu.

TXITRA'K.—Egin daikezu.

ARJUNA'K.—Zelako eskintzari latzak zaukaz lotuta jauretxe bakartsu
onetan, ilkor guztiak olako edertasunaren ikuskizun barik itxita?

TXITRA'K.—Ixilpeko gurari bat jaboten dot neure biotzean, eta bete
daiten eguneroko otoitzak eskintan dautsadaz, Shiba Jaunari.

ARJUNA'K.—Ene, ta zeuk zer gura izan daikezu, ludi guztiaren gu-
terrea zorean orrek! Goizeko eguzkiak bere suzko oiña lelengo
irarten daben sorkaldeko tontorretik sarkaldeko lurraldearen baz-
terrerañño bide egin dot; lurraren ganean aberats, yaio ta andia
dan guztia ikusi dot. Nire jakituria zeure izango da, ba, zer edo
noren billa zabizan esan ba-dadistazu.

TXITRA'K.—Guztiak dazaute nik billatuten dodana.

ARJUNA'K.—Guztiak? Eta nor da bere ospea dala-ta biotza atzeman
dautsun jainkoen autatu ori?

TXITRA'K.—Gorengo maillako errege-etxean jaiotako gizurenetatik
aundiena baita.

ARJUNA'K.—Ez egizuz eskiñi zurea lako edertasun-altxorrak ospe
aizunezko opamaian, andera. Entzute txarra eguzkia jagi baiño
leen goizetan lanbroa landetan lez miñez-miñ eskegiten da ba.
Esaidazu, nor da errege-jatorriko gizuren bikain ori?

(12) *kusku* = erdi zabalik dan lorea.

- TXITRA'K.—Guzurra dirudi, padar, beste gizon batzuen ospearen leiak dozuzana! Ez dakizu Kurus'tarren bakal-narea (13) baiño ospetsuagorik lurbiran ez daitena ala?
- ARJUNA'K.—Kurus'tarren narea!
- TXITRA'K.—Eta ez dozu iñoz entzun izan ain etxe ospetsuko izen andiena ala?
- ARJUNA'K.—Zeure ezpan-ezpanetatik entzun gura dot baiña.
- TXITRA'K.—Arjuna, lurbira-menperatzaillea. Gizadiaren agotik jaso neban au, izen illezkor au, eta zekenkiro jabon neban neure neska-biotzean. Erlantzen bat baiño ez ete da ba, izen ori, padar? Esaidazu, ta aiko-maikoetan ibilli barik ausiko dot neure biotzaren pitxitegia, ta autsetara jaurti marra aizuna!
- ARJUNA'K.—Aizunak izan, naiz egiazkoak izan aren izen eta ospea, aren egitzari ta aren adorea, ez egizuz jaurti, zeure biotzaren errukiarren; Arjuna auzpez dago zeure oiñetan une onetantxe ba-ta.
- TXITRA'K.—Arjuna zu!
- ARJUNA'K.—Bai, ber-bera naz ni, maitasun-gosez zeuen atean ostatu-eske!
- TXITRA'K.—Ez da egia Arjuna'k garbitasun-eskintsaria egin ebana amabi urterako, ala?
- ARJUNA'K.—Egia da, baiña zeuk birrindu dozu aren eskintsaria, gau illunaren eskintsariak igetargiak birrintan dauzenez.
- TXITRA'K.—Au lotsagarria!... Zer ikusi dozu nigan zeure buruagazko aizun biurtuten yatzunik, baia? Nor lilluratuten dozu zeure biarri-zanen domua daitena dalakoarren emoteko gertu dagozan begi baltz oneitan, esnea baizen zuri direan besootan? Ez dozu nire neu benetakoa billatuten, ba-dakit; eta nabaituten dozun ori ezin izan daiteke maitetasuna, ezin izan daiteke gizonak emakumearentzat daben gorengo goratarrea, aurki! Au tamala! Soiñeko marro-jantzi urrakor onek gogo illezkorra ikusteko ez direala jarri bear dauzala gizonak! Bai, oraintxe dakit, zigur, Arjuna, zure bizitasun gizurenkoiaren ospea guzurra dana!
- ARJUNA'K.—Ene! Ospea dan uskeria! Egitsarien arrokeria dan ergelkeria! Amesetea yirudit guztiak! Zeu bakarrik zara egin-egiñekoa, zeu, munduaren altxorra, ezbear guztien azkena, alegin guztien elburua, emakume bakar ori! Ba-dira beste batzu apurka-apurka ezagututen direanak, baia zu ikustea, lipar batez osagune osoa betiko ikustea da ba!
- TXITRA'K.—Enaz ni, enaz ni, Arjuna, olakorik, ene! Jainko'ren baten atzipekeria da au! Zoaz, zoaz neure gizuren ori, zoaz! Etzait

(13) *bakal-narea* = errege-jatorria.

ibilli aizunkeriaren atzetik, irudimenari ez egiozu eskiñi zeure biotz andia! Zoaz!

IRUGARREN AGERRALDIA

TXITRA'K.—Ez, olakorik ez! Gogo-barru goseberatik setati urten le-gikeen eskuakaz oratu bearrrik naukan begirakune orreri arpegi emon, bularra erdibitu bearrrik auzka (14) nabari aren biotza, za-rata aierkorra (15) soin guztiai bultzaka dabela ta gero eskekoa-ren antzean azken-agurra egin..., ez, olakorik ezin daiteke! (**MADANA eta BASANTA sartuten dira.**) Ene! Maitasuna'ren Jainko, ze-lako gar izugarriera jaurti nozu! Erretan nago ta erre-azo dagit ikutu dagidan guztia!

MADANA'K.—Bart zer jazo zan?

TXITRA'K.—Bedatseko loren orriz or-emen txirripistindutako ogean etzan nintzan, illunduten yoianean, eta Arjuna'k nire edertasuna dala-ta egin eban goramen arrigarriatzaz oldozten jarri nintzan egun luzean batutako ezta tangadaka-tangadaka muxtetan. Aantzi egin ekidazan joandako nire bizitzearen edestia ta leenagoko neure izateena. Labankerizko burundara osoa ta oianen zurrumurrutots guztia adituteko ordu igeskor batzu baiño ez dauzan lorearen antzera nabaitan neban neure burua, eta gero jatsi egin bear begiak zerutik, bekokia makurtu, ta autsetan itxi, antziz (16), deskeillarik bage, joandakorik ez etorkizunik bageko une bete-betearen edesti laburra aulantxe amaituta.

BASANTA'K.—Aintzaren amaibageko bizitza goiz ber-beretan loratu ta igatu daiteke.

MADANA'K.—Abesti baten bitartune laburrean amaibako esangurea lez.

TXITRA'K.—Ego-aldeko aize bigunak lo-azo nenduan xeraka. Aterpea egiztan *malati*-zeru loratsutik laztan ixiltsuak jausten zirean nire soñiaren ganera, ta ilteko etzuntokia aurkituten eban lora bakoi-tzak neure adatsean, neure bularrean, eta neure oiñetan. Lo negian nik. Eta bapatez, begikune luze-sakon batek ikututen ebala nire soin loak artua uste neban, neure loaren sakonetan, suaren atz zorrotzak ikutu egikienez. Zutundu nintzan biotz-ikaraz, eta aurrez-aurre ikusi neban Padarra. Igetargia azkenetan zan eta orri-arteti begira egoan giza-taiu auskorrean landutako jainkotar antzearen arrigarritasun a barrandatuten (17). Usaiñez zamauta

(14) *auska* = burruka.

(15) *aierkor* = leiatsu.

(16) *antzi* = zotin.

(17) *barrandatu* = zelatan egon.

egoan eguratsa; arratsaren ixillak itz egian txirri-txirrien abestiz; zugatzen gerizetak aintziran egozan dingilizka geldi-geldi; ta antxe egoan zutunik, luze, zuzen, tinko oianeko zugatz-antzo makillea eskuan ebalá. Bizitzako egiztapen guztientzat il nintzala, ta amesetako jaiotzaz begitasunezko bizitzara igaro nintzala, nabari neban neure begiak edegikieran, Oñietara jausi ekidan lotsea, jantzi askatua jausten danez: "Maite ori! Neure maite ori!" ziraustala entzun neban. Eta, orduan, aantzitako neure bizitza guztiak bat egin zirean eta erantzun eutsoen: "Ar nagizu, euki nagizu nazan au!" Eta luzatu egin neutsazan besoak. Zugatzen oztera sartu zan igetargia, ta illuntasunezko errezela (18) batek estali eban guztia. Ortzi-lurrak, aldiak eta bitartuneak, atsegiñak eta miñak, eriotzeak eta bizitzeak bat egin eben eziñaren birloratasunean... Goizaldeko argi-asteán, txorien leen-txioekaz batera jesarri ta ezkerreko besoaren ganean burua dodala jarri nintzan. Arjuna'k lo zirauan. Igetargi barriak goizean euki daroan antzeko ardura bageko irribarrea eukan ezipan-inguruan, eta goizabarraren dizdira gorriubelak ikututen eutsan bere aitor-bekokia. Antzika jagi nintzan; alkartu nebazan biurdika (19) orritsuak, daburduko irradaka sartuten zan eguzkia aren arpegitik kentako ta, ingurura begiratuta, egunero ikusten neban lur zaarra ikusi neban. Aurretiaz zer izan nintzan gogoratu neban, eta *sherafi*-loraz garaztautako oian-zidorrez arin-arinka joan nintzan bere buruaren gerizeaz ikeratuta joan doan oreiñaren antzean. Zokondo bakartsurik aurkitu neban, jesarri nintzan eta, esku biakaz arpegia estalita negar eta oiú egin gura izan neban, baiña etxatan anpulturik begietara etorri.

MADANA'K.—Ilkorren alaba orren zoritxarra! Zerutar ardaú urrín-tsua (20) ostu neban altxor urtzikoitik (21), eta areaz bete, ganez eragin-arte, ludiaren gau bat, eta zeure eskuan ipiñi neban edan zegian; eta oraindik diadar dagizu larritasunez!

TXITRA'K.—(*Samintasunez.*) Nok edan eban? Bizitzako gurarién betetasunik bakanena eskifia izan ekidan, maitetasunaren lelengo alkartasuna; baiña erausi egin eustien eskuetatik! Au maillegautako (22) edertasun au, argituten naben aizunkeri au, larregi edegitako pitxiaren (23) orriak jausten direanez jausiko da nigandik, alkartze eztiaren edergaillu bakarra eroanez; eta betiko jesarriko

(18) *errezela* ⇒ estalki eskegiarra.

(19) *biurdika* ⇒ aien naaskorra.

(20) *urrin* = usain gozo.

(21) *urtzikoi* = jainkotiar.

(22) *maillegau* ⇒ aldirako itxi.

(23) *pitxi* = lora. Au, itz dotore au, geure erriko zaarleri ikasia dot.

da emakumea, oraintxe, bere billoistasun txiroaz lotsatuta, gau ta egun negarrari ekiteko. Maitetasunaren Jainko ori, onek txerre-naren antzean jarraituten daustan etxurapen madarikatu onek, neure maitalearen bezua guztiak, neure biotzak egarri dauzan laztan guztiak ostuez darraizt!

MADANA'K.—Zure gau bakarra bai izan zatekean alperrekoa! Betaurrean zeukan poz-txalupea baia ugiñak ez eutsoen laga zure bazterrari ikututen.

TXITRA'K.—Esku-eskuetan neukan zerua, eta aantzi bere egin ekidan lipar (24) batez, jadetsita eneukanik; eta goizean, neure amesetatik iratzarkeran, nire gorputza neure buruaren naikide biurtu zala ikusi neban. Bai dala egikizun gorrotogarria apaindu, ta neure maitaleari bidali ta berak xerakatuten ikustea! Oi, Urtzi, baztertu egizu nigandik zeure esker ori!

MADANA'K.—Esker barik itxi ba-zaidaz itxi, zelan aurkeztu zeintek bez zeure maitaleagana? Elitzake ankerkeria bere ezipanetatik edontzia zeuk kendutea atsegiñaren aurrerengo zurrutadea ozta muxtau dagienarako? Orduan bai begiratuko leuskezula amurruzko samintasunaz!

TXITRA'K.—Olan izan baiño oba neuke berein bidar! Neure egiazko izatea agertuko dautsat, au marro-jantzi au baiño jatorragoa! Ezezkoa emon ba-dadist, arbuiau eta biotza aldendu ba-dadist, ixillean jasango dot!

BASANTA'K.—Entzun neure aolkua. Lora-aroa igaro ta udagoena eldu daitenean, igaliaren garaitza izango da. Berez elduko da soñia beroaz igunduta aren ezetasuna erkindu daiteken aldia; eta, orduan, pozarren onartuko dau Arjuna'k betiko geratu dagikizun egia onurakorra. Biurtu zaitex zeure zorabiltasunaren jaira!

LAUGARREN AGERRALDIA

TXITRA'K.—Zer dala-ta begiratuten daustazu olan, neure gudari orrek?

ARJUNA'K.—Egiten diarduzun lora-korda orreri begira nago. Esker eta trebetasuna, aizta bikoitzak, jostari dagie irrada (25) zure atz-erpiñetan (26). Begira ta oldozten nago...

TXITRA'K.—Zer oldozten dozu, ba, Jauna?

ARJUNA'K.—Aztamen (27) bizkor orreaz eta samurtasun orreaz, geu-

(24) *lipar* = une.

(25) *irrada* = dantza.

(26) *atz-erpin* = atzamar-punta.

(27) *aztamen* = ikumen.

re etxaldera (28) biurtu nadiñean burestunduko rozun buretun illezkorrean neure erbeste-egunak kordatuten diarduzula oldozten izan dot.

TXITRA'K.—Zueneko etxaldea! Baiña au maitasun au etxaldekoa ez da ba-ta!

ARJUNA'K.—Etxaldekoa ez dala?

TXITRA'K.—Ez, orrez ez egizu barriri itzik egin. Iraunkor eta sendoa daitekeana eroan egizu zeuen etxaldera. Eta landetako lora-txua laga egizu jaio zan tokian, galankiro il daitela egunaren buruan, lora zimelduekaz eta usteltan direan orriekaz. Zeuen jau-regiko aretora eroan eta ez jaurti an, gero, legortu eta aantziten direan deuskaiez errukirik ez dabeen arizko beaeren ganera!

ARJUNA'K.—Gure maitetasuna olakoa da ala?

TXITRA'K.—Olakoxea da, bai! Eta ez da atsekabetu bear. Asti egu-netarako egin zanak, egun areitantxe baiño ez dau izan bear; pozkidea (29) damu biurten da ba, urten bear leukean atea igaropidea galazoz ertsi daitenean. Artu egizu, dirauan-arte jabon egizu, eta zure illuntzeko gogaitaldiak goizeko zure gurariak irabazi aal eukeana baiño geiago ezpedi bearretsi!... Amaitu da eguna. Jarri egizu lora-korda au, Ni nagoan nekatua!... Zeure besoetan ar nagizu, ene maite orrek, eta pozbakotasunaren alperreko kezka gutzia il beite geure ezpanen alkartze gozoan.

ARJUNA'K.—Ixi, neure maite ori; aitu illuntzeko aizeak zugatz ixilt-suen artetik dakazan baserri-jauretxeko otoitz-kanpaien ots zoliak!

BOSGARREN AGERRALDIA

BASANTA'K.—Ezin jarraitu neikezu aurrera adiskide, neka-nekatuta nago-ta! Zuk bai al dakizu zelako lana dan zeuk iziotu dozun su ori iraun-azotea? Loak artuten nau, jausi egiten yat eskuetatik aizegaillua, eta errauts otsak estalduten dabe txingarra. Oстера bere lorrindu egiten naz eta, neure indar gutziekaz putz eginda gaizkatu egiten dot gar nekatua. Baia oraintxe ezin daiket geiago!

MADANA'K.—Ba-dakit; umeak baizen aldakorra zara. Ezin geldi egon zeintekaz ortzi-lurren zeure joko orretan. Zati-zati egiten dozu unetxu batean, nabaitzeke (30), egun osoetan zeaztasun amaiba-

(28) *etxalde* = supizgu diño baiña *etxalde* diñot, euskeldun jatorrak esango gendukeanez.

(29) *poskida* = alaitasun.

(30) *nabaitzeke* = igarri barik.

koz egin dagizuna. Baia gure egingo au amaitzer (31) dago. Egaz eta egaz dagie egunak, atsegiñak egoak ezarrita, ta urtea, ie azketan, birloratasun zoriontsuz larrituten da.

SEIGARREN AGERRALDIA

ARJUNA'K.—Egun goizean, itzarkeran, nire amesetak marrarik ondu ebela ikusi dot. Ez daukat jaboteko marrontzirik (32), ez ezarteko errege-burestunik, ez eskegiteko estuntzarik be, baia ez daukat jaurtiteko adorerik bere. Eta kshatriya'ren nire eskoe-eskuak, pitxi au euki bearraren-eukibearraz, aztu dagiz bere eginbearrak. (TXITRA sartuten da.)

TXITRA'K.—Esaidazu zer oldozten jardun dozun, Jauna!

ARJUNA'K.—Eizako zeretaz oldozten jardun dot. Au euri-jaustea! Urak bai joten dau indartsu egia! (33). Edoien gerizeta baltza astunkiro eskegita dago zugaztian, eta ibai beteak zapart dagiz gaztedi zorabiatuak lez barre-algara isekatsuz erromara guztiak... Aulakoxe egun euritsuetan Txitraka'ko oianera joan oi gintzazan, nire lau anaiak eta ni, abelzuak eizatuten. Areik ziran aldi alaitsuak! Zapart egien gure biotzak edoi-ots burrunbatsuekaz; eta euriaren ituxurekaz eta uiolen otsaz orein bildurtiak ez eben entzuten gure oin-otsik, eta leoi-nabarrak lur bustian izten ebezan lorratzak, euren abaroeri etoikeri egiñaz. Eizan egitea amaitan genduanean, aupada egiten geuntsan alkarrerri, etxerantzean ibai naasiak alde baterik bestera ugar igaroteko. Nun zer izango-gogoa yartort ostera bere! Barrero be eizan egin gura neuke ba!

TXITRA'K.—Lelengo antzi egizu orain jarrai zabilkozan eizea. Jarrai zabilkozan orein-eme zoragarria gura nai gurez atzi daikezulakoan zagoz, zigurtasunez? Ez, oindiño ez! Ameseteak lez egiten dautsu iges eskuan daukazula uste izaten dozunean, ezigaitzak alakoak! Begiratu egizu euri zoroak jaurtiten dautsazan beredin geziri igesi aizeak daroan arrapaladea; eta, ori gora-beera jarei (34) doa. Galantasunaren gogo ariñaren atzetik zoaz zu, ta eskuan dozuzan gezi guztiak jaurtiten dautsazuz; baia, ikutzeke ta azke igesten dautsu beti orein-eme lilluragarri orrek.

ARJUNA,K.—Eta, ez dago zeure otzantasuna agertuaz iñoz atsondu (35)

(31) *amaitzer* = ia amaituan.

(32) *marrontzi* = pitxiontzi.

(33) *egia* = tontor-alderdia.

(34) *jarei* = azke.

(35) *atson* = usain gozo.

izan zenduan etxalderik? (36). Oianaren truke zapuztu zendualako illundu izan zan eta biotz onekoen batzu begira dozuzan etxalderik, neure maite ori?

TXITRA'K.—Zer dala-ta diñostazu ori? Ezer oldoztu ez daitekean ordu atsegintsuak amaitu zirean ala? Zeure aurrean nakutsuna (37) baiño enazana ez dakizu, ala, ni? Onen ostein niretzako ez dago ezer bere. *Kinsuka*-orriaren erpin-erpiñetik eskegita dagoan iruntzak (38) ez dauka izenik ez norarik, ez itaunik erantzuten dau. Maite dozuna olakoxe iruntz-tangada egin-egiñekoa yatsu ba.

ARJUNA'K.—Baia, ezek bere ez dautso ludikeriari lotuten? Jainko apetatsuen baten ardurabakotasunak lurrera jausten laga dabean zeru-alabean baten antzeko ete ba?

TXITRA'K.—Bai.

ARJUNA'K.—Ene! Galdu egingo zaudazala betiko uste dot orrexegaitik bere! Au neke izan nire biotzarendako, ta nire burutapenak ez dakie atsedena zelakoa daitekeanik bere! Ondoragotu zakidaz, emakume eskuragaitz ori; izenaren lokarrietaratu zadi, etxaldeko-etara, sendikoetara; alde guztietan nabari zagizala nire biotzak eta bizi daitela zeugaz maitetasunaren zigurtasun baketsuan!

TXITRA'K.—Zer dala-ta edoien margoak, ugiñen dantzea, ta pitxien urriña-ta atzi ta eusteko alperreko indar ori?

ARJUNA'K.—Ezerezaren aizeaz maitasuna artetuterik ez egizu itxaron, ene bakandera orrek! Emoidazu besarkatuta zeozer, maitetasuna baiño andiago datekean zeozer, jasantasunean bertan iraun dagikean zeozer!

TXITRA'K.—Oindiño ez da amaitu urtea, neure gizuren ori, ta gogait eginda zagoz daburduko. Oraintxe ulertan dot zeruaren onespena daiteana loren bizia orren laburra egin dabena. Au nire soin au, joan dan bedatsean (39) lorakaz makaldu ta il aal izan ba'litz, deduz illa zatekean, aurki. Baia dana dala, aren egunak zenbatuta dagoz, ene maite ori. Ez izan erruki, laskitu egizu ezti bagerik itxi-arte, bildur naz ba, zure biotz eskekoa gurari asegaitez bein eta birritan agana biurtu ez daiten, erle egarbera autsetan ilda datzazan udako lilietara joan oi danez.

ZAZPIGARREN AGERRALDIA

MADANA'K.—Auxe dozu zeure azken-gaba.

(36) *etxalde* = supizgu dino.

(37) *nakutsuna* = ikusten nozuna.

(38) *iruntza* = intza, *garoa* bere bai Bizkaia'n.

(39) *bedats* = udabarri.

BASANTA'K.—Udabarriaren meatz amaiezkorretara biurtuko da biar zure soñaren edertasuna. Zure ezpanen margo gorria *asoka*-orri eze bi lez aldaskatuko (40) da barrero, Arjuna'ren laztanen gomutatik azke, eta eun *jazmin*-lora urrintsuz birsortuko zure azalaren dizdizera zuri-gozatsua.

TXITRA'K.—Daskatsuedana ez egidazue ukatu, Jainko ok! Gau onetan, nire azken-orduana, bere goirengo dizdiratasunaz argi egin dagiala nire edertasunak, itzalduten doanugarren azken-egaztadak egiten dabeenez.

MADANA'K.—Laketuko yatzu.

ZORTZIGARREN AGERRALDIA

BASO-GIZONAK.—Orain nok urgatziko gauz?

ARJUNA'K.—Zer jazoten da, baia?

BASO-GIZONAK.—Uioldea lez datoz lapurrak iparraldeko mendietatik, eta zuzitu egingo dabe erria.

ARJUNA'K.—Eta erri onetan ez daukazue aldeztu zagikeezanik?

BASO-GIZONAK.—Txitra Bakalmegaia genduan gaizkin guztien uxatzailea, eta emen bizi zan-arte zoriontsua genduan lurralde au; berezko eriotzeaz ilten gintzazan eta beste gaitzen bildurrik ez genduan izaten. Orain bidezti dabil eta iñok ez daki nun aurkitu daiteken.

ARJUNA'K.—Eta emakumezkoa da lurralde onen aldeztzailea?

BASO-GIZONAK.—Bai, geure aita ta geure ama dogu batera. (*Joan doaz. TXITRA sartuten da.*)

TXITRA'K.—Zer dagizu or jesarrita, bakarrik?

ARJUNA'K.—Aren edestiak edesten ainbat gizon yatortazan Txitra Bakalmegai ori zelako emakumea daitekean oldoztu guraz jardun dot.

TXITRA'K.—Ene! Ez dai ederra! Erioa bera baizen baltz direan nire begiok baizen dotoreak ez dira aren begiak. Edozein jogai zeartuteko gai da bere geziaz, baia nire gizurenaren biotza zeartuteko ez.

ARJUNA'K.—Gizona dala diñoe kemenez eta emakumea samurtasunez.

TXITRA'K.—Zoritxarrik andiena orixe dau. Emakumea emakume baiño ez daitenean eta irribarre ta zipaz (41), ta arduratsu ta mux (42) xeratsuekaz, gizonen biotzean naaspildu daitenean, zoriontsu izaten

(40) *aldaskatu* = barrero orritu.

(41) *sipa* = negar-zotín.

(42) *mux* = eregu.

da. Zer dala-ta jakin bear dauz egitzari (43) andirik-eta? Shiba gure Jauna'ren jauretxeko txalarrenean (44) ikusi ba-zendu ikusi atzo, antxe egoan ba oian-ertzeko zidorraren ondoan; ari begiratu bere egin bagerik igaro zintzakezan bear ba-da! Orren nekatuta zagoz dagoneko, emakume-edertasunaz, orain giza-indarra ba-leu gurago zendukeyala? ...Bultzu apartsuaren txirripistadetan bustitako orri ezeekaz egin dot geure biago-ogea (45) gaba baizen illuna dan mentzulo batean, ara. Arri baltz itugintsuaren odoldi gozatsu ta mardulen ezetasunak laztanduten dauz an begiak lo-eraziarte. Zatoz neugaz!

ARJUNA'K.—Egun (46) ez, neure maite ori.

TXITRA'K.—Egun zegaitik ez?

ARJUNA'K.—Bidelapur aldra bat eldu dala zelaira esan dauste. Neure iskilluak gertau bear dodaz, baserritar gaixo orreik aldezen joan bear dot-eta.

TXITRA'K.—Ez arein errenkurarik izan. Txitra Bakalgaimiak zaintza sendoa itxi eban bidazti abiau baiño leen mugako igaropide bakoitzean-da.

ARJUNA'K.—Tira; baia Kshatriya'ren neure eginbearretan apur baten iñarduten laga egidazu. Omen barriaz urenduko dot beso nagi au, ta zeure buruarentzako egokiago datekean burrukea egingo dot.

TXITRA'K.—Eta joaten laga gura ezpa-dautsut, neure besoetan naasi ba-zaidaz naasi, niri dekorkeriz (47) alde-eragin eta joan egingo zara ala nigandik? Zoaz ba! Baia ekizu eten daiten biurdukea ezin barriro bat-egin daitekeyala! Zeure egarria asetu baldin ba-do zu zoaz: Gogoratu egizu, ostantzean, atsegiñaren Urtzimea aldakorra dala, ta ez dautsala itxaroten gizon bakar bateri bere!... Zatoz, jesarri zadi neugaz apur batez, ene errege ori! Esan egidazu oiñazten zauzan urduritasun ori zer dan, leen zer oldozten izan dozun! Txitra'z oldozten jardun dozu ala?

ARJUNA'K.—Bai, Txitra'z. Zelakoa izan ete betetan mundurik-aramaio (48) joan dan eskintzari ori? Zer peitu ete eikeon ba, areri?

TXITRA'K.—Aneri? Iñoz ezer euki izan dau ba zoritzarrekoak ala-koak? Bere emakume-biotza ziega (49) billoisean atxillotuten da-been baitegiko (50) ormatzarren antzeko dira ber-beraren onoi-

(43) *egitzari* = egitada.

(44) *txalarren* = etxe-barruko larrimtxua.

(45) *biago* = eberdi-osteko lotaldia.

(46) *egun* = gaur.

(47) *dekor* = latz, legor.

(48) *mundurik-aramaio* = mundu-zear, alderrai.

(49) *ziega* = gela illun eta itzela.

(50) *baitegi* = espetxe.

menak bere. Illunduta dago adiguririk ezagaitik. Mantarrez jantzita poztu bearra dau aren emakume-maitasunak, edertasuna ukatua izan yakon ba-ta. Bere argi guztia edoi illunekaz atzinduta (51) daukan poz bageko goizaren arimea dirudi, menditontor gogorrean jesarrita. Aren bizikerearen jakin gurarik ez egizu izan, gizon-entzumenean ez dagi ots gozatsurik ba-ta.

ARJUNA'K.—Arek dagian guztia jakin-guraz naukazu, ba, gaberdian uri arrotzera eldu daitekean bidaztiaren antzera. Gerizeten antzean illunsamar ikusten dauz etxe-ganak, torreak, lorategietako zugatzak, eta itsasoaren erostea eltan yako, aldizka loaren ixiltasunean. Arena jakin-miña arrigarritasun ezezaunak goizak noz agertuko!... Edesi dazu aren edestia!

TXITRA'K.—Onezkero edesi bearra dago...

ARJUNA'K.—Bere zaldi zuriaren ganean dakustala begitanduten yat neure oldozmenetan... Arrokeriz oratuta daroaz ugalak ezkereskuaz, eta arranbela eskoian, eta, itxarokizun pozkidatsua edatuten dau inguruan Gurenda-Urtzimea'k lez. Bere erroeri dau-tseela zaintan dauz bere leoi-kumeak, maitetasun ankerrez, ernai dagoan leoi-emeak lez. Euren indar azkea baiño beste apaingailurik izan ezarren, eder dira emakume-besoak. Nire biotza arttega dago, neure bakalme ori, neguko lotaldi luzetik berbiztu daiten sugetzarra izan oi danez. Zatoz, biok-biotara egin dagigun arrapaladan zaldi bizkorretan, bitartuneak-zear, argiaren obu bikoitzantzo! Urten dagigun illundi orlegizko baitegi loeragingarri onetatik, arnasea itoten daben atson ordigarrik (52) aterpe umel eta astun onetatik!

TXITRA'K.—Enagizu atzipetu, Arjuna! Nasaikeri gozatsu onetatik, aztikeriz, oraintxe, neure burua azkatu aal ba-negi azkatu nik, munduazko artu-emon latz-osasungarriaz ikoltan dan edertasunaren samurraldi biurkor onetatik, eta iñok emondako soñiekoa lez jaurti ba-negiz jaurti neugandik, jasan aal izango ete zenduke? Makaltasun lotugarriaren maltzurkeri ta antzeak nardatuten dauzan biotz adoretuaren indarrez artez eta sendo zutundu ba-naite zutundu ni; mendiko izai jagi ta gaztea lez nik neure burua jaso ba-dadit, eta narraz dabillan biurdikea barriro izan ezpa-nadi, atsegingarri irudituko ete natxake gizon-begieri? Ez, ez, zuk ezin jasan izango dozu! Oba izango dot gaztaro igeskorrenen jostaillu ausbera guztiak neure inguruan sakabanatu ta neuk autsi, ta egotarriz itxaron; eta biurtu gura dozunean neuk edarango (53) dau-

(51) *atzindu* = lorratza kendu.

(52) *ordigarri* = moxkorgarri.

(53) *edaran* = edan eragin.

tsut irribarrez atsegiñaren ardaua soin eder onen edontzitik; eta ardau oneaz nekatu ta ase ba-zadi, alde zeinteko lan-egiten edo jolas-ten; eta zaartu naitenean, niretzat geratu dakizun edozein zokondo onartuko dautsut, apal eta eskertuta. Atsegin ete litzakio zure gogo urenkoiari gabeko zure kopifiak (54) egunez bere zeure lagun izan gura izaterik, ezker eskuak eskoe arroaren zamakide izaten ikasi gura izatea?

ARJUNA'K.—Ez dot uste ondo ezagututen zaudazeni, arean bere. Iru-di urreztauan ezkutautako urtzimea zirudidaz. Ezin negikezu ikutu. ezin ordaindu daiketzut zeure emari onesgarriekaitik sor dautsudan. Eta nire maitetasuna guztia bearrekoa izan olan. Zeure begi goibelen sakontasun ulergaitzetan eta daukien zentzunari iseka dagitsoen zeure okerkerizko itzetan bere soñaren esker aula urratu ta miñaren su txauan (55) agertu gura leukan et-eteko izakirik ikusten dot, batzuetan, irribarreen estalki lurruntsua zear. Begitasuna da aren maitetasun kokomarrotuari aurreratuten yakon Egia'ren lelengo itxurapena; bere apaingarri ta estalkiak jaurtiten dauzan ordua eltan da azkenean baia, ta andikitasun billoisaz jantzita agertan yako. Auxe azkenengo zeu auxe billatuten nabil ni neu aztamuka (56), auxe Egia'ren tolesbageko agiri auxe. ...Zegaitik dagizu negar, ene maite orrek? Zegaitik estalduten dozu arpegia eskuekaz? Jasan-azo egin dautsut ala, enetxu? Aantzi egizu esan dautsudana ba, aurrean dodanaz poztuko naz-da. Illuntasuneko abia ikustezkorretik eldu bekit txori ezkutukitsua lez galantasunaren lipar bardinge bakoitza, eresizko erreparriaz (57). Itxi egidazu emantxe jesarten, betiko, neure itxarokizunaz, egiztapenen ertzean, eta amaitu bekidaz aulantxe neure egunak!

AZKEN AGERRALDIA

TXITRA'K.—(*Estarita.*) Neure jaun, ondarreraño ustuta dago txola (58) dagoneko? Oro amaitu da daburduko, benetan be? Ez, guztia amaitu dan-arren zeozer geratuten da oindiño! Eta zeure aiñetan ezarten dodan neure azken-oparia baita... Politasunez bardiniik bageko pitxiak (lorak) ekarri nebazan nik lilitegi ortzikoitik (59) zu gurtuteko, neure Jainko laztan ori! Gurketak amaitu

(54) *kopin* = andrakil.

(55) *txau* = garbi-garbia.

(56) *astamuka* = kontuz.

(57) *erreparri* = mezu.

(58) *txola* = beire, edontziño.

(59) *ortzikoi* = zerukoi.

dira, pitxiak zimelduta dagoz, eta jauretxetik erraztuten (60) itxi egidazu. (*Estalgetu, ta bere lelengo gizon-jazkiak agertan da.*) Eta orain, begiratu begi samurrekaz jauresten zauzanari! Enaz gurtuteko erabili nebazan loreak baizen ederkiro egin-egiñekoa; akats eta zetakaz (61) betea naz ba-ta. Lurbira-bide aundiko bidezta nozu, jazkiak zikin daukadaz eta oiñak arantzaz odolduta. Nun jadetsi aal ete negike nik neuk loren zoragarritasuna, une bateko bizitzearen sorginkeri orbangea? Au arrokeriz dakartsudan emoi au, emakume-biotza dozu. Biotz onetantxe batuta damotsudaz auts-alabearen samin guztiak eta pozkida guztiak, itxarokizunak, bildur eta lotsariak; biotz onetatik jagiten da maite-tasuna, bizitza illezkorrerantz burruka. Lorrinkeri bat ba-dauko, baia mazala ta aundia da; ta lorearen gurketa amaitu baldin bada, nazan lakoa nartu nagizu, ene Jaun orrek, zeure gomenkaritzat (62), betiko! Txitra natxatzu; Bakaldunaren alabea. Gogoratuko yatzu, aurki, Shiba'ren jauretxera apaingarri ta soñieko aberatsez, gizon-antzean, lotsagarriri maitasuna egiten, egun batez eldu ekizun emakumeaz. Ezetza emon zeutsan zuk. Ondo egin zenduan, neure Bakaldun orrek, emakume a neure samoa (63) zan ba-ta. Ilkorrek ifioz izan ez datekean taiu dizdirakoia jadetsi neban gero jainkoekandik, urte beterako, ta azpikeri-zamaz adorekatu neban neure gizurenaren biotza. Zigur izan baia, orain enazela ni orduan nintzan emakume ber-bera! Txitra nozu ni. Enaiatzu jauretsi oi direan urtzimeatarikoa, ez-eta ardura bage erail oi direan sitsaren antzeko gurkaitasunik gabeko ganorabakoa bere. Galtzori ta azartasuneko bidean zeure ondoan jagon ba-naizu, zeure bizitzako egin-bear andietan lagun izaten laketu ba-dadistazu, ezagutuko dozu nire egiatzko izatea. Eta au neure erraietan alikatuten dodan zeure seme au gizaseme jaio ba-daite jaio, Arjuna lakoa izaten irakatsiko dautsat neuk, eta bidali egingo dautsut aldia daitekenean. Orduantxe jakingo dozu, azkenez, nor nazan. Errege-alaba Txitra baiño ezin eskiñi negikezu, nik, egun.

ARJUNA'K.—Beterik dago nire bizitzea, neure maite ori.

A M A I A

(60) *errastu* = itsuzkiak garbitu.

(61) *zetaka* = orban.

(62) *gomenkari* = zerbitzari.

(63) *samoa* = marroa.

PUBLICACIONES
DE LA
REAL SOCIEDAD VASCONGADA
DE AMIGOS DEL PAIS
(Delegada del Consejo Superior de Investigaciones Científicas en Guipúzcoa)

MONOGRAFIA DE D. XAVIER MARIA DE MUNIBE, CONDE DE PEÑAFLOIDA, por Gregorio de Altube.

LA EPOPEYA DEL MAR, por M. Ciriquiain-Gaiztarro. (Agotado).

PASADO Y FUTURO DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA, por José María de Areilza.

HISTORIA DEL MONASTERIO DE SAN TELMO, por Gonzalo Manso de Zúñiga y Churruca.

ELOGIO DE D. ALFONSO DEL VALLE DE LERSUNDI, por Joaquín de Yrizar.

BREVES RECUERDOS HISTORICOS CON OCASION DE UNA VISITA A MUNIBE, por Ignacio de Urquijo.

LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS Y LA METALURGIA A FINES DEL SIGLO XIII, por Manuel Laborde.

REVISTAS

BOLETIN DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS.

Ejemplar suelto: 25 Ptas.

Suscripción anual: 60 »

EGAN: Ejemplar suelto: 20 Ptas.

Suscripción anual: 50 »

Suscripción anual conjunta a BOLETIN Y EGAN: 80 Ptas.

MUNIBE.—Revista de Ciencias Naturales
Número suelto: 30 Ptas.

Redacción y Administración: Museo de San Telmo

SAN SEBASTIAN

ESCELICER, S. A.
SAN SEBASTIAN,